

Kolonel **Karl Parts**. Formeeris Eesti Vabadussõjas J. Pitka abilisena esimesi soomusronge ja oli nende lahingujuhiks. Karl Partsi autasustati I liigi 1. järgu vabadusristiga ja II liigi 3. järgu vabadusristiga.

A. Hinnom kirjutas:

«Soomusrongid ja kapten K. Parts on üks mõiste, nad on lahutamatud. Kahtlemata oli Parts üks omapärasemaid kujusid Vabadussõjas. Pikk, sihvakas, hea sõjamehe hoiakuga, oli ta väga esinduslik. Ta armastas ja oskas kõnelda, vahel oli häda temaga, sest sattudes kõnehoogu ei tahtnud ega tahtnud lõpetada. Suur isamaalane. Ta ülim soov oli punased kodumaa pinnalt välja peksta. Ta oli lahingutes pealetungi tiivustaja. Mitte lahingute juhtimises ei seisnud Partsi tähtsus, vaid et lahingusse minni ja südilt minni!»

Kolonel Karl Parts vangistati 1940. aastal ja arvatavasti tapeti Nõukogude Venemaal.

K. Parts

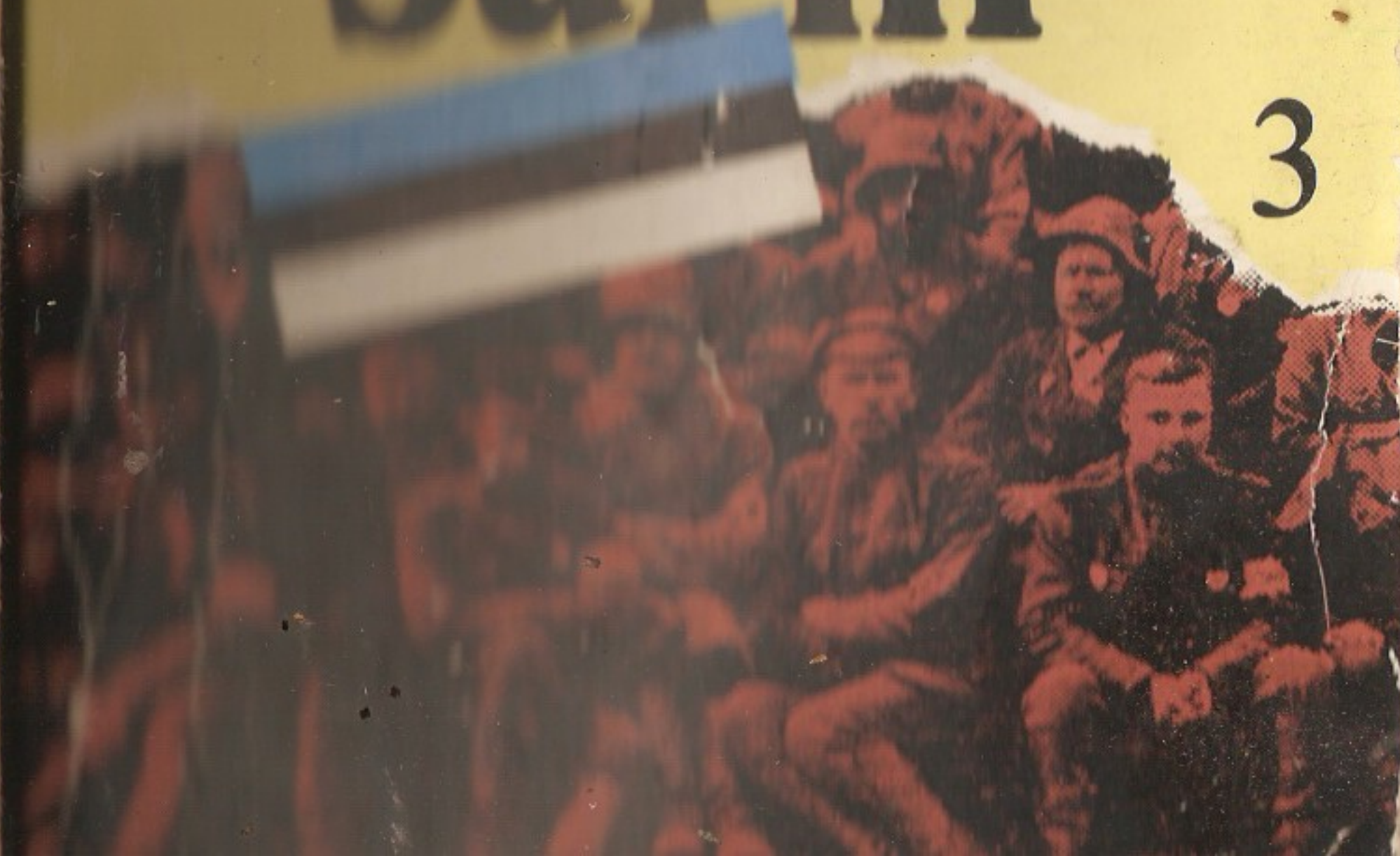
Kas võit või surm

3

Karl Parts

Kas võit või surm

3

Karl Parts
Kas võit või surm

Mälestusi võitluspäevilt
isamaa eest

Aktsiaselts «Printest»

Tallinn 1991

Autori tekst on pildistatud 1932. a. „Uudislehe“ kirjastuse väljaandest, fotod on asendatud.

Kolonel Karl Partsi rehabiliteerimistunnistuses on kirjas:

- vahistati 6. novembril 1940. a.
- mõisteti surma Kirovi oblasti SARK'i vägede sõjatribunali otsusega 28. juulil 1941. a.
- lasti maha 1. septembril 1941. a.

ISBN 5—7985—0007—1

К. Паркс. Победа или смерть. Изд-е факсимильное.
Trükikoda „Ühiselu“, 200001 Tallinn, Pikk t. 40/42.
Tellimuse nr. 75

Aastasadade järel täitunud unistus.

Nõnda olime jõudnud siis meie rahva ajaloos tähtsama verstapostini — Vabariigi esimese aastapäevani, milleks oli 24. veebruar 1919. See oli hulga aastasadade järele uuesti aeg, kus olime välja jõudnud niikaugele, et meie rahva nii vana omandus — meie maa — oli vaba välisest vaenlasest. Muidugi ei saavutanud meie selle läbi veel rahu ega rahulist elu. Nagu teame,

seisid veel ees rasked võitlused nii Pihkva- kui ka Narva-tagustel väljadel.

Soomusronglastest, Kuperjanovi partisaanidest ja skoutidest oli selle ajani surnutena juba langenud ligi sada meest. Nad olid annud omakste eest selle, mis inimesel kõige kallim — oma elu. Selle olid nad toonud ohvriks isamaale. Suuremat ohvrit enam ei ole. Igavene au neile! Nende nimede sära ei kustu, kuni olemas eesti rahvas. Ka siis mitte veel — inimsoo ajaloosse jäävad nad igavesti.

Haigemajas.

Mitusada meest vaevles tol ajal juba haigemajades. Kare surmatiib oli neid puudutanud. Valus ja piinas lamasid nad. Mis tundsid need mehed oma hinges, mis nad mõtlesid?

Isiklikult lamasin tol ajal (24. veebruaril) haavatuna haiglas, ilma et oleks ise ennast liigutada saanud — valu ei lubanud seda. Pikali asemel olles vahtisin üles valgesse haigetoa

lakke. Pean ütlema, suur mure oli südames: mis tehakse seal lahinguväljal, millega kõik kord lõpeb? Saan teateid: üksteise järele langetavad mehed. Haiglasse tuuakse uusi haavatuid. Juba ruumipuudus. Südames mure nagu ikka: millega see lõpeb? Kas suudame võita? Kas suudame kaitsta oma maad? Haiglas käiakse mind vaatamas. Sõnumid on murelikud. Harva vilksatab ka mõni lootustäratav sõnake. Mäletan, kus haiglas juba esimestel päevadel mind vaatamas käis 2. diviisi ülem polk. Puskar ühes oma diviisi arsti dr. Silbergiga. Kahjuks oli mul tol korral kõrge palavik, mille pärast puudus võimalus midagi teadlikku rääkida ehk millestki õieti arusaada. Mäletan küll, et nende ilme ja kuju minu peale head mõju avaldasid. Mina ise olla ka midagi mõjuvat öelnud küsimustele vastuseks. Mida aga — seda ei tea. Juba mõned nädalad hiljem, kui palavik langenud ja lõikus tehtud, käis mind vaatamas

meie lahingumeeste poolt jumaldatud sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoner.

Sügavat muljet avaldas see minu peale. Täisjulgust ja usku, suutis ta seda jagada külluses ka oma alluvatele. Omas õnnetuses ja raskes olukorras sain ka mina sellest osa. Üllatav ja armas oli kuulda neid sõbralikke sõnu, millega ta pöördus minu hallpäise isa poole, kes tol korral juhtus olema minu juures.

„Pole viga, vanahärra. Teie poeg paraneb peagi. Ta on hästi oma töö teinud ja teeb veelgi. Meie ei ole ka üksi. Alatasa tuleb meil juure abijõudusid: soomlasi, rootslasi, taanlasi. Sõjavarustust saame Inglismaalt, Prantsusmaalt, isegi Ameerikast. Kui maamehed aitavad kaasa teidumoonaga, siis pole meil midagi karta.”

Vaikides, kahe käega ülemjuhataja kätt pigistades, kummardas vana hallpea.

Palju lootust ja usku äratas minus see ülemjuhataja lühike külastus.

Külastajad lahkunud, olen jällegi üksi oma mõtetega. Kuulen — muusika, leinamarsi helid. Kõlistan kella. Ilmub halastajaõde.

„Vaadake aknast välja!” soovin.

„Sõduri matus,” lausub õde.

„Mitu?” küsin.

„Kolm.”

Vaikin.

„Kas midagi soovite?”

„Ei.”

Jälle üksi. Veel kuulduvad kaugelt Chopini leinamarsi helid. Jälle vaikus.

Kuskilt kaugelt kostab sõdurite laul. Kordkorralt selgemaks, jõulisemaks muutub laul. Juba kostavad ühised tugevad sammumise mürtsud.

Kõlistan.

Ilmub õde.

„Vaadake aknast, kes need on?”

„Läti sõdurid,” vastab õde.

„Hea küll,” lausun.

Õde lahkub.

Veel kostavad kaugeneva laulu helid. Rõõmus tunne paisub hinges. Tean, et suures valges kivimajas (praegune riigikohtu hoone) Aia tänaval formeeritakse läti pataljoni. Ka nemad kogunevad. Meie ei ole üksi.

Niiviisi mööduvad päevad üksteise järele haigemajas. Minu juures käivad tihti ohvitserid, sõdurid, ametnikud rindelt. Toovad teateid, kirju minu asemikult kapten Irvelt, mis mind alati erutavad, kord rõõmu, kord murega täidavad. Käivad ka ühed kui teised soovitusi, nõusolekut palumas, et soomusrongidele vabatahtlikult lahingteenistusse astuda. Tol korral

oli meil veel nõue, et soomusrongile ainult kindlad ja ustavad mehed võisid pääseda.

Nõndaviisi tuli hingeliselt rippuda mure ja lootuse vahel, vinskledes valus ja rahutuses.

Selles raskes olukorras sai palju mõeldud, sai palju tuntud. Mõne küsimuse kallal teravalt ja sügavalt. Mõeldud ja kaalutud. Nii mõnigi küsimus, mis ennem tume, selgusetu, muutus nagu valgeks, heledaks. Nagu oleks purunenud eest mingisugune kate. Üks raskematest mõtetest oli: milleks kõik see?

Mis tähendus, mis mõte on sel kõigel? Kas toimime õieti? Kas ei ole teist teed, et õnne ja rahu leida? Kas tohime tappa, endid tappa lasta? On see ainuke õige tee?...

Ei saa salata, et kahtluse mõtted hinge vägisi tikkusid. See

võitlus hinges oli kirjeldamatu raske.

Sinna juure veel küsimus: milleks? Mis on selle lõpptulemus? Mis võidab keegi? Mis võidame meie, kannatajad? Aga langenud, nende mahajäänud omaksed — vanad tudisevad raugad, väetid lapsed, trööstimata, murtud südamed, kui palju neid, kelle valu ehk viletsus tõuseb taeva poole. Lõppudelõpuks jõudsin siiski vastuse juure:

paratamatus — teist teed ei leidu!...

Vaatamas käisid mind ükskord merejõudude juhataja Pitka oma adjutandiga, kapten Irv, adjutant leitnant Eisenbergiga, leitn. Sabolotnõi ja soomusrongide divisjoni varustusülem Piper al.

Muidugi tiriti mind asemelt üles, riietati ja sõidutati ülesvõtja juure, kus tehti mõned pildid.

Kusagil sõime ka ühiselt lõunat. Palju huvitavat sain kuulda, teada. Kuid aega oli vähe kõigil. Pitka ruttas Tartu Peipsi laevastiku formeerimise asju ajama, kuna Irv Piper ali ja Eisenbergiga „Ühistöösse” — „kaema”, kas midagi jälle kaasa ei saa: kiikreid, revolvreid jne. Sabolotnõi aga haigemajja, sest oli äsjalõppenud Irboska lahingutes sõrme kaotanud, mille ase tuli kinni ravitseda.

Eelpooltähendatud kohtamisel kpt. Irvega ei leidnud küllaldaselt sõnu temale tänuks ja kiituseks Irboska retke eest. Vestlusel olime ühiselt nõus, et seda hoopi oli punastele igatahes tarvis, et anda võimalust koguneda jalgväe osadel ning ühtlasi näidata ka vastastele, et ta ei julgeks tükkida nii väga peale. Vastasel korral soomusrongid võivad talle panna mälestusväärse „pirni”.

Ühisel nõupidamisel leidsime palju vigu soomusrongide organisatsioonis. Märkisime need hoolikalt üles ning veel samal päeval saadeti Tallinna poole mitmed hädatarvilikud ettepanekud formeerimise alalt. Teadsime küll, et Tallinnast palju saada ei võinud, sest puudusid ju sealgi nõuetavad asjad. Ühemeelne otsus oli — tuleb aidata end ise, ise hankida, kust juhtub ja saab — kas kodumaalt või koguni vastaselt. Suur ja peatöö oli teha aga Valgas. Ehitada, kujundada, korraldada.

Sellest ehituse ja formeerimise tööst Valgas pikemalt edaspidi. Nüüd aga mõni sõna veel mu haiglaelust.

Alaliseks külaliseks oli mul keegi vabatahtlik üliõpilane Tralla. See oli lõbus noormees. Nii mõnigi kord tirisid õed ta välja mu toast. Kardeti, et kaasvõitlejaga juttu vesteldes võin end liigutada, mis takistanud oleks haava paranemist.

Oli suur lõbu, kui meid viimati lubati ühiselt välja jalutama. Ütle mata armas ja elustav oli värske õhk ning vaade üles sinisele taevale. Jalutasime, hoides üksteisel käealt kinni. Oli ju selleks minul terve parem ja temal vasak käsi. Heas tujus juttu korrutades tähendasin:

„Eks ole tore — kaks meest ja kaks kätt. Sain mina vasakusse käevarde, sina aga paremasse.”

„Ja,” lausub ta, „mina kui vaene sõdur sain püssist, sina kui ülemus aga suurtükist...”

„Eks ta ole,” vastan. „Põrgus kah — peremehed istuvad katlas, sulased teevad tuld alla.”

Niiviisi lõbusalt ja lõbusat nalja heites jalutasime kuni üksteisele hakkasime kõvasti vastu pörkama. Olime väsinud.

Haigemajas lamades oli jõud „auranud” ära kusagile mujale. Pool tundi jalutust ning oligi ta läinud. Näolt kadus hetkeks ilmunud puna, aset andes tuhakarva kahvatusele. Tuli võtta sõiduk, et surmani väsinult kolida tagasi haigla müüride vahele.

Ühel päeval, tundes jällegi suurt igatsust välise õhu, sinise taeva ja päikese naeratuse järele, hankisime oma ülemuselt, korrapidaja-õelt, loa väljaminemiseks. Jällegi kahekesi Trallaga.

Natukene jalutanud ning omavahel heitnud harilikku nalja, jäime äkisti seisma. Tükk aega üksteisele tõsiselt otsa vaadanud, seadsime sõnalausumatult omad sammud naabri-haigemaja poole. Vasturutanud korrapidajale avaldasime oma soovi — näha kaasvõitlejaid-haavatuid. Lahkelt lubati seda meile. Haavatutel-soomusronglastel oli heameel meid näha. Kuid meie arvestasime oma jõudu üle. Väljakannatamatult raske oli näha voodeis vaevlevaid inimest. Ei suuda surmatunninigi unustada neid õigeid, mis kuul-

du sid koorina kannatajate suist. See on õudne. Masendav oli aga näha, kuidas ühel mehel, kes oli kaotanud täiesti lõualuu, oli keel rinna kohal taldrikul ning kuidas tal mingisuguse lusikaga suukoopast mäda välja urgitseti. Silmade ees pimenes. Süda nõrkes. Liig palju olin usaldanud oma purustatud närve. Seina najale tugesdes komberdasin välja ühes sõbraga. „Õhku, värsket õhku”, oli tungiv igatsus.

Sõnalausumata lasime sõidutada end tagasi oma haiglasse, sõnalausumata kadusime ka kumbki oma tuppa.

Enne ja nüüd.

Mõnda üksikut joonekest vabadusvõitlejate kannatusist siinkohal äramärkides ei saa mööduda, ilma et kaasoleva aja nähteid riivata mõne lausega. Nimelt kõik on ununenud, kõik on salatud maha. Nagu ei oleks olnud võitlust, surma ega raskeid kannatusi. Alles täna, mil neid ridu kirjutatud, lugesin ajalehest, kus keegi, nähtavasti vabadussõjalane, avaldab protesti kaitseväelaste pensioni ühtlustamise vastu igasuguste kantselei preilide ja ametnike pensionidega. See protestiavaldaja imestab, et sarnase seaduseprojektiga on ometi saadud hakkama, kus seda ühtlustamist katsutakse kokkukombineerida, motiveerides oma targutamist mingisuguse suure tööga, mis olevat kellelgi ametnikul või kooliõpetajal tehtud laiul Sarnaatia legendikel jne. Kui ühel sarnasel seadusekava loojal puuduks lõualuu, siis ei saaks ta rääkida rumalusi, siis ripneks tal keel rinnal, tolmutamata tuhka.

Olles maailmasõja teinud läbi algusest lõpuni, teadsin, mis tähendas sõda.

Olin näinud nii palju langenuid, purustatud inimkehi, kus jalad ja käed vedelesid laipadest

eemal, sisikondi rebitud välja ja paisatud eemale, kive ja kände pritsitud üle inimajudega. Siis olid omal aga närvid terved. Võis näha neid jubedaid asju küll kurvalt, kirudes inimeste kurjust ja täitmatust, mis ajab, sunnib vägivallaga hävitama vastastikku tugevaid elujõulisi mehi, ilma et nad tunneksid üksteist. Kas on see vastane tõesti nii halb ja väärtusetu, et teda peab hävitama sellisel hirmsal kombel?

Nüüd, haigemajas, kus olin nõrk ja kurnatud, mõjus mu peale haavatud sõdurite valutantsutus rusuvalt. Oli kadunud kogu rahu. Uuesti tulid painavad mõtted, kahtlused. Veel raskem oli seekord leida vastust küsimusele: kas ei leidu siiski teist teed; kas väärib ühede heaolu teiste õudseid piinapigistusi, kas on õigus ühedel end mõnusal vanni tunda soojas vees, kui teised oma veres, põrmus ja lahingute tuhas suikunud surmale?!...

Kuidas leida vastust neile küsimusile?

Ise vastaksin aga küll avameelselt — valitsused, rahvad, koristage vähemalt laibad, et ei kaoks maapind teie jalgade alt.

Võitlused peale Irboska langemist.

Irboska lahingute seeriale järgnes enam-vähem vaikne seisukord. Suuremat sõjakäiku meie soomusrongide vastu punased veebruaris enam ette ei võtnud. Oli küll vaenlase soomusrongide poolt mõningaid „hüppeid”, kuid need piirdusid peamiselt luurkäikudega.

26. veebruari hommikul, näiteks, ilmus kaks vaenlase soomusrongi meie valveloleva soomusrong nr. 2-se vastu. Tulevahetusel sai üks punaste rongidest granaadi pihta, misjärel mõle-

mad punaste soomusrongid Irboska suunas põgenesid. Paar tundi möödunud, ilmusid nad küll uuesti, kuid sunniti „jalga laskma” ka seekordki.

Kuna punased olid jõudnud veendumusele, et meie soomusrongide vastu sõdides neil edu ei ole, pöörasid nad nüüd rohkem tähelepanu meie jalgväele. Sellepärast tuli soomusrongidel oma dessantosadega tegutseda väljaspool raudtee piirkonda, et abiks olla meie jalgväele. Seda toetust pakuti alaliselt, niivõrt, kui see soomusrongidele enestele ei muutunud hädahohtlikuks. Võis ju juhtuda, et suurema osa meeskonna eemaloleku ajal soomusrongile oleks võinud sündida tõsisemid äpardusi.

Muidugi ei võinud rahu ega puhkust anda ka vaenlasele. Hoolega pommitasid soomusrongid nr. 2 ja 4 ümbruses asuvaid külasid, kus teati punaseid olevat sees.

Ei võidud lasta vaenlasel kosutada omi närve. Neid tuli alati ärritada ja hoida ärevil nii suurtükitulega kui ka dessantsalkade ootamata rünnakutega.

Soomusrong nr. 2-se dessant tegi kallalitungi Suure-Rjabtsova küla peale. Külas olid punased olid tugevas ülekaalus meie dessantosast. Siiski pidasid soomusronglased terve päeva vastasega ägedat lahingut. Alles õhtul tuli salk rongile tagasi. Dessandi taandumisel ei julenud vaenlane järele tulla, hoidudes lahkest varjatud positsioonilt.

Küll aga asusid punased hoolega tegutsema meie 2-se jalgväe polgu vastu. Nii asusid nad ööl vastu 27. veebruari pealetungile Sabelina küla peale, kus neil korda läks 2. polgu 10-dat roodu välja lüüa. Jalgväelastele tõttasid nüüd abiks soomusronglased. Samal ööl kell 2 saadeti rongilt välja 40-meheline dessantsalk, va-

rustatud viie lüüs-kuulipildujaga. Peale kahe-tunnist ägedat lahingut lõi salk punased Sabelina külast jällegi välja. 23 punaväelast langes vangi. Peale selle kaotas vastane veel hulga mehi surnutena ja haavatutena. Saagiks said dessantmehed ühe maksiimi, hulk kuulipilduja linte, püsse ja sidevarustust.

Jalgväe rood võis selle järele asuda uuesti külasse, kuhu ta ka asuski. Dessant tuli hommikul aga soomusrongile tagasi.

Mõni tund hiljem saadeti välja uus, 15-meheline dessantsalk, Borovski ja Vöseloki külade peale, kus vaenlane hooga välja löödi. Et vaenlasel oli suur ülekaal, ei tunginud salk enam edasi, vaid vange kaasa võttes ilmus uuesti rongile.

Vahepeal oli saadud teade, et punased meie jalgväeosad Sabelina külast uuesti on sundinud lahkuma. Sellepärast võeti soomusronglaste poolt nüüd ette n. n.

nuhtlusretk

Sabelina peale.

Keskpäeva aegu liikusid kaks dessantrühma ühes jalgväemeestega küla peale, kuna üks rühm dessantmehi Borovski ja Vöseloki peale. Sabelinasse jõudes leiti see vaenlasest tühjana, kuna aga Borovski ja Vöseloki punaste poolt oli vallutatud. Nüüd ühinesid kõik kolm dessantrühma ja hoogsa kallaletungiga tormati küladesse sisse ning vallutati need. Võitlus oli lühike, kuid karm. Vastane põgenes kabuhirmus, jättes maha seitse surnut ja hulk püsse.

Vangilangenud punaväelaste kõnelusi.

Vangi langes kaheksa punaväelast. Vangid kaebasid, et nende 53. Viljandi-Eesti kütipolgus olevat valitsemas hirmus kare distsipliin ning iga vähemagi ülesastumise eest lastavat kohe kohapeal maha. Nende mehed soovivat end küll vangi anda, kuid ei julgevat, kuna komissaride seletuste järele valged kõik vangid maha laskvat.

Vangidele tehakse ettepanek: kas keegi ei sooviks minna tagasi ja teatada omadele, et mingisugust mahalaskmist „valgete” (s. o. meie) pool ei ole. Keegi vangidest ei riskeeri aga oma eluga, et minna tagasi.

Heameelega jäädi vangi, sest teati, et sellega oli lõppenud nende ka sõda.

Niiviisi oli siis jällegi jõutud vaenlasega vaatamisi. Järgnes päev-päevalt rida ägedaid lahinguid. Külad käisid käest kätte. Soomusronglased ei annud välja oma kaasvõitlejaid-jalgväelasi. Visalt toetati üksteist.

Vaenlane, nähes, et soomusrongid ei lasknud areneda neil edu meie jalgväe rindel, hakkas alit peale ägedalt tulistama väljapatareidega kui ka oma soomusrongide suurtükeist meie soomusronge. Siiski ei suutnud nad sundida meie soomusronge taganemisele. Punaste soomusrongide ootamatud hüpped, toetatud Grabilovka külas asuva patarei poolt, mis raudteeliini meie seljataga alalise ja võrdlemisi hästisabava tule all hoidis, varisesid alati kokku. Igakord sai neile osaks kaotus ning kiire põgenemine.

3. ja 1. soomusrongi tegevusest.

Samal ajal kui soomusrongid nr. 2 ja 4 Irboska all võitlesid, arenesid ägedad lahingud ka Stakelni piirkonnas, kus 3. soomusrong ja 3. jalgväe polk ühiselt vaenlase pealetungile vastu seisid. Tüliõunaks oli saanud vahiputka nr. 155.

Vaheldumisi käis see käest kätte. Kord olid seal peremeheks 3. polgu mehed, kord keetsid purustatud pliital oma „tshai” punaväelased. Kapten Luiga oma soomusrongiga oli seal n. ö. ülemkohtunikuks. Kui olid asunud sisse punased, ajas Luiga nad välja, tuld kinkides ka Stakelni jaamale, nagu näidates „seltsimeestele”, et seal on nende koht.

Soomusrong nr. 3. vajab aga remonti, mille tõttu rong nr. 1 Irboska sihilt Stakelni alla käsutati.

Vabariigi 1. aastapäeva hommikul asus 1. soomusrong ühes 3. jalgväe polguga Stakelni sihis pealetungile. Sellel pealetungil kujunes üheks palavamaks lahinguks raudtee vahiputka nr. 154 vallutamine. See vahiputka oli punaste ja meie vahel suureks tüliõunaks. Siit oli selgesti näha, mis sündis eespool, Stakelni jaamas, kus asusid sees punased. Seetõttu oli mõistetav nii meie kui ka punaste huvi vahiputka vastu.

Soomusrongi dessantrühm lipnik Semperi juhatusel liikus raudteeliini mööda Stakelni poole, kuna üks 3. polgu rood paremal pool Sallaneki küla sihis.

Umbes tunni ajaga olid punased dessantrühma poolt vahiputka nr. 154 juurest välja löödud.

Sallanekist taganevad punased, lahingust osavõtnute seletuse järele umbes kaks roodu,

võtsid ette jõudnud dessantrühma paremalt tiivalt ägeda risttule alla. 3. polgu meestel Sallaneki vastu oli edu, sest soomusrongi suurtükid olid enne ründamist teinud korraliku ettevalmistuse.

Rongi dessantrühma ja vaenlase jalgväe vahel tekkis äge lahing. Dessantrühm kandis palju kaotusi haavatute näol, kuid punased löödi siiski põgenema. Nad jätsid maha hulga aurnukehi.

Ltn. Brackeli jutustuse järele on terve metsaalune olnud ülekülvatud laipadega ja mahapillutud püsside ning mütsidega. Eelnimetatud lahingu üksikasjalisest käigust jutustab sellest osavõtnud soomusronglane ltn. Brackel (praegu kapten ja erus) järgmist:

„23. veebruari õhtul alustasid punased läti kütid Sallaneki küla juures pealetungi. Vahiputka nr. 154 juures oli väljas 5-meheline valvetõke. Oo jooksul võtsid punased vahiputka eneste alla. Valvetõkkkes olevad mehed taganesid rongile.

Järgmisel hommikul kell 7, see oli 24. veebruaril, saime lipnik Semperiga käsu, võtta vahiputka uuesti tagasi.

Oli ilus hommik. Päike punetas metsalattade kohal. Meeste meeleolu oli ülev, seda enam, et oli vabariigi esimene hällipäev. Kell võis olla umbes seitse, kui asusime lipnik Semperiga teele. Meie dessant oli suur umbes 30—40 meest. Maastik rongi juurest kuni vahiputkani — umbes kolm kilomeetrit — oli kaetud tiheda metsaga. Lpn. Semper oma meestega pidi liikuma paremalt poolt raudteed ja mina omadega vasakult poolt raudteed metsa mööda putka poole. Kuna aga raudtee oli lage, märkasid punased vahiputka juurest, kui dessant liikuma hakkas. Avati tuli. Metsa tõttu ei

teinud see meile midagi viga. Liikusime rahu-likult edasi, pidades samal ajal sidet ka paremal raudteed liikuva lpn. Semperi salgaga, et vaja-likul korral üksteist mõne ootamatuse puhul abistada. Liikunud umbes 1½ kilomeetrit edasi, kaotasime sideme Semperi salgaga.

Samal ajal, kui me vahiputka peale liiku-sime, taganes punaste kaks roodu, kes Salla-neki all 3. polgu poolt põgenema oli löödud, va-hiputka nr. 154 juure. Seega koondus siia um-bes 3 roodu — 450—500 meest. Meid oli aga kõigest ainult üks dessantsalk — 30—40 meest!

Vaenlaste arvuline ülekaal meid kunagi aga eriliselt ei kohutanud. Olime juba ette võidu peale kindlad.

Jõudnud umbes vahiputka kohale metsa sees, algas äkki paremal pool raudteed äge laskmine. Oli selge: Semperi poisid on punastega koos. Kuidas, seda me alul veel ei teadnud.

Tõmbasin oma mehed kohe raudtee ääre ahe-likku ja

juhtisime tule küljelt vaenlase pihta.

Algas vastastikune lahing. See ei kestnud aga kaua. Punased, nähtavasti liiga ehmatanud meie ootamatust kallaletungist otse küljelt ja olles arvamisel, et tegemist on suurearvulise sal-gaga ning ümberpiiramisega, arvasid paremaks lasta juba jalga. Tegime kõik veel mis võisime, et suurendada paanikat vaenlase keskel.

Kuna meil kaasas oli kaks kerget kuulipil-dujat, panime need tööle „täie koormatusega”. Poisid tõmbasid mis võisid. Põgenevaid puna-seid langes metsa vahele nagu heina loogu. Oli

sõna tõsisēs mõttes tapatalg.

Kuigi keegi surnute arvu täpselt ei lugenud, võis nende arv umbes olla 50—60. Enamik neist oli — nagu selgus nende dokumentidest — punased lätlased. Ühel langenud lätlasel tõm-basin saapasäärest välja pika seatapmise pussi. Milleks mees seda vajas, ei tea. Viisin noa mä-lestusesemena rongile.

Kui meil oli õnne — haavata sai ses lahin-gus ainult kaks meest — siis lpn. Semperi salga saatus kujunes hoopis õnnetumaks. Pa-remal pool raudteed avanes kurb pilt: lpn. Semperiga eesotsas oli nende salgast saanud haavata umbes 10 meest. Kõigil olid ras-keid kõhuhaavad. Neli meest suri kohe, teised kuus jäid kiire arstliku abi tõttu ellu.

Nagu nüüd selgus, oli lpn. Semperi salk, lii-kudes metsa sees putka poole, sattunud tiivalt ootamatult ühe Sallanekist taga-neva punaste rooduga kokku. Pu-nased võtsid salga

kuulipildujate marutule alla,

mis niitis juba enne lahingu algust maha hulga mehi. Pealegi on salk punaste poolt tule alla võetud ühel metsavahelisel lagendikul, kust seda raskem oli organiseerida vastupanu. Mina oma salgaga jõudsin jaole aga n. õ. parajal ajal, mis otsustas ka vahiputka saatuse.

Kui viimased punased silmapiirilt kadunud, läksime rahulikult vahiputka juure välja. See-kord oli see jälle meie, kuigi ostetud kalli lunas-tushinna eest.

Pisut õudne oli vaadelda aga haavatuid, kel kuulid olid rebinud lahti sisikonna. Mäletan, üks meestest, kes oli kõhust raskesti haavatud, küsis mult, kas on ta haav raske? ...

Laususin lohutuseks mehele, et pole suuremat, on tühine!... Ta väänles valudes ja palus juua. Kuid ka sedagi soovi ei võinud rahuldada.

Rongilt tulnud meeste abiga toimetati haavatud kiires korras rongile.

Rongil haagiti seejärel kohe staabi osa küljest ära, mis sõitis haavatutega otsekohe Tartu. Seetõttu pääses surmast mitu meest, teiste hulgas ka lpn. Semper, kuna muidu, puudulike sanitaarolude pärast liinil, raskete haavade tõttu surm oleks olnud mõõdapääsmatu.

Ent ühe vingerpussi mängis meile siiski too haavatute Tartu toimetamise lugu. Suure rutuga olid mehed, staabi osa lahtihaakimisel rongi koosseisust, unustanud maha jätmata kōōg i v a g u n i. Äpardus tuli meele alles siis,

kui meestel oli vaja suppi

ning rongi üks osa võis olla juba Tartus.

Nõnda tuli peale ilusat tööd

vabaduspäeva pühitseda veel ilma supita.

Meeste tuju see palju aga ei rikkunud. Äpardus oli äpardus. Naerdi vaid ja oldi too päev päris ilma söömata. Mäletan, kuis üks lõbusamaid poisse rongil, kapral August K e e b a, rahulikult tõmbas taskust välja kaardid, istus lumehange otsa maha, kutsus poisid enese juure, ning läks lahti kaardimäng. Löödi „mutti“ kuni hilja õhtuni. Teisel (25. veebr.) hommikul, nuuskides vaguneis, leidsin kõikide rõõmuks ühest vagunist virna juustu. See oli Tartu võtmise juures rongile jäänud. Igamees sai nüüd umbes pool naela juustu. Sellest jätkus „supi-vaguni“ kohalejõudmiseni, mis jõudis rindele lõunaks.

Siinkohal veel üks väike vahejuhtum ühe kōōg i v a g u n i mehega. Tont teab kuidas, oli des-

santi kukkunud kah üks kōōg i k o m a n d o mees. Muldu igati tore poiss, aga lahingut kartis. Kui mehed ahelikus edasi läksid, oli ta ainuke, kes tahtis maha jääda. Ei aidanud muud, kui meestel tuli kōōg i m e e s t p ü s s i p ä r a g a „tagant aidata“. Kus maha heitis, sealt ei tõusnud muidu kui keegi pidi hirmutama. Lõpuks tüütas seegi ära. Nähes, et poisist raske asja saada, tähendasin: „Keri tagasi, sinust ikka sõjameest pole!“

Mees laskis jalga muidugi rõõmuga oma kōōg i v a g u n i poole.

Peale seda lahingut ei tulitanud punased meid enam mitmel päeval. Nähtavasti oli neil nahas kõva hirm.

Hiljem kui soomusrong nr. 3 remondist tagasi tuli, asus see 1-se asemele Stakelni ette. Sõitsime seejärel soomusrong nr. 1-ga Irboska alla, kus algasid soomusrongidel palavamad heitlused vast kogu vabadussõja kestel.”

Soomusrongide divisjoni organisatsiooni kujunemine.

Juba 1. soomusrongil, mis vabadussõja algupäeval Viru väerindel tegutses kui üks esimestest ja ainukestest väeosadest tol ajal, oli olemas oma mõnesugune organisatsioon. See oli esialgul arvatava tarviduse järele määratud ära s u u s õ n a l i s e l t. Kirjalikud, seaduslikud koosseisud, mis oleksid olnud ülemalt poolt kinnitatud, puudusid täiesti. See faktiline, kirjutamata koosseis pidi lahinguolukorras veel kujunema, pidi selguma, kas vastab suusõnaliselt, katseliselt määratud kompetents ja jõudude ning ülesannete jaotus tegelikele lahingunõuetele või mitte.

Siinkohal peab märkima ära, et juba 1. soomusrongi osade jaotus pea täielikult vastas lahinguolukorra nõuetele. Kui midagi puudus, siis oli see eestkätt tehnilise külje küsimus. Niipalju kui seda külge suudeti Tallinnas korraldada, tehti ka siin. Järgmiste soomusrongide, nr. 2. kui ka 3. ehitamisel võeti seni lahingu tegevuses ilmsikstulnud puudused arvesse. Ajajooksul kujunes ka soomusrongide isiklik koosseis. Kujunes üksikult iga soomusrongi üldine organisatsioon. Mitmel korral sai soomusrongide ülemate koosviibimistel arutatud iga üksiku soomusrongi organisatsiooni küsimust. Arvestati lahingolukorra nõudeid, ja soomusrongi organisatsioon kujunes lõpuks välja niisugune, kui oli tarvis. Mis aga puudus, see oli soomusrongide üldine juhtimise aparaat. Selle loomine oli ilmtingimata vajalik. Kolme soomusrongi juhtimine, nende tegevuse n. ö. koordineerimine oli ilma nende üldjuhi käsutuses oleva aparaadita äärmiselt raskendatud.

Et seda aparaati luua, oli eestkätt tarvilik enesele aru anda, missugune pidi olema selle organisatsioon. Kui igaüks eelpooltähendatud kolmest üksusest seisis juba koos mitmest sõjariist-liigist, siis ei saadud ka nende kolme tugeva väeosa ühendust nimetada ei salgaks, rühmaks, ega ka rooduks. Ka mitte polguks, sest iga üksik soomusrong, koostudes mitmest sõjariist-liigist, pidi võrduma ise juba polgule. Iseäranis, võttes arvesse tema võrdlemisi väga suurt löögi- ning purustamisjõudu lahingutegevuses.

Sellepärast tuldi ka otsusele: sarnase kolme tugeva väeosa koondist pidi nimetatama diviisiks.

Nii siis, asusime ka umbkaudsete, vastavate koosseisude väljatöötamisele. Sarnase organi-

saatsiooni kiire loomine ja koosseisude kinnitamine oli hädavajalik mitmel mõjuval põhjusel, millest tähtsamad olid — soomusrongide varustamine lahingvarustusega, meeskonna muretsamine ja üksuste vahel jaotamine, s.-rongide tegevuse koordineerimine kooskõlas naabervägedega, haigete ja haavatute transport, meeskondade toitlustamine ja varustamine, arstlise abi korraldus jne. Et nimelt see üldorganisatsioon oma nimeks „diviis“ sai, see oli ka täiesti loomulik. Ei võinud ju kuidagi soomusrongi ülema õigused vähemad olla kui polgu ülema õigused.

Töötati välja koosseisud nii üksuste, soomusrongide kohta, kui ka üldorganisatsioonile — diviisile.

Kas „adjutant“ või mitte?

Muuseas tuleb meele juhus, kus adjutandi nime pärast kõvasti tuli vaielda. Tähendati, et meil on demokraatlik vabariik ja suur vabadus. Ei ole enam tsaariaeg, et võidaks tarvitada sarnaseid nimesid. Sõdurid võivad nuriseda ning arvata, et tahetakse tuua tagasi vana rezhiimi jne. Isegi kadunud kapten Irv oli sellel arvamises, et ei tuleks tarvitada nimetust adjutant, kuna see kutsuks sõdureis ülemuse vastu esile umbusaldust.

Küsisin: „Kuidas võiks siis nimetada adjutanti?“

Sain vastuseks: „Noh, kas või käskude-täitja ohvitser.“

Küsin, kas ei ole tal siis meeles, et käsu täitmist revolutsiooni ajal loeti hääbiks, ja sõdur, kes tol ajal ohvitseri käsku kuulas, langes teiste põlguse alla.

Nõnda jäi siiski lõpuks koosseisude projektidesse figureerima ka sõna adjutant.

Enne koosseisude projektide esitamist sõjavägede ülemjuhatajale, arutasime need veel läbi rongide varustaja Mihkel Piperaliga (praegune „Esto-Muusika” direktor).

Vaatasin Piperali kui tulevase diviisi intendandi peale ja küsisin, kas ta julgeb omaks võtta sõna „intendant” või soovib pigem olla diviisi varustaja.

Vastas: „Tore ja kõlav on olla küll diviisi intendant (oli ju P. end. maailmasõjaaegne intendantuuri ametnik), kuid sama uhke on olla ka varustusülem.”

Kas „diviis” või „divisjon”?

Kirjutasime Piperali pool kõik esitatavad paberid veel kord puhtalt ümber ja esitasin need ülemjuhatajale.

Kindral Laidoner oli põhimõtteliselt nõus meie esitiseaga, kuid meie pealkiri — soomusdiviis — ei meeldinud talle siiski mitte.

Väga õieti tähendas Laidoner, et ühe tehnilise väeosade grupi nimetamine diviisiks ei ole sobiv, sest sarnaseid tehniliste üksuste ühendusi nimetatakse harilikult ikka divisjoneks, kuna diviis on eestkätt maksev jalgväe kohta.

Ülemjuhataja parandas oma käega sõna soomusdiviis ümber soomusrongide divisjoniks.

Nurga peale kirjutas punase tindiga aga resolutsiooni: „Kinnitan soomusrongide divisjoni ajutise koosseisu.”

Et tol momendil ülemjuhatajal väga kiire oli, mäletavasti sõitis ta tookord sadamasse välisesindajaile vastu, siis käskis ta koosseisude üksikasju arutada läbi kindral Larkaga.

Iatusime ülemjuhataja kabinetis. Minul olid jalas vildid ja seljas rasvast ning õlist läikima-
lõõnud voltidega vene kasukas. Kindral Larkale tegi minu riietus nähtavasti nalja. Küsis nimelt, kas mina sarnases kasukas soomusrongilt mitte maha ei libise!...

Et mul kõrvad rindel viibimise tagajärjel põrutada olid saanud, pidi ta seda küsimust minu palvel kordama veel neli kuni viis korda. Viimati sain aru ja vastasin:

„Ei ole veel kordagi libisenud. Aga ega palju imestada tule, kui see juhtub.”

Seekord sõitsin rindele teadmiseaga, et ajuti-
sed koosseisud on kinnitatud ning võib asuda vastavate formeerimistööde juure.

Staabivaguni tüli.

Esialgu oli vaja leida ohvitseri ja ametnikke, keda oleks võinud määrata vastavatele kohtadele. Neid oli saada aga raske. Oli tarvis formeerida staabirong. Vaguneid selleks polnud. Julius Trubocki poolt, tema vanade, heade tutvuste tõttu raudteelastega, muretseti küll üks kaunis ruumikas esimeseklassi vagun, kuid juba selle vaguni rinde piirkonda saabumisel tuli hakata pihke murdma, et sellest mitte ilma jääda. Viimati saidki vanemais aukraades ohvitserid meist kui nooremais aukraades olijaist võitu. Asuti sisse ja asi oli vask. Minul isiklikult oli rinde staabiülema kadunud kol. Ringiga jutustamine eelpooltähendatud vaguni üleandmise asjus rinde staabile. Minult ses asjas eitavat vastust kuuldes tähendas Rink: „Kuule vennas! See on sigadus. Vanema soovi tuleb ikkagi täita.”

Vastan: „Ma ei või. Mul on seda vankrit vaja.”

„Ja,” tähendab ta edasi, „aga kõrgemal staabil on ka vaja.”

„Eks muretsege ise,” vastan.

„Kust neid muretseda? Tallinnast pakutakse vanu logusid. Need on aga puu pinkidega ja teravad naelad sees. Nahk ja kalev on rebitud maha.”

„Meile ometi saadi?!...”

„Ja, teie saate ennemalt. Saate kõik, mis olemas. Meile öeldakse aga: teil pole vaja — teie pole soomusrong.” Edasi jätkas ta: „No, ole nüüd hea ja anna üleandmiseks korraldus!”

Minult kategooriliselt-eitava vastuse saades tähendas ta veel: „Mäletad ju — ülemuse soov on alluvale käsk.”

„Seekord ei soovi mäletada!” vastan.

Lõpuks tähendas Rink: „Sulle enesele isiklikult oleks see parem, kui annaksid siiski järele.”

„Siiski ei!” lõpetan jutu, sammudes eemale.

Mul oli kahju selle vahva ja lõpmata sümpaatse ohvitseriga kui oli seda kadunud kolonel Rink nii kategooriliselt-eitavalt kõnelda. Samuti ei olnud mul midagi ka rinde staabi vastu kuid teades, et seda vagunit oli mul hädapärast vaja, ei võinud anda ka oma jaatavat vastust selle üleandmiseks. Teadsin ka seda, missuguste raskuste läbi Trubock selle oli saanud.

Lahingute käik muutus kiiremaks. Tegevuse iseloomu tõttu olin sunnitud tihtipeale olema ühe ehk teise soomusrongiga. Järgnes välgukiirusel arenev Tapa-Tartu operatsioonide ajajärk ja kurikuulus vagun jäigi lõpuks rinde staabile. Ei saanudki vagunit tol ajal kaasa,

võtta, kuna puudus vedur. Mõne soomusrongi külge vagunit haakida ei saanud ja polnud sellega ka mõtet. Rongi küljes oleks see vagun olnud ikkagi täis puupüsti rahvast ega kasu tast midagi.

Kadunud koosseisud.

Ootasime Tallinnast kinnitatud koosseise. Neid aga ei tulnud ega tulnud. Järelepärimiste peale kuulsime, et neid ei leitavat üles.

Hiljem vastati, et sarnaseid asju polegi! Oli selge, et tuleb uuesti töötada välja koosseisud ning esitada uuesti. Seda ka tehti.

Lahingtegevus kandus Tartuni ja sealt läbi. Kõikide soomusronglaste pilgud olid pöördunud Valga poole. Oli ju see suuremaks lõpp-punktiks, kus võis arvestada juba vaenlase lõplikku väljaviskamist kodumaa piiridest.

Meie, vanemad mehed, tulevased staabitegelased, lootsime sinna, kui piiriligidasse raudteestõlme, lahti lüüa omad asutused, et edaspidi, kui karu koopast, anda vaenlasele välkkiireid ning purustavaid hoope, tuges juba teatud baasile.

Peale ilusat Vapramäe lahingut, kus soomusrongidel Voika silla parandamiseks peatuda tuli, tegin isiklikult jällegi sõidu Tallinna koosseisude kui ka mitme teise väga põleva küsimuse selgitamiseks. Seekord olid meil ees tõesti võimalused, hakata end korraldama, mida hädapärast nõudis ka elav lahingtegevus.

Tallinnast tagasi jõudnud heade lootustega, leidsin soomusrongid Elvas. Nagu teada, sain peagi Elva ja Pritsu vahel haavata ning koosseisude kinnitamise hankimine jäi juba kadunud kapt. Irve hoolde. Ka haigemajas ei an-

nud need koosseisud ja divisjoni formeerimise asjad mulle rahu. Igakord, kui Irv mind külastas, olid nimetatud asjad meie jutu- ja kõneluse aineks.

Kuni Valgani oli soomusrongide ülemjuhataja — nõnda nimetati soomusrongide üldjuhti sõjavägede ülemjuhataja päevakäskudes — adjutandiks al.-lt. Eisenberg (praegu major ja Sakala maleva pealik).

Soomusrongide kõige esimesed päevakäsud dikteerisin sõjaväeametnik Pokatsile, kes täitis adjutandi kohuseid kõige esimesena.

Valgas täitis divisjoni staabiülema kohuseid eelnimetatud lt. Eisenberg kuni kapten Poopuu päralejõudmiseni.

Samal ajal tulid ka sõjavägede ülemjuhatajalt kõik vastavad ja tarvilikud sanktsioonid.

Divisjoni staabi formeerimine.

Hiilgava Irboska operatsiooni lõpul järgnes ülemjuhatajalt korraldus — asuda divisjoni staabi formeerimisele.

Ülemjuhataja vastava telegrammiga oli divisjoni ülema asetäitjaks määratud kpt. Irv ja staabiülemaks kpt. Poopuu. Divisjoni adjutandiks määrati al.-lt. Eisenberg, kuna divisjoni varustajaks end. rongide varustaja, sv.-ametnik M. Piperai. Staabi asukoht oli esialgul Valga jaama ees seisvas varustusrongis, kuhu tõmmati ka igasugused sidendid ja otseühendused.

Seega oli juhatusele leitud ulualune ja asukoht, kuhu võidi mitmel pool tegutsevailt soomusrongidelt saata kõik teated. Oli loodud mitmel raudteeliinil tegutsevate soomusrongide lahingtegevuse koordineerimise võimalus.

Terve staap oli paigutatud ühte väikesesse teise klassi vagunisse. Esimeses kupees divis-

joni ülem ühes staabiülema ja adjutandiga, teise — kaks telegrafisti ja telefonist, kolmandas — esimesed staabi kirjutajad Vichman, Lepik ja Tarum. Samas oli ka kantselei.

Kui omakorda vanu väsimatuid lahingvendi Valgas külastasin, seisis jaama ees juba terve rong, koosnedes tervest reast vaguneist. Neis asusid varustusülema kantselei, vahtkond, orkester jne. Rongi koosseisu olid ühendatud ka varustustagavara vagun kui ka kooğivagun.

Punaväelane Schmidt.

Kui eelpooltähendatud külastuse puhul Valka jõudsin, järgnes kohe peale tervituse kadunud kpt. Irv ettekanne. Muuseas teatas ta, et Paluperas vangivõetud punane ratsaväelane Schmidt on olnud meie juures teenides tubli sõjamees, kuid viimastel aegadel on tema kohta tulnud kokku mitmeid väga kahtlasi teateid.

„Schmidt on praegu vahi all ja nüüd ei tea, mis t'aga teha, kas maha lasta või mitte? Mees ise salgab kõvasti ilmsikstulnud asju. Kas sa ei sooviks teda isiklikult üle kuulata?“ ütles mulle Irv.

Vastan: „Sa tead ju, Anton, kui keegi mu silmi ees on olnud, ma teda enam maha lasta ei saa. Kui leiate ja arvate, et ta süüdlane ja hädaohtlik, siis võid ju määrata väljakohtu.“

„Aga kindlam ja parem siiski, kui sina ka teda näeks ja ta üle kuulaks,“ soovis siiski Irv.

„Ta oli meie juures olles ometi tubli sõdur?“...“ tähendan.

„Seda ta oli,“ vastab jällegi Irv.

„No, laske tuua ta siia!“

Olin Tartust Valka sõidu tagajärjel väsinud. Haav valutas ja palavik tõusis. Heitsin sohvale

silmapilguks pikali. Peagi avanes vaguni uks ja sisse toodi püssimeeste saatel veltveebel Schmidt.

See oli sihvakas, sümpaatse, avaliku ilmega mees. Riietus oli tal täiesti korralik: sinel ja saapad puhtad, ümber korralikud lahingrakmed. Padrunitaskudki veel vöö küljes. Avaldas kahtlusteta ausa ja toreda sõduri mulje.

Et ma haige olin ja palavik kord-korralt ikka veel tõusis ning valu naava läbi rohkem ja rohkem tülitama hakkas, siis ei võinud ma end erutada, vaid tegin korralduse, et mees saaks samas, minu juuresolekul, üle kuulatud.

Astus ka ette staabi komandant ltn. Evertson, käes juurduse kaustik. Ltn. Evertson oli staabirongi komandandiks ja ühtlasi ka laske-moona ning sõjariistade korraldajaks.

Algas mehe ülekuulamine. Lamades kuulasin pealt silmitsedes ülekuulavat.

Raske oli näha, kuidas inimene ilma ühegi sõjariistata võitles oma olemasolu eest.

Küsimused läksid mehele ikka raskemaks ja raskemaks. Tal polnud kerge vastata neile. Vastused muutusid keerulisteks ja ebakindlasteks. Viimati, kui juba asitõendus — kirju, esemeid, tunnistajaid ja pealekaebajaid nimetati — silmasin mehe näos sügavat meeleheidet.

Higipisarad jooksid tal üie kahvatute palete, alla mööda lõuga sineli rinnaesisile. Süüdistuste ring oli tõmbunud raudse rõngana mehe ümber kokku.

„Need on minu isiklikud vaenlased. Nad on need kirjad ja tõendused minu vastu ülekohtuselt sepitsenud...”

„Aga teie käekiri?” küsib Evertson.

„See on tehtud järel,” vastab küsitav.

„Mis lori see on? Kel on vaja teid saata siis vällasse ja teha selleks valetunnistusi. On tehtud ka kindlaks, et käekiri on kahtlemata teie oma,” lisab veidi aja pärast juure ltn. Evertson.

„Ärge laske mind maha, siis saigub kõik,” lausub meeleheites ülekuulav, olles seejuures kahvatu kui kriit ning otse näretades higist.

Kosinal küsib kpt. Irv mult: „Mis ta'ga teha?”

„Mitte midagi,” vastasin. „Pange ta teenima!”

Juba ligi paar tundi oli kestnud ülekuulamine. Käskisin selle nüüd lõpetada. Pöörates Schmidt poole sõnasin: „Teie olete vaba. Mingisugust selgitamist ei ole enam vaja. Oma süütust tõendage edaspidi truudusega isamaale ja vahvusega lahingutes.”

„Töotan seda Jumala nimel,” vastas ta säravail silmil, tõmbunud näost äkki punaseks ning võttes uhke, sõjameheliku seisaku.

Kapten Irvel oli tõsine heameel sarnase muutuse üle. Südamlikult surus ta mul kätt ja lausus naerdes:

„No, nüüd aitasid välja, Kaarel, meid sellest neetud Schmidt küsimusest. Kahju oli tublist mehest, kuid süüdistused olid meie raske aja kohta väga rasked ja tõenäolised. Noh, eks edaspidi selgub kõik. Peame teda silmas.”

„Ei ole viga. Sellest saab tubli mees,” vastan. Kuna mul palavik ja janu tekkis, palusin, kas ei saaks kusagiltki pudel limonaadi. Et seda staabirongis ei olnud, saadeti küsima jaama. Ei olnud sealgi. Saadeti linna. Kusagilt oli üks pudel ka leitud. Maitse järele otsustades võis see vedelik olla aga kõike muud kui limonaad. Haav valutab. Heameelega oleks lasknud teha ümbersidumise, kuid Tartust ärasõidul keelati

selle tegemine kategooriliselt kuni tagasijõudmiseni haiglasse. Nähtavasti kardeti mustust, mis rindel olles puudulike sanitaarolude tõttu võiks sattuda haavasse.

Haiglasse tagasi jõudes selgus, et mürgitus oli siiski tekkinud. Tuli teha operatsioon kolm-neli tolli haavast kaugemal, kusjuures palju mustust väljapurskas ja mingisuguse kulbiga veel käevarre sisemust roogiti.

Mõni sõna siinlõhal aga veel Schmidtist. Ta osutus lõpuks ikkagi väga

tubliks sõduriks.

Nii mitmedki lahingud said otsustatud meie kasuks tema isikliku tubliduse, eestvõtte, julguse ja initsiatiivi tõttu. Ühes lahingus raskesti haavata saanud, viibis ta mõni aeg haiglas. Kui ta sealt uuesti rindele, Valka, sõitis,

oli ta rinnas juba must Vabadusrist, saadud tasuks isikliku vahvuse eest paljude lahingutes.

Ei saa siiski mainimata jätta, et hiljem, rahu ajal, piiriküttide pataljonis, hakkas ta seadusevastasel teel, kontrabandina, hobuseid üle piiri Lätti saatma. Kui siis ühel ööl diviisi staabi-ülem P o o p u u ja operatiiv-adjutant T i l g e r isiklikult teda Koiva ääre valvama läksid, et meest ühes mitmekümne hobusega tabada, kohtasid nad siin tõepoolest ka Schmidt. Veidi aega valvanud, märkas Poopuu, kuidas pimedusest esile tuli keegi mees.

„Schmidt, kurat, sina! Seisa!” karjus Poopuu.

Vastuseks kõlasid revolvripaugud. Schmidt avas revolvrist Poopuu pihta tule. Teisel silmapilgul kargas üle põõsaste, jookstes Koiva poole.

Pimeduse katte all võimaldus tal põgeneda ka üle Koiva, Lätimaale. Samuti läks korda

teistel asjaosalistel toimetada segaduse tõttu üle piiri osa hobuseid. Osa saadi aga kätte ühest küünist.

Meie ametliku nõudmise peale Läti võimudelt, saadi siit vastuseks, et Schmidt kuritegu on poliitilise iseloomuga ja seetõttu ei saa teda ka välja anda.

Milles see „poliitiline iseloom” seisis, see jääb vist küll lätlaste saladuseks.

Kuuldavasti elavat Schmidt praegu Lätis ning oleval seal tubli ja jõukas ärimees.

Teine punaväelane, kes vangi langes ja hiljem soomusrongile teenima võeti, oli keegi lätlane, vanem-allohvitser S t r a z i n.

Strazin langes meie kätte vangi (ta oli punaste läti küttide vabatahtliku lendroodu ülem) võideldes meie 3. soomusrongi dessandi vastu Ahijärve (Antslast versta 15 lõuna pool) metsavahi maja juures. See lahing oli meile väga pinevaks. Enamlased tungisid maruliselt peale, püüdes vallutada Valka. Sellele pealetungile oli vaja aga maksu mis maksab panna piir. Sellega seletatav ka, et soomusronglased asusid omalt poolt äärmiselt visale vastupealetungile. Lahing kujunes väga veriseks. Lätlased võitlesid siin oma sõdurist rooduülema juhatusel otseselt lövid. Kui nende jäänused veel järve ääres metsavahi majas vastu panid ja allaandmisest teadagi ei tahtnud, vaid maja akendest soomusronglastele hävitavat tuld vastu paiskasid, ei jäänud meil muud üle kui käsigranaatide abil maja vallutada. Tormati peale ja pilluti akendest sisse käsigranaate. Seeläbi hävitati viimased vastupanejad. Ainukeseks, kes mõnesuguse juhuse tõttu majas ellu jäi, oli eelpoolnimetatud läti roodu ülem S t r a z i n.

Soomusronglaste viha oli peale lahingut kannis suur. Meie dessant ses lahingus oli kannud

võrdlemisi suuri kaotusi. Surnutena kaotasime ses lahingus 3—4 meest ning hulk mehi haavatutena. Viimaste hulgas oli raskesti haavatud ka dessantroodu ülem ltn. O l d e k o p (pärastine Tartu ülikooli professor, nüüd surnud), kel oli vaenlase kuul tunginud rinnust läbi. Haavata sai samal korral ka teine dessantroodu ohvitser ltn. K a s e.

Soomusronglased ei tahtnud nüüd armu anda ka vastase ellujäänud rooduülemale. Ülemus leidis aga siin, et oli tarvilik meest siiski, et vastase kavatsuste ja tegevuse kohta teateid saada, enne veel üle kuulata.

Viibisin tol päeval Valgas. Kuuldes säärasest kangest vangist, käskisin ta saata Valka staapi ülekuulamisele. Peagi teatati minule, et 3. soomusrongi ülem kpt. L u i g a ei soovi vangi välja anda, kavatsedes ise ta üle kohut mõista. Seejärel kpt. Luigaga telefoniühenduse võttes küsisin, kuidas on asi vangi väljaandmisega. Kpt. Luiga vaidles väljaandmise vastu. Meie kõnelus oli võrdlemisi äge. Nõudsin lõpuks katteooriliselt, et Strazin saaks saadetud staapi.

„Hea küll,” vastas nüüd Luiga. „Olen nõus, kuid ainult sel tingimusel, kui ta saab lastud maha ehk saadetud tagasi!”

„Saagu mis tast saab, kuid nüüd tuleb mees viibimata saata staapi!” lõpetasin kõneluse.

Viimati jõudis vang ka pärale. Ta oli mustavere, rõugearmiline, keskmise kasvuga ja pisut tüsedavõitu mees. Staabivagunis, kus sündis ülekuulamine, viibisid mitmed ohvitserid. Lühidalt ja kindlalt vastas ülekuulatavas igasugustele küsimustele. Ülekuulamine kestnud umbes tund aega, tuli mul mõte, vast on mees väsinud ja soovib süüa. Korraldasin ülekuulamisele vahe-

aja ja käskisin mehele pakkuda süüa. Seejärel toodi ta uuesti vagunisse. Küsisin:

„Kas süüa saite?”

Mees vaikis. Tema eest vastas aga vahisõdur: „Ta ei söönud midagi.”

„Miks ta ei söönud?”

„Ütles, lasevad mu niikuinii maha, milleks siis veel enne süüa,” tähendas sõdur uuesti. Samal ajal tuli vagunisse divisjoni adjutant kpt. H i n n o m (pärastine diviisiülem abi, alampolkovnik). Märkasime, kuidas lätlane võpatades adjutandile otsa vaatas. Ka kpt. Hinnom vaatas teraselt vangile otsa, nagu meelestades midagi. Teisel silmapilgul pöördus mees küsimusega adjutandi poole: „Kas mäletate veel mind?”

„Tean küll,” vastas viimane. „Teie olite maailmasõja ajal läti polgus minu roodus rühmaülemaks.”

Seepeale lahkus kpt. Hinnom vagunist. Nähes, et üks staabi ohvitseri meest tundis, pealegi märgates adjutandi näos nagu mingit kahjutunnet endise lahingukaaslase saatusest, kellega vast maailmasõjas nii mõnedki ühised lahingud maha löödud, haarasin kinni sest kahe vana lahingumehe pilkudevahetamise stseenist ruttasin Hinnomile järele ja küsisin:

„On see nii? Olete endised lahingukaaslased?!... Oli ta tõesti sinu roodus?”

„Ja, ta oli minu roodus 4. rühma ülemaks.”

„Oli tubli mees?”

„Seda oli ta kahtlemata.”

Selle tõenduseks jutustas kpt. Hinnom mulle ühe episoodi maailmasõja päevilt. Olles ühel luurekäigul Kangeri järve ääres (Kuramaal), on nad ootamatult ühel õöl sattunud sakslaste salgale peale. Üks sakslastest avanud kpt. Hinnomi pihta tule, lastes ühtejärke kolm pauku.

Kriitilise olukorra päästnud nüüd aga rühma-
ülem Strazin, visates kiiresti käsigranaadi lask-
ja pihta, surmates sellega sakslase. Teised neli
sakslast võetud pärast vangi.

„Strazin päästis seekord vast isegi mu elu,”
tähendas adjutant oma jutustuse juure.

„Aga kuidas võis ta saada pärast puna-
seks?”

Sellele mu küsimusele vastas kapten Hinnom,
et punane ta vaevalt küll on, nagu palju teisigi.
kes sunnitud sõdima punaväes.

Otsus mehe kohta oli mul nüüd ka valmis.
Ruttasin vagunisse tagasi.

„Jatkub ülekuulamisest,” tähendasin kpt.
Poopuule.

Küsisin mehelt, mida on ta teinud varem ja
kus elanud. Mees vastas sellele, et tal on Läti-
maal olnud väike talukoht.

„Miks läksite aga punaväkke?”

Selle küsimise peale tähendas mees, et koht
on olnud sakslaste käes, mispärast pidanud jää-
ma edasi sõjaväkke teenima. Hiljem muutusid
end. läti polgud teatavasti punasteks, ja sõdurid,
kuigi kõik ei olnud punased, ei saanud siit lah-
kuda, liiategi, kui polnud kohta, kuhu minna.)

„Kas soovite teenida Eesti soomusrongil?”
esitasin mehele küsimuse.

„Väga heameelega,” vastas ta. „Sarnast
õnne ei teaanud ma oodata. Olin kindel, et las-
takse mind maha,” vastas mees juba rõõmsa il-
mega näos.

„Jääte soomusrongile teenima! Minge nüüd
ja olge tubli mees, nagu olite seda maailma-
sõjas.”

Nüüd küsis kpt. Poopuu: „Aga kuhu ta
määrata? Tal siin on kindlasti piinlik ja ka tei-
sed vaatavad ta peale viltu.”

„Pole midagi, kui ta ainult on tubli mees.
Ei vaata siis keegi viltu. Määrata võiks kas või
1. rongi peale.”

Selles mehes ei olnud me ka eksinud. Peagi
teenis ta täielise usalduse kaasvõitlejate keskel.
Järgnevais lahinguis oli ta pea alati esimene
mees ja nii mõnigi kord tõreles omadega, kes
rasketel silmapilkudel püüdsid tõmbuda tagasi.

Oli kord juhus, kus meie valvetõke vaenlase
poolt sisse piirati ja pea täieliku hävingu osa-
liseks langes. Ellu jäi õnnekombel jällegi ainult
Strazin, kuna teine ohvitser raskesti haavata
sai. Strazin, kui tubli sõdur, ei tahtnud aga
miski hinna eest oma kaasvõitlejat, kes ras-
kesti haavatud, jätta vaenlase kätte. Kaua ei
mõelnud ta siin. Haaras ühe käega haavatu
õlule ja teise käega kuulipildujat (mida ka vana
sõjamees kergesti maha ei jäta) tirides, lippas
vaenlase käest välja, päästes sellega haavatud
ohvitseri, riskeerides enese eluga, mida vastase
kuul kergesti oleks võinud leida.

Selle ja veel mitme teise kangelasteo eest
sai Strazin lõpuks ka Eesti Vabadusristi. Hil-
jem annetati talle Lätis veel Karutapjate orden.
Praegu viibib ta Lätimaal.

Nii jäi see vangilangenud punaväelane soo-
musrongil teenides lõpuni truuks ja tubliks
sõjameheks.

Nagu eelpoolkirjeldatust nägime, oli puna-
väelaste seas mehi, kes väga hästi võisid või-
delda meiega käsikäes, ja nii ehk teisiti meie
juure sattudes tõeliselt arusaamisele jõudsid,
kus pool on õigus.

Tõepoolest, mis sai aru üks hariduseta
lihtne inimene tol raskel ja segasel ajal, kus
poole minna ja jääda. Ühed tõendasid, et õigus
on võidelda siin, teised jällegi vastupidi. Eks
olnud ju see nii, et meie pool võideldi selle tähe

all, et sotsiaalses olukorras peab kõik jääma endiseks, s. t., kes oli rikas, jääb rikkaks, kes oli vaene, jääb selleks edasi. Vastane pool aga ütles: „Võtke ära ja kõik on teie!”

Kas keegi võtaks vaevaks asetada end vaese inimese seisukorda? Kummale poole piditama hoidma, kui ühel pool oli väike rahvakene, kes tahab alles hoida endist korda, kuna suur ja vägev maailmariik kuulutas vaesele inimesele kogunigi uut evangeeliumi: „Võtke! kõik on teie!”

Mis õigus on visata kiviga sellele vaesele ja harimata inimesele, kui ta selle suure ja palju-töötava lubaduse sisse uskus ja sinna poole ka kaldus.

Meie oleks pidanud nende poole pöörama lendlehtede, üleskutsete kaudu, katsuma selgeks teha eksinuile, et vaadake, seda mida teie võtate, seda ei jäta see suur lubaja mitte teile. Küll aga meie, kui suudame sissetungijate vastu kaitsta oma maad — maad, mis on meie esivanemate omadus — seda on meil õigus siis jagada.

Mäletatavasti ei läkitanud meie mingeid teadaandeid ega üleskutseid oma eksinud suguvendade poole, vaid saatsime tagantjärele neile küll „tuliseid ube”.

Võib olla, oleme eksinud nii mõneski asjas, kuid, nagu tähendatud eelpool, ajad olid segased. Keegi ei teadnud midagi, ega julenud millegisse ka tõsiselt uskuda.

Nagu mäletame, vallutasid soomlased ühes kitsaroopaliste soomusrongidega Marienburgi. Kirjeldasime mõne reaga ka seda hirmust pilti, mis avanes siin.

Tol ajal pööras Läti peaminister Ulmanis üleskutsega Latvija kodanike ja tööliste poole,

milles soovitati kõigile Eesti eskuja ja toetusel astuda võitlusse enamlaste vastu ning luua vaba Latvija. Neid üleskutseid oli ohtralt levitatud Morjenburgis ja selle ümbruses.

Tagajärjeks oli, et paljud kohapealsed tööliised ja teised kodanikud asusid kohe Läti partisaansalkade loomisele. Üleskutse leidis elavat vastukaja.

Kuid unustati siingi ära need eksinud Läti suguvennad, kes olid tol ajal läti punastes polkudes ja salkades terroriseeritud, meeleheites ning laiali mõõda metsi. Teame juba, et paljud neist olid täiesti demoraliseerunud ning kaotanud igasuguse võitlustahte. Nad olid üdinunud sõjast. Et oma kõrgemat ülemust petta, oli juhuseid, kus avati tuli metsa peale, nagu oleks seal pealetungijaid. Sellega

otsiti põhjuseid taganemiseks.

Ei tahetud võidelda! Tõenäoline väga, et need mehed said aru omas hingepõhjas, et nad etendavad mingit roimarite osa oma kodumaal ja rahva vastu. Nende poole oleks pidanud saadetama Ulmanise poolt tõsine ettepanek, andeksandev ja lepitav. Seda ei tehtud.

Ka meil ei tehtud. Ei kutsutud tagasi oma „ärakadunud poegi”. Loen seda suureks veaks. Arvan, et kui mitte kõik, siis suurem osa eksinud poegi oleks tulnud tagasi ning oleks Vene kommunistide imperialistlike püüete vastu käsi-käes teistega visalt võidelnud. Julgen oletada, et siis oleks võidud leppida. Nüüd paistab olevat see hilja, sest umbusk üksteise vastu on juurdunud sügavale.

Marienburgist edasi.

Oleme kord Marienburgis, siis vaatame, mis teevad siin meie kitsaroopalised soomusrongid.

Vabariigi aastapäeval, 24. veebruaril, sõitis kitsaroopaline soomusrong nr. 3 Marienburgist edasi, lõuna poole. Mitmel pool toimiti luurkäike, kuni jõuti Annenhofi mõisa kohale.

Ka sinna saadeti rongilt luurajaid.

Kuus punaväelast-moonamuretsejat löödi mõisast välja. Punased jätsid soomusronglastele saagiks ühe tapetud lamba ja ämbritäie piima. See saak oli meestele väga mokajärel ja toodi soomusrongile, et kostitada ka kaasvõitlejaid.

Kuna ümbruses suuremaid vaenlase salku liikumas ei olnud, ja kaugemalt otsimiseks mõtet polnud, pealegi, et viibiti väga sügaval rindes, sõitis soomusrong nr. 3 tagasi Marienburgi. Samal ajal võidi kaugel seljataga, Hopa ja Mõniste pool, oodata vaenlase poolt kallale tungi. Sellepärast oli tarvilik, et soomusrong Marienburgi ja Hopa vahel liigeldes valvet peaks.

Järgmisel päeval, 25. veebruaril, asusidki punased ühe ratsaeskadroniga Hopa alevi ja teise eskadroniga Mõniste suunas pealetungile. Need pealetungid likvideeris aga meie soomusauto „Tasuja“, mis viibis Hopas, kusjuures punased maha jätsid 6 meest surnutena ning sõjasaagina meile ühe kuulipilduja ja hulk kuulipilduja linte.

Peab äramärkima seda rasket olukorda, milles pidid tegutsema kitsaroopalised soomusrongid ja Marienburgi kaitsev jalgväeosa — Tartu kaitsepataljon.

Peaaegu Valgast peale kuni Marienburgini, ja siit kuni Annenhofini, oli paremal pool kitsaroopalist raudteed vaenlase rinne. Sarnases olukorras tuli viibida

70—80 verst kaugel Valgast

Tartu kaitsepataljonil ja kitsaroopalistel soomusrongidel. Iga silmapilk võidi neid oma baasist — Valgast — ära lõigata. Soomlased olid küll soomusrongide toetusel ühe hoobiga vallutanud Marienburgi, kuid selle järele ka kohe sealt lahkunud, jättes oma kaasvõitlejaid saatuse hoolde. Punastel oli täielik võimalus lõigata igal ajal ära meie rindel viibivate väeosade ühendus seljatagusega, millega nii soomusrongide kui ka Tartu kaitsepataljoni saatuse oleks olnud otsustatud. Sarnast sammu oli oodata vaenlase poolt ka iga päev. Juba olidki punaste luuresalgad mitmel pool sel pikal linil tunginud raudteeni välja. Nad löödi igal pool küll tagasi, kuid kõigest oli siiski selgesti näha, et vaenlane kavatses ära kasutada meie rasket seisukorda.

Luurkäigud nende poolt olid tehtud. Olukord oli ajajooksul täiesti selgunud. Miski ei takistanud neid enam

meile otsustava hoobi andmiseks.

Mitmel pool olid punased raudteel kruvinud lahti roopaid, et kraavi lasta meie soomusronge. Soomusrongid aga töötasid sellele vaatamata ennastsalgavalt ja rahulikult, teades, et Tartu kaitsepataljonil Marienburgi kaitsemisega sugugi kergem polnud. Soomusrongel oli aga juba traditsiooniks kujunenud oma kaasvõitlejaile, jalgväele — kõige jõuga toetajaks olla. Neid ei tahtud kunagi jätta hätta, ka mitte kõige kriitilisemaski olukorras.

Vahvalt tungis soomusrong nr. 3 26. veebruaril

uuesti Marienburgist edasi.

Pommitas Annenhofi jaama ja tegi n. ö. sügavas kotisopi põhjas luurkäike.

Sealt Marienburgi tagasi sõites juhtus aga äpardus. Vahepeal oli käinud punaste luursalk Korva jaamas, kus roopad lahti kruvinud ja jaamaülema, ühe vanema töölise ning telefonisti ära viinud. Soomusronglased, sellest mitte midagi teades, sõitsid lahtiste roobaste peale, kusjuures jooksis roobastelt maha kuus soomusrongi vagunit.

Tee sai õnnetuse läbi tugevasti rikutud. Raudtee parandamine ja rongi ülestõstmine nõudis terve päeva kibedat tööd.

Sarnaseid juhtumeid tuli veel ette ka mitmel pool mujal.

Nüüd oli selge, et vaenlane asus aktiivsele tegutsemisele, et ära lõigata ning hävitada meie kangelaslikku Tartu kaitsepataljoni kui ka kitsaroopalisi soomusronge. Otsustav silmapilk oli käes.

Kuidas langes Marienburg, ja mis juhtus edasi, sellest kuulevad lugejad palju huvitavat allpool.

Taandumine.

Kui kitsaroopaline soomusrong nr. 3 parajasti oma seljatagusel vahikäigul viibis, liikus Hopast Marienburgi poole, olid punased juba Tartu kaitsepataljonile ägedalt peale tungimas. See oli 28. veebruaril, umbes lõuna paiku. Aegaviitmatult liikus soomusrong Marienburgi jaamast edasi lõuna poole, kust avas pealetungiva vaenlase tiiva pihta ägeda kuulipilduja ja

suurtükitle. Punaste pealetung rauges. Oli kavatsus saavutatud edu ärakasutamiseks asuda omalt poolt energilisele vastupealetungile. Peagi tuli Tartu kaitsepataljonilt ka teade, et pataljon asub viibimatult pealetungile, mispärast soovitav oleks, et sedasama teeks ka soomusrong.

Teistkordselt sarnast teadet soomusronglased kunagi enam äraootama ei hakanud. Mõned hädavajalikud korraidused ja signaalid, liiguti. Ligi paar tundi puistati soomusrongilt kuulirahet ja tuld vaenlasele kaela. Tasa ja ettevaatlikult liiguti järkjärgult edasi, kuni viimati selguma hakkas, et vaenlane, hoolimata isegi suurtest kaotustest, muutus ikka julgemaks ja julgemaks. Mitmel korral tungisid punased isegi soomusrongi seljataha — raudteeni — kust neid automaatpüsside tulega tuli minema kihutada. Laskmise ragina järele orienteeruti peagi omast tõsisest seisukorrast.

Rong oli lihtsalt sisse piiratud.

Tartu kaitsepataljon oli aga lubatud pealetungi asemel taganenud. Nüüd ei olnud enam mingit mõtet edasitungimiseks, vaid

tuli arvestada vaid oma naha päästmist.

Selleks hakkas rong aegapidi, lüües kogu aeg ikkagi lahingut, tõmbuma tagasi. Jõuti õnnelikult Marienburgi jaama. Jaamas koguti kokku üht kui teist varustust, muuseas ka Tartu kaitsepataljoni poolt mahajäetud üks padrunivagun. Suurt initsiatiivi ning meelekindlust näitas selle töö juures üles ohvitseri asetäitja Sarmõ, kelle isiklisel korraldusel padrunivagun soomusrongi külge haagiti.

Soomusrong nr. 3 taganes Marienburgi jaamast. Jõudnud Marienburgi alevi kohale, kuhu

punased olid juba jõudnud sisse tungida, võeti soomusrong vastu hirmsa raginaga. Meie poolt vastati samaga. Vahetpidamata vaenlast tulistades ja automaatpüsside tulega raudteelõhkujaid eemale peletades, võimaldus soomusrongil tõmbuda kuni Asvigi jaamani. Siin koguti kokku põgenevaid Tartu kaitsepataljoni mehi ja ühes nendega taganeti Hoppa. Hopasseati soomusrongi ülema kpt. Metsa käsul pataljoni sõduritest jällegi kokku roodud ning asetati positsioonidele.

Eelpoolkirjeldatud taganemislahing, varustuse kogumine ning taganevate Tartu kaitsepataljoni meeste püüdmine oli kestnud kokku umbes kaheksa tundi.

Tartu kaitsepataljoni mehed olid äärmiselt kurnatud ja väsinud võitlustest. See oli ka arusaadav. Sest olid ju mehed olnud kaugel ja sügaval vaenlase rinde sopis ümberpiiratuna äärmiselt terava pingutuse all, ootel iga silmapilk raskeima hoobi vastuvõtmiseks. Närvid olid meestel läbikulunud.

Tartu ja Tallinna kaitsepataljonide seisukord Marienburgis osutus palju raskemaks kui soomlaste seisukord, kes küll linna vallutasid, kuid seejärel ka kohe taandusid. Kaitsmine jäi eelnimetatud pataljonide hooleks, ehkki kitsaroopalise soomusrongi kaitsel. Kitsaroopalistel soomusrongidel oli aga, nagu teame, suureks ja raskeks ülesandeks peale abiandmise kaitsepataljonele kaitsta ka pikka ühendusteed seljataga peaaegu kuni Valgani. See ühendustee oli Valgast peale kuni Marienburgini vaenlase hooptide all. Arusaadav siis ka, et kitsaroopalised soomusrongid võisid mõjuvat abi pakkuda Marienburgi taga olevale jalgväe kaitseliinile ainult senikaua, kui oli vaba ühendustee rinde baasi — Valgaga.

Mitu päeva võttis aega, enne kui suudeti koguda ja korraldada taganenud kaitsepataljonide roodusid. Samal ajal tuli võidelda ka vaenlase luursalkade vastu ning toimetada omalt poolt luurkäike. Kord oli soomusrongidel ühendus Valgaga katkenud. Ei teatud esialgul, mis on juhtunud? Kas on vaenlane seljataga läbitunginud ning purustanud seljatagused ühendused?!...

Mehiselt, vaatamata kõigele, pandi siiski vastu. Soomusrongid, kontrollides ühendust, leidsid lõpuks koha, kus traadid olid katki. Vigastus muidugi parandati, millega oli jälule seatud ka kindlusetunne.

Soomusrongid ei leppinud passiivse enesekaitse viisiga. Seljatagune kontrollitud, täiendatud padrunite tagavara jne., tegi soomusrong nr. 3 1. märtsil luurkäigu Korva jaama. Jaam leiti ees tühjana vaenlasest. Järgmisel päeval liiguti Asvigi suunas edasi. Saadi teada, et punased on jaamas sees.

Peale mõnetunnilist jaama pommitamist tõmbuti Korva tagasi.

Punaste seisukord.

Kuna Korva ja Asvigi jaamade vahel telefoniühendus terve oli, oli soomusronglastel võimalus Korvas pealt kuulata punaste brigaadi ülema ja 15. läti kütipolgu ülema kahekõnet.

Viimane teatas, et üks tema rood asub Korvas ja et teiselpool Korvat on raudtee lõhutud. Soomusronglased aga istusid rahulikult Korvas ja kuulasid kahe vastase ülema läbirääkimisi. Täiesti selge oli, et punased veel Marienburgi võitlusest polnud toibunud. Korralagedus näis kehtvat seal veel edasi.

Sellest kahekõnest selgus ka, et meie vastu tegutsevate punaväe üksuste vahel mingit sidet

ei olnud ja üldine pealetungi organiseerimine lonkas.

Soomusronglased, kuuldes sarnasest nähtusest, ei viivitanud omalt poolt, et säärast korralagedust enda huvides ära kasutada. Veel selsamal päeval, lõuna paiku, ilmus kitsaroopaline soomusrong nr. 3 punaste käes oleva Asvigi jaama ette, avades jaama kui ka mõisa pihta suurtükitule.

Jaama peale saadeti rongilt veel dessant. Lühikese võitluse järele jätsid punased jaama meie kätte, põgenesid Ressaku sihis.

Tartu kaitsepataljoni 2. rood, mida juhatas ltn. Libene, liikus hooga Ressaku peale, vaenlasele järele. Kahjuks takistas seejuures Libenele abi soomusrongi poolt andmast teade, et punased rongi seljatagust Hoppa juures ähvardavad läbi löigata.

3. märtsi varahommikul sõitis soomusrong nr. 3 uuesti Korva jaama, pommitades siit Rässaku mõisa ja Asvigi jaama, kuhu punased olid uuesti sisse tulnud. Peale tulistamist sõitis rong nr. 3 Hoppa tagasi. Nüüd asus kitsaroopaline soomusrong nr. 2 omakorda pealetungile. Võeti ette tõsine pealetung Ressaku mõisale, mis asus umbes 5 kilomeetrit raudteest.

Soomusrong nr. 2 oli ühes võtnud ka 3. rongi dessandi. 43 dessantmeest ühiselt Tartu kaitsepataljoni poolrooduga vallutaski kiire löögiga Ressaku mõisa, mida kaitses umbes 250 punast jala- ja ratsameest. Saagiks saadi 6 hobust regedega, palju püsse ja padruneid ning üks väljakõök. Neli punaväelast võeti vangi.

Mõisa vallutamine meie poolt sündis ilma ühegi kaotuseta.

Asvigi lahing 3. märtsil 1919. a.

Punased põgenesid Asvigi mõisa ja raudteejaama. Nii koondus tähendatud mõisa ja jaama kaitseks terve 15. läti kütipolk (800 tikku ühes 20 kuulipildujaga ja nelja suurtükiga), peale selle veel kaks eskardoni ratsaväge.

Seda kõike väga hästi teades, teadsid soomusronglased ka pealtkuulatud punaste väejuhtide kõnelusist, et vastases ikka veel pesitseb korralageduse idukesi. Oli tarvilik liikuda taganeva vaenlase kannul, et temas järjekindlalt alles hoida lüüasaanute enesetunnet. Sellepärast liikus dessant ka kiires korras ltn. Libese ja ltn. Martinsoni juhatusel punastele järele Asvigi mõisa ja jaama suunas.

Soomusrong nr. 2 tõmbas end Asvigi jaamale ligidale ning avas suurtükeist ning kuulipildujaist vastase pihta ägeda tule. Sellega tõmbas soomusrong enesele vastase peatähelepanu, andes võimaluse dessantosadel lõunast võrdlemisi vabalt edasi tungida. Peaaegu kogu oma tulejõu koondasid punased meil soomusrongi vastu. Kakskümmend kuulipildujat ja neli suurtükki ning ligi tuhatkond püssi sülitasi surma ja hukatust meie soomusrongile, kusjuures vaenlane tungis ikka lähemale ja lähemale. Lume ja mulla tuisk mässas ümber soomusrongi. Vastastikuse kahurimürina ja granaatide lõhkemise raginas ei kuulnud isegi enam komandosõnu ega vilesid. Meie soomusrong sai pihta kaheksa vaenlase granaati! Raudsel tahtel tungisid aga nii soomusrong kui ka dessandid ikka edasi kuni vaenlasele sekka...

Nüüd tõusis vaenlase tuli oma marulisuse haripunkti. Punaste patarei andis kiirtuld. Rong sõitis sellele vaatamata siiski jaama sisse.

Tuli liikuda aeglaselt, kuna oli karta, et raudtee võis olla kusagilt vaenlase poolt lõhutud. Vastase patarei oli sunnitud vaikima. Püssidest ja kuulipildujadest jätkus tulistamine endises hoos. Jaama poole liikuvalt dessandilt saadi teade, et skoutide A-kompanii ülem ltn. Martinson on saanud haavata, ltn. Libene aga surma. Soomusrongilt saadeti üks ohvitser paarikümne mehega dessandile appi. Oma suure ülejõu tõttu juhtis vaenlane oma tähelepanu nüüd, kus ta soomusrongile enam midagi teha ei saanud, dessandile. Enne kui abi pärale jõudis, oli dessant sunnitud taganema.

Äpardus oli veel ka selles, et rongilt ei saadud dessanti toetada suurtükitulega, kuna suurtükk nii palju ei annud kõrvale keerata. Pealegi oli rong, nagu eelpool juba nimetatud, pihta saanud 8 granaati. Soomusrongi veduril oli otsas ka vesi.

Õhtuks kutsuti sellepärast dessant rongile tagasi ning sõideti vee järele.

Hiljem selgus, et soomusrongil oli granaatidega läbi lastud staabivagun, kaks dessant- ja kolm kuulipildujavagunit. Staabivagunil oli veel teine tabavus granaadist, mis oli lõhkenud otse vagunis. Nagu pärast järelvaatusega selgus, osa granaate ei jõudnud tungida läbi kuulipildujate vaguni soomusest. Võrreldes vastase ülejõu ja nende tule tabavusega, ei olnud meie kaotused siiski just suured.

Surma oli saanud kaks meest, haavata üksteist. Vastasel tõusis surnute arv, mis oli maha jäetud, paarikümne peale.

Haavatute arv oli meile teadmata.

Samal ajal, kui soomusrongid löid Asvigi ümbruses lahinguid, püüdis vaenlane Riia-Pihkva kiviteed kaudu tungida soomusrongidele seljataha.

Selle tõendusena toome siinkohal soomusauto „Tasuja” ülema lpn. Pavelsoni telefonogrammi:

„26. veebruarist kuni 3. märtsini patruleerisin kiviteed Uue-Laitnast kuni Malupini, ilma, et oleks olnud vaenlasega kokkupõrkeid. Täna, 3. märtsil, tungisin edasi Vassest läbi Adseli postijaama poole.

Teel juhtusin kokku vaenlase 100-mehelise ratsasalgaga, ajasime nad laiali ja sundisime kiiresti põgenema, mitmes kohas nende salgad võttes osava kuulipilduja tule alla. Kaugemale edasi tungida ilma jalaväeta polnud võimalik seepärast, et mõlemil pool tee ääres oli paks mets ja masin ei olnud ka korras.”

Ettevalmistused uueks pealetungiks.

Korva jaamas olid kitsaroopalised soomusrongid nr. 2. ja 3. öö. Kiires korras parandati vanu haavu, seati korda mida vaja, täiendati laskemoona tagavaru ning valmistuti järgmiseks päevaks uuele pealetungile. Seekord otsustati

kahe soomusrongiga ühiselt uuesti Asvigi peale tungida,

sest eelmise päeva lahingu järele jäid enamlasted siiski veel Asvigi jaama peremeheks, sundides taanduma meie dessandi. Telefoniühendus vaenlasega püsis veel, mistõttu teada saime ka kõik vaenlase korraldused edasitungi kohta. Nii oli teada, et paremalt poolt raudteed pidi tungima meie peale 15. läti kütipolk ja Ressaku mõisa poolt kaks eskadroni ratsaväge.

Vasakut kätt raudteed pidi liikuma 15. kütipolgu kolm roodu, kuna aga kusagilt kolmandalt poolt pidid meid ümber haarama veelgi suure-

mad jõud, nimelt — 9. novgorodi polk ja 3. ning 6. läti kütipolk.

Nõnda valmistuti mõlemilt poolt pealetungile. 4. märtsi hommikul selgus, et punased jällegi soomusrongide seljataga asuva Hopa peale kavatsevad tungida. Kitsaroopaliste soomusrongide juhataja kpt. Peters oli selle tagajärjel sunnitud ühe rongi, nr. 3-da, saatma Hopa jaama kaitseks. Nüüd jäi kpt. Petersil pealetungiva vaenlase ülejõu vastu ainult üks soomusrong.

Igasuguste ootamatuste ärahoidmiseks tuli veel sedagi väikest jõunatukest killustada, mitmele poole valvetõkete väljasaatmiseks.

Juba siis, kui teada saadi vaenlase kavatsust, hoiatas kpt. Peters ltn. Soansi, kes 46 mehega Ressaku mõisa ligidale valvetõkkesse asus, vaenlase ähvardavatest plaanidest.

Kitsaroopaline soomusrong nr. 2 sõitis Korvast Asvigi poole. Umbes viis kilomeetrit edasi sõidetud, selgus, et rongi kõrval asub vastase patarei, pommitades seljatagust jaama — Korvat.

Seda patareid oleks võimalik olnud vallutada kerge vaevaga, kuid meeste puudusel ei saadud seda teha.

Dessantosad olid kõik mitmele poole välja saadetud. Sellepärast avati vaenlase patarei pihta rongilt suurtükituli, mille tõttu patarei oma asukohalt lõpuks ka lahkus.

Samal ajal kuuldus soomusrongile tema seljataga asuvast Korva jaamast ägedat lahingmüra. Selge näis, et

vaenlane oli tunginud seljataha jäetud dessantmeeste peale.

Nõnda oli rong sunnitud jällegi tõmbuma tagasi, et mitte lasta hävitada dessanti ega purustada

vaenlase poolt taganemisteed. Dessandile appi mindud, löödi vastase pealetung ka tagasi.

Peagi jõudis Hopast Korva ka soomusrong nr. 3. Selgus, et vaenlane igalpool tegutseb suurte jõududega. Samal ajal toodi teade, et

Korva mõisas asuv Tartu kaitsepataljon (põhjapool Korva jaama) on jooksnud laiali.

Kohale oli jäänud ainult 15 meest 2. roodust.

Lõunapool jaamast, metsaserval, asus ühes Tartu kaitsepataljoni 2-se roodu ülejäänud meestega mõnekümmemeheline dessantsalk. Kuus tundi panid need tublid poissid vastu endast mitukorda suurematele vaenlase jõududele. Lõpuks tungis vaenlane siiski nende seljataha metsa sisse, sundides nad taanduma. Saabus veel uus teade, et Korvast Uue-Laitsnasse taganenud Tartu kaitsepataljoni mehed ka siit juba jalga on lasknud.

Kriitiline olukord.

Kpt. Peters oli Korvas piiratud sisse kogu oma meestega. Nii lõunast kui ka põhjast järgnesid suurtükitule toetusel mitmed jalgväe pealetungid.

Rünnak järgnes rünnakule.

Kpt. Peters ei suutnud oma 47-millimeetri-¹liste suurtükkidega mitmelt poolt tulistavate vaenlase 3-tollilistele enam vastu panna. Üsna jaama lähedale olid punased tassunud kaks suurtükki, kust meid otsetulega kõrvetati.

Seisukord oli kriitiline. Et pealegi iga silmapilk võidi seljataga purustada raudtee, andis kpt. Peters rongidele käsu tõmbuda tagasi. Hopast Korva jõudnud veduriga oli tulnud parajasti üks uus sõnum — punased on tunginud

Korva ja Hopa vahel raudteeni välja. Tuli arvestada tõsiselt, et raudtee on kusagilt lõhutud.

Liikudes Korvast aeglaselt, lüües kogu aeg kahelpool lahingut, võeti rongidele dessantmehed kui ka Tartu kaitsepataljoni 2. roodu osad.

Samm-sammult taganedes tõrjuti tagasi vastase korduvad rünnakud. Rongi kõrval, peaaegu külje all, taganes ka Tartu kaitsepataljoni voor. Kohati oli vastasel juba mõnesaja sammu kaugusel raudteest kuulipildujad üles seatud.

Nende kohale jõudes, sunniti need küll vaikima, kuid tagasiliikumine seesuguste takistuste tõttu osutus väga raskeks.

Katastroofi eel.

Liiguti aeglaselt. Äkisti andis ohvitseri asetäitja Sarmo signaali eelliikuva soomusrongi peatamiseks. Ehk küll hilja, kuid suurem õnnetus suudeti siiski ära hoida. Sellest jutustab alamkapten Mets, kes praegu asunik ja kaitseleitlane, järgmist.

„... Veel pool jalga, ja vedur oleks kukkunud ümber. Ühes sellega oleks niihästi soomusrong nr. 3 kui ka järeltulev soomusrong nr. 2 jäänud sinna paika, sest vaenlane tungis Korva poolt taganevale rongile peale ja ka Hopas oli samal ajal kuulda ägedat lahingut. Poleks olnud võimalik rongi uuesti teele tõsta — pealegi oleks vahepeal vaenlase poolt ära võetud Hopa jaam — oleks see tähendanud rongide langemist...”

Teise veduri abil tõmmati soomusrong rikutud tee kohalt ettevaatlikult tagasi. Poole tunni jooksul oli tee parandatud ning taganeti edasi Hopa poole...

Mõniste võitlused.

Samal ajal kui soomusrongid Hopa sihis tagasi tõmbusid ning igal sammul punastega lahingut löid, et mitte lasta lõigata ära oma taganemisteed, võitles Tartu kaitsepataljoni 5. rood Hopa mõisas, mis asub umbes kilomeeter lõunapool Hopa raudteejaama. Visalt pandi vastu vaenlase ülejõududele, et kaitsta jaama, mille langemise korral olukord soomusrongidele oleks võinud kujuneda saatuslikuks. Peale kangelaslikke võitlusi oli rood õhtuks siiski sunnitud mõisa maha jätma ning taganema Hopa jaama. Umbes ühel ajal 5. rooduga jõudsid jaama ka soomusrongid. Et juba keskpäevast saadik ühendus Mõniste jaamaga puudus, arvati, et punased on selle juba vallutanud,

sellega ühtlasi rongide taganemistee lõplikult sulgedes.

Seda arvamist kinnitas veel asjaolu, et juba päeval Mõniste pool oli kuulnud ägedat kuulipildujate ja püsside raginat.

Soomusrongide ülemad pidasid sõjanõu. Otsustati, maksu mis maksab, Mõniste jaama välja murda. Iseäranis kardeti raudtee silla pärast, mis asub 3–4 kilomeetrit teisel pool jaama.

Tegevuskava koostatud, liiguti Hopast välja. Kõige ees soomusrong nr. 3, selle järel remontrong, siis sanitaarrong ja kõige järel soomusrong nr. 2.

Viimasel oli ülesandeks, kaitsta tagantpoolt vaenlase löökide eest kogu rongide voori.

Et lõhutud tee tõttu mitte ootamatuid õnnetusi ei juhtuks, saadeti ette — umbes paarisaja sammu peale — rullik. Peagi võeti aga

rullik kui ka rongid punaste poolt vastu ägeda kuulipilduja ja püssitulega. Rongide kuulipildujad andsid omalt poolt vastu. Tekkis kahevõitlus, kuni vaenlane laiali paisati. Saadeti veel üks rullik ühes kuulipildujaga esimesest rullikust ettepoole, et vaenlase liikumisest rongidele õigel ajal teateid muretseda. Selle rullikute-rühma juhatajaks määrati lpn. Keering.

Viimaks jõudsid rullikud ühe õhkulastud silla juure. Sealt edasi teed kontrollides leiti veel, et on lõhutud ka raudteed. Punased olid kogunenud lõhutud silla ja raudtee piirkonda ning avasid rullikute pihta tule. Lpn. Keering oma salgaga peksis punased lõpuks siiski metsa.

Sild ja raudtee parandati umbes poolteise tunni jooksul ja soomusrongid liikusid edasi Mõniste sihis. Punased katsusid veel mitmel korral tulistada soomusronge. See andis põhjust oletamiseks, et vaenlane asub Mõnistes.

Veel mitmel pool ees oli lõhutud raudteed, mida tuli parandada. Seejuures katsusid punased muidugi segada tööd. Keskööks jõuti parandustöödega siiski valmis. Mõniste jaama juure jõudes otsustati viimast rünnata. Selleks loodi kahelt soomusrongilt ühendatud dessantrood, kes kpt. Metsa juhatusel jaama peale tungis, ühiselt soomusrongidega.

Kõikide üllatuseks osutus jaam vaenlasest aga tühjaks.

Õhtupoolikul oli punaste ratsarühm küll meie komandandi ühes 6—7 mehega Mõnistest väljaajanud, kuid hiljem on vaenlane salga pealesurvel jaamast uuesti lahkunud.

Jaama jõudes, umbes kesköö paiku, vastu 5. märtsit, otsustati jääda siia peatuma.

Viibimata sõitis kitsaroop. soomusrong Mustjõe silla juure, mille kaitseks oli jäetud Tallinna kaitsepataljoni poolrood. See poolroodu

oli punaste pealetungi vastu silda tükk aega oma käes pidanud, kuid lõpuks siiski põhjapoole silda taganenud.

Soomusrong jõudis silla juure aga

mõni silmapilk varem kui punased selle oleks jõudnud õhku lasta.

See oli suur õnn, sest sarnast silda, kui Mustjõe sild, oleks soomusrongidel väga raske olnud üles ehitada, kuna selle silla puudumine soomusrongide tegevusele aga väga suureks takistuseks oleks olnud.

See heroiline taandumine ja kaitselahingud Marienburgist Mõnisten, millest eelolevas kirjelduses jutt, on haruldasemaid Vabadussõjas.

Kitsaropalised soomusrongid oma nõrga lahingvarustuse ja suurtükitle jõu tõttu olid tol ajal soomusrongid ainult vaid n. ö. nime poolest.

Mahajäetuna soomlastest tegutsesid soomusronglastega ühiselt küll Tallinna ja Tartu kaitsepataljonid, kuid ka needki olid nõrgalt varustatud ja organiseeritud ega jõudnud küllaldase eduga kaasa lüüa kitsaropaliste soomusrongidega.

Nimetatud pataljonest töötasid mehiselt ainult üksikud roodud ja salgad. Nagu harilikult ennemgi, nii ka nüüdki katsusid kodused punased hoolsasti levitada igasuguseid kuulujutte. Nii oli teade lendu lastud, nagu oleks 2. ja 3. soomusrong punaste poolt purustatud. See sõnum oli tunginud kuni ülemjuhataja staabini. Selle järeldus oli, et ülemjuhataja staap soomusrongide divisjonistaabilt kiires korrasteid nõudis rongide saatuse kohta. Divisjonistaabi poolt teatati kõikide soomusrongide tõelised asukohad.

Eelkirjeldatud sõjakäikude puhul oli kitsaroop. soomusrong nr. 3 tublisti saanud kannatada, mispärast rong nüüd Ruhja sõitis, vahetusele nr. 1-ga. Ruhjast oli 3-dal kergem võimalus pääseda Mõisakülla, kus asusid kitsaroopaliste rongide töökojad. Mõnistesse nr. 3. asemele tuli nr. 1.

Et Mustjõe joonel punased ägedalt pealetunge jätkasid, iseäranis Mustjõe sillale, siis olid rongid nr. 1. ja 2. alalisteks silla valvajateks ja kaitsjateks. Seetõttu ei olnud võimalust ka enam Mõniste jaama omakäes hoidmiseks.

Otsustati kaitsta silda, mis oli tähtsam kui jaam.

Punaväe plaanid.

Saadi teateid vaenlase kavatsustest — asuda tõsisele pealetungile.

Punaväe juhatusel oli soov, maksku mis maksab, võtta oma alla Valga sõlm, et sellega paraliseerida meie laiaroopaliste soomusrongide tegevust Volmari suunas ja Petseri piirkonnas.

Selleks alustasid punased mitmelt poolt 1. ja 2. kitsaroopalise soomusrongi seljataga kallaletunge. Iseäranis ägedateks muutusid need kallaletungid Taheva jaama ja mõisa piirkonnas

Kitsaroopaline soomusrong nr. 4.

Jõudis pärale ka kitsaroopaline soomusrong nr. 4, mis koosnes kahest suurtüki platvormist, kahest kuulipilduja vagunist, neljast dessantvagunist ja ühest staabivagunist. Selle rongi juure kuulusid veel: üks sanitaarvagun, üks köögivagun ja kaks lahtist platvormi. Rongil oli kaks vedurit ühes ühe vee tsisternvaguniga.

Rong nr. 4 oli varustatud ühe 57-mm. ja ühe 47-mm. meresuurtükiga. Rongi kuulipildujate vagunites oli üleval kuus maksimi ja kolm colt- kuulipildujat.

Dessandi varustuseks oli üheksa kerge kuulipildujat — kolm lüüsi ja kuus madsenit.

Rongi esimeseks komandandiks oli all-ltn. Semiskar, kuulipildujate komando ülemaks ltn. Leikman ja nooremaks ohvitseriks lpn. Bogdanov.

See soomusrong jäi nüüd alaliselt valvajaks Mõniste (Mustjõe) silla juure, kuna rong nr. 2. seljataguse kaitseks Taheva jaama asus.

Käest-kätte käinud sild.

Punased algasid nüüd pealetungi Mõniste silla vallutamise eesmärgil.

Selleks piirasid nad sisse jaamast põhjapool asuva Alaküla, vallutades ka selle. Tartu kaitsepataljoni rood, kes küla kaitses, taganes. Samal ajal langes vaenlase kätte ka Mustjõe sild, mis oli soomusrongi vee järele sõitmise tõttu usaldatud Tallinna kaitsepataljoni meeste hoolde.

Viimased põgenesid vastase pealesurvel ilma suurema vastupanuta.

Soomusrong nr. 4. tagasi jõudes ja silla juures juba punased eest leides, peksis kerge vaevaga need laiali ning vallutas uuesti silla. Vaenlane katsus jalgväe abil soomusrongile peale tungida. See katse ebaõnnestus neil täielikult. Seejärel avas vastane rongi pihta tugeva suurtükitle.

Neli mürsku tabas soomusrongi. Üks nendest lõhkes dessantvagunis, kusjuures üks mees raskesti ja teine kergesti haavata sai. Järgnes

vastaselt veel vihane tulistamine püssidest ja kuulipildujatest.

Rong jäi siiski kangelaslikult oma kohale. Appitõtanud rong nr. 2. dessant all-ltn. Soansi ja sv.-ametrnik Piigerti juhatusel võttis tagasi ka Alaküla. Nõnda olid endised positsioonid jällegi vallutatud ja seisukord Mustjõe silla kaitsel endine.

Järgnes õõ.

Et meie mehed kui ka vastane olid surmani väsinud ning uues olukorras orienteerumata, ei võetud järgneval õõl ette kummalgi poolt midagi tõsisemat. Küll ilmus 7-meheline vaenlase salk Alaküla alla, kuid väsimusele vaatamata kihutas soomusronglaste valvesalk vaenlase põgenema.

Hommikul vara tungis üks punaste salk ka Taheva mõisa peale, kuid löödi samuti tagasi. Veel mitmed teised pealetungid järgmisel hommikul ja päeval Alaküla ning Taheva mõisa peale likvideeriti.

Kuidas käidi vahel „löömas“.

Alakülas asus soomusrong nr. 2-se dessant. Ümbruses vaikus. Kuuldus ainult lume tuhkat krigisemist vahisõdurite astumisel. Vaikse ilma tõttu ka koerte haugahtused naabriküladest.

Mehed löövad kaarte. Viitlehte. Paari mehel, kes kaardimängus kaotanud, tuju halb. „Kerenkad“ olid läbi. Laenata kellegilt ka ei saa. Nüüd otsustasid kuivad poisid minna vaatama, kus maa lahti. Otsustatud — tehtud. Kaks meest liiguvad peagi vaenlase poole. Jõutakse külla, mis asub vaenlase pool. Enne lahkumist omadest olid need pilganud: „Tooge ka piima kaasa.“

„Toome ka muud,“ vastatud neile.

Samal ajal, kui mehed kahekesi jõudsid külla, sõitis sinna kuus reetäit punaväelasi. See poisse ei kohutanud. Avati tuli. Punased põgenesid, olles ehmatanud ootamatust kallaletungist.

Samasse külla oli kogemata ja samal ajal sattunud veel teine soomusronglaste salk sv.-am. Piigerti juhatusel. Ühes nendega löödi küllasolev punaste salk täiesti puruks. Vastane jätkas surnutena maha 5 meest. Ülejäänud lasksid jalga mitmele poole. Saagiks saadi hulk püsse ja padroneid. Nüüd tulid tagasi ka meie sõbrad kahekesi Alakülla, tuues kaasa mis jõudsid. Tõid muidugi ka piima.

Sarnased vastastikku kokkupõrked olid alal nähtusi. Punased katsusid leida meie nõrku külgi, kobades kord siit, kord sealt.

Mustjõe silla piirkonnas võeti peaaegu iga tunni tagant punaste poolt ette mõni kallaletung katse. Need likvideeriti meie poolt alati kuulipildujate tulega.

Et sarnased katsed mitmel pool tihedaks ning järjekindlaks muutusid, näis selge, et vaenlane peale lööki Marienburgi all end on koguda jõudnud ning olukorras lõpulikult orienteerunud. Valga vallutamine oli neile nüüd otsekoheseks eesmärgiks. Oli ju see nüüd nende kõige vihasemate vastaste — soomusrongide — tegevuse baasiks.

Valga vallutamiseks oleks nad suutnud kerge vaevaga likvideerida meie laiaroopaliste soomusrongide tegevuse nii Pihkva kui ka Volmari suunas.

Tähendatud suunades oleks sel juhtumil soomusrongide jäänud üle vaid kiire taganemine ehk — hukkumine.

Sel ajal oli minu „asukoht” ikka veel Tartus, Mellini haigemajas, kus mu haavale, mis oli läinud halvaks, teistkordne operatsioon tehti.

Aru saades eelkirjeldatud ähvardavast hädaohust rindel, käisin tihti Valgas. Harilikult paari-kolme päeva tagant kord.

Kindral Laidoneriga Valgas.

Ühel päeval Tartu haiglas viibides sain ülemjuhatajalt kindral Laidonerilt telegrammi: „Kui võite, sõitke Valka. Olen homme hommikul seal.”

Muidugi sõitsin. Järgmisel hommikul Valgas selgus, et ka ülemjuhataja Valga kui raudteesõlme ja ühtlasi soomusrongide baasi meie valdamises olemist tõsiselt oli võtnud. Ülemjuhataja poolt tehti ülesandeks, kaitsta mitte ainult Valka, vaid asuda omalt poolt vastupealetungile Marienburgi sihis.

Selle ülesande täitmiseks lubas kindral Laidoner soomusrongide divisjoni käsutusse anda Kuperjanovi partisaanid ja Kalevlaste Maleva.

Sellega pidi saama soomusrongide divisjon oma käsutusse kalevlased, seega veel teise jalgväe üksuse. Partisaanid olid juba ennem (Elva juurest peale) divisjoni käsutuses.

Vahepeal olid partisaanid kuidagi viisi 2. divisiooni operatiivse juhatuse alla kukkunud, mille läbi nad aga palju kannatasid.

Sarnane ajutine allumine naabrigrupi ülemale, nagu mäletan maailmasõjast, oli ühele väeosale alati raske, tihtipeale isegi saatustlik. Kui ajutiselt üks väeosa anti ühe diviisi käsutusse, siis teine diviis kasutas seda väeosa harilikult nii ära, et temast pea midagi ei jäänud enam järele.

Käesoleval juhtumil, kus ülemjuhataja juba kord oma korralduse oli teinud, ruttasime omale määratud väeosade väljanõudmisega teistelt diviisidelt.

See oma väeosade väljanõudmine ei läinud kaugeltki nii libedasti, kui alul arvata võis. Mehed olid mujal rindel kinni ja nende vahetamine ehk asendamine teiste väeosadega arusaadavalt, arvestades meie tollekordset olukorda, raske.

Nõnda tuli ka soomusrongide divisjonil omal jõul Stakelni ja Petseri vahelisel liinil vastupanu organiseerides kaitsta ühtlasi ka meile nii väga tähtsat Valga sõlme.

Valga tagasivõtmise plaanid.

Vastane tikkus raudrõngana suurte ülejõududega piirama Valka. Mitmel pool,

kus meil 10—15 soomusronglast valvetõkkes seisid, asus vastaspool 6—700 ja isegi tuhatkond meest ühes patareidega.

Nii oli Mõniste vallamajas ja koolimajas punastel 6—700 meest, kuna meil nende vastu ainult 15, kelledele paari päeva jooksul saadi abiks anda veel 21 meest. Ka idapool, vastu Alaküla, oli vaenlasel 600 meest, asudes Mõniste ja Saaru mõisades. Nende toetuseks oli veel kaks soomusautot.

Saaru vallamajas asus 300 punast, peale selle oli seal piirkonnas vastasel veel kaks väljapatareid. Üks nendest Mõniste jaama juures, teine mõned verstad põhjapool.

Taheva ümbruses seisis vaenlasel võitlusvalmis 5—600 meest, peale selle mitmel pool kaugemal varuosi.

Raudse järjekindlusega tuli vastane samm-sammult Valgale ikka lähemale ja lähemale.

Sellejuures oli vaenlasel oma arvulise ülekaalu tõttu võimalus valida paremaid positsioone. Meie pidime leppima aga positsioonega, mis tihtipeale ei kaitseks ega ka vastulöögi andmiseks sobivad polnud.

Erandiks oli siin vahest ainult Mustjõe silla ümbrus. See sild asus keset lagadat heinamaad ja meie poolt küljest mõnesaja sammuni liginev metsaäär võimaldas silda kaitsevatele dessant-osadele varjulist liikumist. Soomusrong võis äkiliste hüpetega liikudes ründajat vastast oma ootamata ilmunisega alati üllatada ning kuulipildujatulega üle külvata.

Nõnda sündis ka mitmel korral. Otsesuunas ei läinud vaenlasel korda silla kaitsjatele midagi teha. Sellepärast suunisidki punased lõpuks oma löögi põhjas asuva Alaküla vastu, katsudes sellega silla kaitsjaid sisse piirata, nad hävitada ehk sundida taganema.

13. märtsil tungiski vaenlane põhjapoolt ühe rooduga ja kolme kuulipildujaga Alakülale peale, ühtlasi avati ka Mustajõe silla juures asuva kitsaroopalise soomusrongi nr. 4-da pihta äge suurtükituli. Metsa ääres asuvat silda kaitsevat dessantsalka tulistati suurtükest, kuulipildujaist kui ka püssest. Vastane katsus mitmel korral isegi tormi jooksta. Need rünnakud varisesid alul kõik kokku meie vähearvuliste salkade tule ees. Pea iga paari-kolme tunni järgi kordas vaenlane oma rünnakuid ühes ägeda tulistamisega.

Sarnased alalised rünnakud, mis alati ebaõnnestusid, väsitasiid vaenlast. Vastases oli jällegi teatud määran tekkinud moraalne lagunemine. Punaväe juhatus oli sunnitud oma väe

osi korraldama ning andma meeskonnale puhkust.

Nõnda tekkis rindel mõnesugune vaikus, mis kestis mitu päeva.

Kahjuks oli vastasel liaks suur ülekaal, mistõttu meie ei võinud rahulikult puhata. Tuli olla alati, ööd kui päevad, valvel. Tihedad luurkäigud väsitasiid meeskonda. Polnud kerge summida mööda lund mitmeid kilomeetreid edasi-tagasi.

Ka meie väeosade vanemad juhid ei olnud paremas seisukorras. Seljatagune peaaegu kuni Valgani seisis kogu aeg nagu ennegi, vastase löökide all. Kunagi ei võidud olla kindel, kust ja kunas tungib vaenlane peale — kas eest, küljelt või koguni seljatagantki. Sarnases olukorras alaliselt viibimine nõudis palju närve ja moraalse jõu kaotust.

Vastane selajal aga, olles arvuliselt tugevas ülekaalus ja tiivustatud endisest edust Marienburgi ümbruses, kaalus ja töötas rahulikult välja oma edaspidiseid kavatsusi.

Vastaste poolt grupeeriti ümber jõude, tõnmati ligemale varusid, varustati lahingüksusi laskemoona tagavaradega jne. Kuna meie ja vaenlase vahel juba mitmel päeval suuremat lahingutegevust polnud, tekkis kitsaroopaliste soomusrongide juhatusel arvamine, et vastane seda vaheaega vajas oma väeosade nii ümberpaigutamiseks, et oleks võimalik soomusronge kaugemalt ümberhaarata. See polnud ka sugugi võimatu.

Kitsaroopaliste rongide juhataja arvamine osutus õigeks.

17. märtsil, kui vastane oli juba puhanud ja jõudnud end korraldada, asus ta pealetungile.

Esialgul tulistasid punased meie valveposte, kes ühes rong nr. 4-ga Mustjõe silla juures valvet pidasid. Toimiti ka korduvalt rünnakuid, mis meie poolt nagu varemgi, kõik tagasi löödi.

Tublid skoudid.

Samal ajal katsuti rünnata ka vasakul pool asuvat meie käes olevat Alaküla. Alaküla vastu töötas ka üks vastase soomusauto.

Meeleheitlikult pani vastu 20-meheline dessantsalk, ehitades teelette palkidest barrikaade.

Kuid viimaks, kui vastane veel oma varu, umbes 200 mehe võrra, oli juure tõmmanud, läks küla kaitsemine raskeks. Ent ka seegi veel ei ehmatanud dessantsalka (skoudid). Kõik vastase üksteisele järgnevad ahelikud löödi veel kangekaelselt tagasi.

Huvitav on siinkohal allakriipsutada seda nähtust, et see väikene salk ei töötanud mitte mõne tsaariaegse „rahuaja“ ohvitseri, vaid sõjaväeametnik Piigert'i juhatusel.

*

Lugejad vast mäletavad, et Piigert'i nime olen nimetanud ka varem omis mälestusis. Nimetame ka veel edaspidigi.

Vast tahaks siin paljud ehk küsida, kas sarnaseid mehi nagu Piigert meie kaitseväge ridades praegu on palju.

Isikliselt tahaks küll uskuda, et on, kuid sääraseid Piigerteid, kes noil raskeil ajal nii silma paistsid, minu teada ei ole vist ühtegi.

Mikspärast? See jäägu seekord meie „rahu-aegsetest“ ohvitseridest kõrgemate juhtide saladuseks.

*

Teada saades, et põhjapoolt punaste jõud, umbes kaks roodu, olid salgast mööda läinud, vallutades Mäeveski talu, oli Piigert lõpuks sunnitud Alaküla oma käest ära andma. Seejuures ei taganenud ta oma salgaga üle pea-kaela teab kuhu, vaid paar versta Alakülast põhja-õhtu suunas, kus kusagil metsa-äärval soodsa positsiooni leidmisel uuesti visaks vastupanuks seisma jäädi.

Siin lõi Piigert uuesti tagasi eelpooltähen-
datud kaks vaenlase ümberhaarangule asu-
nud roodu, kes muidu oleks soomusrongide
seljataha, raudteeni, välja tunginud, samuti
kaitses ka oma uut seisukohta otsesuunas
pealetungiva mitmesaja punase vastu.

Mustjõe raudteesilla mahajätmine.

Ajal, kui Piigert oma paarikümne-
mehelise skoutidest dessantsalga eesotsas vap-
ralt võitles ja vastase jõude, mis püüdsid end välja
suruda Mustjõe silda kaitsva soomusrongi sel-
jataha, osavalt ja ennastsalgavalt suutis tagasi
tõrjuda, ründas vaenlane teiste osadega silla
juures olevat dessantsalka ja soomusrongi. Va-
pakult tiivalt ümberhaaratuna ning kandes ras-
keid kaotusi, oli valvesalk sunnitud umbes kilo-
meetri võrra sillast kaugemale taanduma.

Nüüd jäi silla juures olev soomusrong välise
kaitseta. Suurtükitulega sunniti vastase kuuli-
pildujad küll vaikima, kuid rong oli vaen-
lase poolt samal ajal ka peaaegu
ümberpiiratud.

Igasugune ühendus, ka traaditeel, oli selja-
tagusega katkenud. Ei saadud kellegagi enam

sidet, ei orienteerumiseks ega ka abi nõutamiseks.

Otsustati ennem jätta saatuse hooleks sild, kui ohverdada soomusrong ning selle ehk küll väiksearvuline, kuid kangelaslik meeskond.

Silda võidi peagi jälle tagasi võita, nagu sarnaseid juhtumeid on olnud ennegi, kuid tublide meeste elu... ei iialgi enam!

Tõmbuti umbes neli kilomeetrit tagasi.

Kitsaroopalise soomusrongi nr. 4 ülem ltn. Semiskar oli toiminud õieti, sest taandumisel tulistasid punased kuulipildujaist rongi juba seljatagant. Suurtükitulega pandi piir vastase kuulipildujatulele.

Rong jõudis õnnelikult välja, jätkates ühtlasi vastase tagasitõrjumist raudtee ümbruskonnast, mis ka õnnestus.

Samal päeval oli punaste 49. polk, ligi 1000 tääki, tunginud 10 versta silda kaitsva soomusrong nr. 4. seljataga asuva Taheva jaama peale. Punased löödi jaama kaitsel asuva dessantsalga poolt tagasi.

Et eelpoolkirjeldatud kangelaslikud võitlused suurt ja tähtist osa etendasid Valga kaitsmisel, on endastmõistetav, lisades juure veel seda, et vaenlane sel ajal juba Valga—Võru maanteeni oli välja tunginud ning ka läänepoolt sügaval seljataga asuva Koiküla jaama kallale oli tunginud, kuna kitsaroopalised soomusrongid ühes oma dessantide ja Tallinna kaitsepataljoniga kitsaroopalise piirkonnas sügaval sees olles vaenlase edu Valga peale tungimisel visade ja kangekaelsete vastulöökidega takistasid.

Et meie laiaroopalisi soomusronge Petseri suunast sundida tagasi tõmbuma, avaldas vaenlane kõige visamat pealetungi tendentsi nimetatud soomusrongide seljatangusele. — Val-

gale. Sellejuures algas ta pealetungi oma parema tiivaga Võru—Valga vahelise raudtee sihis. Nii kuuleme soomusrongide divisjoni staabi ülema kapten Poopuu telegrammist järgmist: 19. märtsil 1919. a. kell 19.45: „Valga—Võru teel käisid vaenlase maakuulajad Kannusaare talus ja läksid tagasi. Vaenlase soomusauto aelsab Lalli talu juures Tsooru ja Kõrgepalu tee peal, auto on ühe suurtükiga. Hommikul pommitas vaenlane Sänna mõisat. Kapteni talus, Tsooru ja Vana-Roosa teel, on vaenlane sees. Kell 18.00 ajal on vaenlase 200-meheline salk Uue-Nursi mõisa oma alla võtnud. Vaenlane liigub Võru ja Sõmerpalu suunas.”

Nii näeme, et vaenlane valis oma parema tiiva väeosade tegutsemis-alaks kolmnurga, mis asub Valga—Võru ja Valga—Mõniste raudteede vahel, teades, et soomusrongid kaugele raudteest oma dessant-osadega tegutsema ei ulata. Koondades nimetatud maa-alal oma jõude, lootsid punased ühe ehk teise raudtee suunas oma otsustavat hoopi anda.

Tol ajal jällegi isikliselt Valgas viibides, võtsin osa nõupidamisest, mis pidi selgitama abinõusid punaste ettevõtte pareerimiseks. Otsustati selleks ärakasutada eestkätt laiaroopiline soomusrong nr. 3. Peagi jõudis see Sõmerpalu jaama. Kapten Luiga korraldusel liikusid dessant-osad Sõmerpalust lõuna-lääne sihis välja.

Nagu teame, oli kitsaroopaline soomusrong nr. 4 Mustjõe raudteesilla maha jätnud. Soomusrong nr. 2 oli pidanud ka ägedaid lahinguid Hargla piirkonnas. Selle soomusrongi dessant pani vastu Neussa ja Nelgi talude juures, kus vaenlane suuremate jõududega peale tungis. Väljaspool soomusrongi oli väikestel dessantsalkadel raske midagi saata korda. Need sai-

gad olid sunnitud kas taganema või hävinema. Nii hukkus lipnik Nurm'e seitsmemeheline salk. Pääsis vaid üks. Teised aga langesid haavatuina ja surnuina vaenlase kätte.

Sel õnnetul ja raskel ajal viidi kitsaroopalistelt soomusrongidelt Viljandisse ka skoudid, kes senini ennastalgavalt ja vapralt sõdinud kitsaroopaliste soomusrongide dessant-osadena. Uued dessant-osad olid aga vilumatud, ja edukalt pealetungiva vaenlase ülejõudude vastu ei võidud neid kuigi palju arvestada.

Nüüd asus kitsaroopaliste soomusrongide ülem kapten Peters isiklikult kitsaroopalise soomusrongi nr. 4 peale.

Tallinna kaitsepataljoni 5. rood, kes asus Hargla kiriku juures, oli sunnitud taganema kitsaroopalise soomusrongi nr. 2 peale. Vaenlane oli lumetuisu katte all nägematult mitmelt poolt pealetungides sundinud teda positsioonidelt lahkuma. Ka dessantsalk Nelgist ja Esemäelt oli sunnitud taganema vaenlase ülejõudude eest soomusrong nr. 4-dale. Nüüd olid kitsaroopalised soomusrongid igast küljest piiratud sisse. Et ümberringi metsad olid, siis ei saanud soomusrongid niivõrd mõjuvat tuld anda, kui seda tarvis oleks olnud, kuna neid tulistati igalt poolt püssidest, kuulipildujaist ja kolmest-neljast suurtükist. Soomusrong nr. 4-da vedur sai neli mürsku pihta. Taganeda aga oli võimata, sest puudus soomusrong nr. 4 dessant. Omi mehi aga jätta maha vastasele söödaks ei olnud soomusronglaste komme. Vastase tabava tule all manöövreerides olid k.-r. soomusrong nr. 4 signaal-kellade juhendid rikki läinud ja soomusrongi liikumise korraldamiseks tõusis kapten Peters suurtüki-platvormi äärele. Samal hetkel tabas teda surmavalt rindu vastase kuul. Sellest teada saades, nimetasin k.-r. soomusrongide

ülemaks senise k.-r. soomusrong nr. 3 ülema kapten Engmanni.

Mäletan kapten Petersi isiklikult juba endise esimese Eesti polgu aegadelt. Ta oli kõigiti tubli ja kohusetruu lahinguohvitser. Omas, nagu nästi mäletan, juba maailmasõjast mitmeid lahinguumärke, muude seas ka Vladimiri ordu-risti, mida annetati vene väe ühele ohvitserile ainult isegi edukas ja kordaläänud lahingu eest. Oma vaiksele ja tagasihoidlikule iseloomule vaatamata oli kapten Peters lõpmata kindel ja julge sõjamees. Kõikide heade omaduste juures veel tuline isamaalane, kes pidas pühaks vaba Eesti kodu. Oma pühaduse altarile lõi ta oma sooja südame vere. Igavene au tema nimele!

L.-r. soomusrong nr. 3 „murrab“.

Sel kurval ajal, kus kaotasime ühe vapramatest juhtidest ja olime sunnitud samm-sammult taganema, oli laiaroopalise soomusrongi nr. 3 dessandil edu. Sellest teatab kapten Luiga Sõmerpalust 20. märtsil järgmiselt: „Al.-leitnant Oldekop võttis metsavahi talu Sõeru ära, kus enamlaste roodu hävitas. Enamlaste üks ohvitser ja üks kuulipilduja on meie kätte sattunud. Ahijärvel on meie kaitseliitlased, kuna meie mehed s.-ametnik Manke juhatusel Litsetsa leitnant Kase käsutada on saadetud. Kantsi ja Peeni ning Lalli sihis on valvetõkked välja pandud. Olen leitnant Kasele käsu annud paigale jääda kuni korralduseni. Ülekuulatud 15. Läti polgu teise roodu ülem teatas, et roodudes olevat 120 mehe ümber. 15-st Läti polgust on siin raioonis ainult kolm roodu. Kitsaroopalise raudtee sihis on 49. kütipolk. Kitsaroopalisest hommiku poole on 15. Läti kütipolk,

6. Läti polk ja 13. kütipolk. Olevat veel 9. Läti polk, aga kus kohal, ei tea. Soomusauto olevat 49. polgu juures. 15. polgus olevat suurem osa mehi vabatahtlikud. Nende pataljoni staap asunud Arukülas.”

Nagu eeltoodust nähtub, olid punased juba nimetatud kolmnurka koondanud hulga polkusi. Nende pealetungi vastu tuli muretseda tõket. K.-r. soomusrongid võitlesid alaliselt kahelt poolt pealetungiva vaenlase vastu, kaitses meeletult oma seljatagust. Raudteest kaugele pahemale poole ei ulatanud nende jõud. Seal oli vaenlasele tee peaaegu vaba Valga-Võru raudteeliinile tungimiseks. Võib olla viimasel silmapilgul tuli 3-da l.-r. soomusrongi dessandi vastulöökk punastele Sõeru, Kautsi ja Peeni piirkonnas. See hoop tuli vastasele ootamata ja selletõttu oli mõjuv. Vastase roodud said kas hävitatud ehk tõmbusid ruttu tagasi nagu röövlinnud, kes ootamatult noka kõrvetanud.

Ent seekordki ei saa mööduda märkimata nimesid — mehi, kes eelmistes lahinguis mitmel korral haavatud, vaatamata sellele suutsid tegutseda julgelt ja osavalt. Sv.-ametnik Mankel, täites riviohvitseri kohuseid, oli ka siin eeskujulikult energiline ja osav. Tartu all rinnust ja kopsust läbilastud ja vast paranedes, oli ta peagi jälle oma pühama kohuse täitmisele asunud.

Ka ltn. Oldekop, kes Kirepi all haavata sai, paranedes asus jällegi oma lahingvendade kilda, viies neid uutele kangelastegudele.

Mul meelestub, kuis nii mitmel korral hiljem, juba rahuaegu, kui leitnant Oldekop Tartu ülikooli õppejõuna töötas, ta soovi avaldas astuda tagasi oma endiste kaasvõitlejate ridadesse — soomusrongile. Muidugi ei soovitanud

mina temale seda, vaid andsin nõu jääda oma õige ülesande juure — juhtima akadeemilist noorsugu teaduse radadel. Nüüd, kus ta igavikku läinud, olgu kerge temale tema enda vabastatud kodumaa muld.

Kapten Sarapuu kaitsesalk.

Selle salga — hiljem pataljoni — tekkimise lühikese kirjelduse juure asumisel lubatagu mul mõne sõnaga ära märkida seda iseäralikku olukorda, milles tuli tegutseda ja olla ühel Eesti ohvitseril. Kogunedes omal ajal Eesti väeosa-
desse, tuldi suure vaimustuse ja õhinaga, et midagi sihikindlat ja kasulikku teha ära Eesti heaks. Saksa okupatsioonivõimud tõmbasid aga sellest kriipsu läbi. Eesti väeosad saadeti laiali ja Eesti ohvitser jäi ülesandeita ning tegevusetu. Koguni seltskond, mäletan väga hästi, vaatas nendele peaaegu kui tarbetuile ja üle-
arustele. Nii mõnelgi korral, kibedust südames varjates, tegutses Eesti ohvitser Eesti heaks alaja põranda all.

Sündmused aga omasoodu kujunesid laias maailmas, ja ka meie Eesti ohvitser sai võimaluse põranda alt lahkumiseks. Maa ja rahva

ajaloo saatuslik silmapilk oli jõudnud kätte.

Tuliselt asuti tööle. Et meie Ajutisel Valitsusel ja sõjaväevõimudel puudusid vastavad varustuse tagavarad, ei suudetud kõiki ohvitseri kui ka meeskondi sõjaväe üksustesse koondada. Sellepärast tekkiski nähtus, et ärkсамad Eesti ohvitserkonnast hakkasid kohtadel omal käel organiseerima ja formeerima.

Üks sarnaseist ärksamaist Eesti ohvitseridest oli kapten Sarapuu. Olles määratud

Võrumaale Hargla ja Karula kihelkonnade komandandiks, sai ta oma käsutusse 20 sõdurit ja 3 püssi. Eeskätt algas kapten Sarapuu viibimata oma ümbruskonna puhastamist punastest. Viimastelt sai ta sõjariistu ja muud varustust. Nüüd hakkas ta kohe organiseerima lööksalka. Selleks kogus ta enese ümber kohalikke kaitseliitlasi, varustas ja organiseeris neid mitte ainult koduse, seljataguse korra ja heaolu valveks, vaid formeeris nendest lööksalga, mis võis esialgu küll häda pärast kuid hiljem juba tõsiselt astuda vastu väljaspoolt pealetungivatele punastele.

Viimaks sai kapten Sarapuu vastava loa kohapeal mehi mobiliseerida ja vastu võtta teenistusse vabatahtlikke. Nõnda kogunes ja kujunes kapten Sarapuu energilisel organiseerimisel „Kapten Sarapuu kaitseesalk“. Hiljem nimetati see ümber „Kapten Sarapuu kaitsepataljoniks“.

Huvitav on märkida ära, et

selles pataljonis ei olnud ühtegi ohvitseri peale kapten Sarapuu enese,

kui pataljoni ülema. Kõik järgnevad ülemused ja ametnikud koosnesid sõduritest. Pataljoni adjutandiks oli reamees Jäärman, esimese roodu ülemaks junkur Veiler; teise roodu ülemaks veltveebel Kähri ja töö-roodu ülemaks vanem-allohvitser Viilup. Relvur-ohvitseriks Paluots. Asjaajajaks, kortermeisteriks ja laekahoidjaks — Tuvikene. Sel pataljonil oli ka üks mingisugune vana süsteemi välja-suurtükk, mis enesest kujutas patareid. Selle patarei ülemaks oli keegi Tilvil.

See pataljon asus eelpool kirjeldatud lahingu aegu Ahijärve juures, osa aga Tahevas.

Peab tunnistama, et „Kapten Sarapuu kaitsepataljon“ tegi mis iganes võimalik oli, arvestades tema nõrka jõudu ja varustust. Nii mõnigi kord tuli sel pataljonil tõsisel tuleproovil välja kannatada. Vaatamata aga kõigele, täitis ta alati mehiselt oma ülesannet. Hoolega koguti andmeid ja muretseti teateid vastase kohta. Otsiti ja peeti sidet naabritega, kus neid aga leida oli. Kitsaroomalised soomusrongid olid tihti aegsasti orienteeritud punaste jõududest ja liikumistest. Nii mõnigi kord need tublid mehed kasutasid oma vanamoelist suurtükki edukamalt kui mõni teine nelja suurtükiga patarei väljaõppinud meeskonnaga.

K.-r. soomusrongid jätkavad kaitselahinguid.

Et k.-r. soomusrong nr. 2 oli Valka parandusele sõitnud peale selle, kui tal üks vedureist oli täiesti puruks löödud ja ka vaguneid tublisti vigastatud, siis otsustas k.-r. soomusrongide juhataja asemik kapten Mets tõmmata oma kaitseliini tagasi. Tema jõud olid seega ühe soomusrongi võrra vähenenud, kuna vastane ikka ägedamalt ja ägedamalt pealetungis.

Nõnda sai ka kapten Sarapuu kaitsepataljoni Taheva osa korralduse kapten Metsalt, taganeda Laanemetsa ja Piirikõrtsi liinile, ühtlasi Koikülat oma valve alla võtta. Sellega lootis kapten Mets kindlustada oma seljatagust. Mõnemeheline valve-tõke, mis ennem nimetatud kohtadel olnud, ei jõudnud vastase pealetunge seljatagusele lüüa tagasi. K.-r. soomusrong nr. 2., saades Valgas soomlastest dessandi peale, sõitis rindele. Samal ajal oli aga terve vaenlase rügement ühes patarei ja ratsa eskadroniga Aheru järve ja

raudtee vahelt meie hõredast rindest läbi murdnud ning soomusrongi seljataga raudtee purustanud. Vaenlase osade vastu võideldes tuli sel soomusrongil tulistades vastast edasitagasi liikuda, kusjuures ta

sattus purustatud raudteele ja jooksis rööbastelt maha.

Nüüd tõttas appi k.-r. soomusrong nr. 4. Pealetungiv vaenlane sai küll soomusrongide tulega eemale löödud, kuid k.-r. soomusrongi nr. 2 vigastused olid niivõrd rasked, et soomusrong nr. 4-dal tuli teda Valga vedada.

Kõige selle tagajärjel oldi sunnitud lahkuma Koikülalt ja selle kaitseliinilt.

Kapten Sarapuu asus oma pataljoniga Lipsi-Karula liinile, seega kümme kuni kaksteist versta Valgast.

Nagu eelmistest kirjeldustest näha, oli Valga saatust otsustamisel. Teame ka seda, et laiaroopalised soomusrongid samal ajal tegutsesid Petseri ja Irboska vahel. Siirdume vahepeal hetkeks laiaroopaliste tegevuse juure, püüdes pilku heita ka nende hingeellu. Arusaadav, et neil polnud siin kerge, kus tuli töötada ligi sada versta kaugel oma baasist, Valgast. Oli ju teada, et punased, peale meie taganemist Marienburgist, oma ligemaks ja suuremaks ülesandeks seadsid Valga raudteesõlme vallutamise.

Meie soomusrongid Petseri taga teadsid väga hästi, et neil Valga langemise korral ainukeseks saatuseks oleks olnud — **mehiselt surra.**

Petseri rindel soomusrongidega kaasas võitlevad jalgväeüksused oleksid võinud igal ajal teid ning maad mööda taganeda. Soomusrongid seda ei võinud.

Viperusi soomusrongide remondiga.

Oli see baas Valgas nii hea või halb kui ta oli, siiski sai siit nii mõndagi. Toitu, laske-
moona ning igasugu muud lahingvarustust. Ka parandustöid, ehkki vahest puudulikke, võis teha siin. Mäletan, kuidas noil ajal uuri-
me küsimust, mispärast ei pea vastu vaguni puksid?

Tihti tuli ette, kus hiljuti remondist välja-
sõitnud soomusrongil teel uued puksid läbi-
põlesid, enne kui oleks jõutud veel lahingu-
liinile. Otsiti süüdlasi ja uuriti, mis võis olla selle põhjuseks. Üldine arvamine kaldus sinna poole, nagu riputataks puksidesse liiva. Soomusronglased vaatasid kahtlevate pilkudega Valga remonttööliste. Ajajooksul leiti õige põhjus.

Babiit, mida tarvitati pukside valamiseks, ei olnud kuigi kõrgeväärtuslik. Sõjaaja tõttu polnud aga paremat saada.

Teiseks põhjuseks oli muidugi platvormide
llaks suur ülekoormatus. Samuti oli põhju-
seks ka asjaolu, et suurtüki platvormile ase-
tati suuremakaliibrilisi ning raskemaid suur-
tükke. Puksid ei kannud välja suuri põrutusi,
mis tekkisid rasketest suurtükkidest tulistami-
sel. Otsiti teid nende pahede kõrvaldamiseks.
See oli aga raske ülesanne. Olime tehniliselt
väga jõuetud, mistõttu esialgul ka nende puu-
duste kõrvaldamine võimatuks osutus. Nii näi-
teks, kui 4. märtsi hommikul soomusrong nr. 2
Valgast, kus ta remondis oli, Petseri poole ta-
gasi tossutas, läksid teel ühel vagunil puksid
põlema. Rindelt tuli telefonogramme telefo-
grammide järgi küsimistega, kus on soomus-
rong nr. 2? Ruttu liinile! Rong pidi aga teel

mitmet puhku kustutama tulekahju. Tuli kasutada mitmeid abinõusid, muuseas isegi heeringa soolvett, mida mõned targad soovitada teadsid. Ent kust oli sedagi võtta. Valgast omakorda saadeti küsimusi jaamadesse.

Lõpuks, peale sääraseid seiklusi teel, jõudis soomusrong keskpäeva paiku siiski Petserisse. Siin haagiti vigane vagun maha ja sõideti liinile.

2-se soomusrongi võitlusretki.

Peagi teatasid valvetõkkes olevad dessantmehed, et punane soomusrong tuleb. Kahuritõrjed tegid äkilise hüppe tagasi, pannes kõlama talvise pealelõuna vaikse õhu.

Valvetõkkest anti teada telefoniteel esialgsete mürskude langemise tagajärjed. Järgnevad mürsud langesid juba vastase soomusrongi külje alla. Punaste soomusrong taganes kiiresti.

Meeste tuju oli hea. Rongiülemal kpt. Lepal oli kavatsus tungida edasi. Umbes samal ajal saadi aga teade, nagu oleks punased kilomeetrit paarkümmend soomusrongi seljataga asuva Piusa jaamani välja tunginud ning selle vallutanud.

Kapten Lepp sõitis viibimata Petseri, et selgusele jõuda, milles asi õieti seisab. Teade võis olla kergesti lihtne kuulujutt, ent võis olla ka õige. Tuli ju sedagi ette, et jalgväeosad, jättes maha oma positsiooni, ei teatanud sellest soomusrongile. Ka Petseriski ei teatud, mis on Piusaga. Puudus ühendus Piusaga. Kõiki võimalikke ettevaatusabinõusid tarvitusele võttes, sõideti Piusasse. Siin selgus, et teated jaama vallutamise kohta olid ainult ärevate meelte sünnitus. Sellest luurest seljataha oli siiski

omajagu kasu. Nüüd oli kpt. Lepal kindlasti teada, et tagantpoolt ei ole midagi karta.

Rindele tagasi jõudnud, hakkas Lepp uuesti seppitsema oma pealetungi plaani.

Vaenlasele, kes visalt meie jalgväepolkudele peale surus, oli vaja anda üks „hea õpetus“. Et hoop oleks mõjuvam, nõudis Lepp omale abiks üht jalgväe roodu. Seda aga talle ei antud. Kuna vahepeal oli jõudnud kätte õõ, otsustas kpt. Lepp lükata oma operatsiooni edasi.

Teisel päeval algas vastane ägedat pealetungimist.

Hommikul vara asusid punaste soomusrongid meid pommitama. Vastase pealetungid löödi meie soomusrongi poolt tagasi.

Jalgväe peale tungis tugeva suurtükitule toetusel vastase jalgvägi.

Sellejärel, kui positsioonid mitmel korral peale ägedaid võitlusi olid käinud käest-kätte, oli meie jalgvägi lõpuks sunnitud tagasi tõmbuma.

Omas ettekandes divisjoni staabile teatas kpt. Lepp seisukorrast muu seas järgmist:

„Hommikul kella 6—8-ni oli tulevahetus vaenlase soomusrongidega. Vaenlase rong liikus putka 38. ja Kosheljaha jaamade vahel ja, nagu näha, katkist silda parandamata tungib ägedalt vasakult poolt raudteed peale, lootes raudtee Piusa sihis ära lõigata. Oleme sunnitud liini kaitsma kuni Piusani, sest vaenlane, kes Orava mõisas sees istub, on kaunis hädaohtlik. Kella 4 ajal õhtul pommitasime Nitshajevu küla, kuhu ka mõtlen dessandi polgumeestele abiks anda.“

Vahepeal oli meie jalgvägi kahelpool raudteed oma positsioonid käest annud ja mitmed külad maha jätnud ning asunud tunduvalt kaugemale soomusrongi asukohast.

Petseri langemine.

11. märtsil alustas vaenlane pealetungi ka Petseri alevile, mis oli soomusrongi seljataga.

Et alevit mitte käest anda, saadeti soomusrongilt sinna dessant, abiks jalgväele. See oli aga juba hilja. Jalgvägi taganes Kiieva — Zherebtsova liinile, seega 10—11 kilomeetrit Petserist tagasipoolle.

Nüüd ei olnud midagi parata ka soomusrongidel. Tuli tahes-tahtmata taganeda.

Soomusrong nr. 1, mis liinile asudes nr. 2-se vahetas, evakueeris Petseri jaama. Purustati raudtee pöörangud, veevärgi masinatel võeti ära osi. Raudteesild jaama lähedal, mis oli puust, pandi põlema.

Rongid tõmbusid tagasi Piusa jaama. Tähendatud jaama ja Petseri vahel käis valvel olev soomusrong nr. 1 luurekäikudel, kuna 2. Valka remonti sõitis. Rongil oli rikkes ja vigastatud vedur, pukse ning vedrusid.

Petseri langemise üksikasju.

Petseri langemisest punaste kätte 11. märtsil jutustab üksikasjalisemalt soomusrong nr. 1 dessandi ülem leitn. Brackel järgmist:

11. märtsil algasid punased suurte jõududega pealetungi Petserile, tõmbudes hommiku poolt küljest poolrõngana ümber Petseri. Punaste pealetungid muutusid ägedaks, mille tõttu 2. jalgväe polgu ülem oli sunnitud pöörama abisaamiseks soomusrong nr. 1 ülema poole, paludes Petseri saata soomusrongi dessant. Dessandile Petseri alevi saatis ta vastu isegi küüthobused.

Võttes kaasa umbes 30-mehelise dessantroodu, algasin sõitu Petseri jaamast alevi poole. Jõudnud Petseri, läksin koos meestega polgu staabi ette, et saada siit tegevuseks vastavaid korraldusi.

Kapten A. Hinnom

Polguülemalt sain käsu, tõtata appi ühele polgu roodudest, mis asus S. Patshkova külas, millele punaste pealetung oli kõige intensiivsem, sest küla asus ristteede kohal.

Saanud käsu, ruttasin oma meestega Petserist välja küüthobustel, mida ikka oma käsutuses hoidsin, et saadud ülesannet oleks võimalik kiiremini täita.

Jõudes umbes $\frac{1}{2}$ klm. Petserist välja S. Patshkova poole, hakkasid vastu tulema 2. polgu osad, kes, nagu järelpärimisel selgus, taganesid S. Patshkovast, teatades ühtlasi, et punased suurte jõududega küla on vallutanud.

Kuna minule antud ülesanne sellega luhtunud oli, ja ka mõttetuna näis 30 mehega uuesti S. Patshkova tagasivõtmisele asuda, ootasin teel senikaua, kui 2. polgu osad kõik Petseri taganesid, ning pöördusin siis tagasi ka oma meestega. Petseri juure jõudnud, selgus, et 2. polk oli ka juba Petserist välja taganenud, liikudes Kiieva—Zherebtsova liinile. Kuna minul käsk oli taganemise puhul mitte enam Petseri jaamata tulla, vaid Liiva vana kõrtsi juure raudtee ääres, algasin kohe ka tagasisõitu kõrtsi poole. Samal ajal olid punased juba rõngana tõmbunud ümber Petseri. Jõudes umbes 1 klm. Petserist Tshaltseva teed mööda välja, võeti meid äkki vastu ägeda kuulipildujatulega. Punased olid jõudnud tee eest läbi lõigata. Keerasin meestega jalamaid paremale, mäest alla metsa, sest võimata oli sarnase väiksearvulise salgaga lahingut vastu võtta, pealegi teadmises, et oled täiesti ümber piiratud.

Öösel umbes kella 1—2 vahel jõudsime ära külmanult ja nälginult, ent siiski õnnelikult, Liiva vana kõrtsi juure välja, kus rong meid ootas.”

Lahing Tshaltseva küla all.

12. märtsi hommikul saadeti rongilt luure välja Tshaltseva küla poole aseohv. Kuusneri juhatusel, et selgitada seal asuvaid punaste jõudusid. Luure tagasitulekul selgus, et Tshaltsevas asuvad suured punaste jõud ja et võimata on küla ära võtta väiksearvulise dessandiga, pealegi et küla asus täiesti lagedal. Aseohvitser Kuusner kaotas samal luurekäigul oma väiksekaliibrilise revolvri. Et seda mitte kaotsi lasta minna, ning soovides punaseid veidi ärritada, läks rongilt dessant leitn. Brackeli juhatusel Tshaltseva küla peale. Ülevalt mäelt, kust hakkas silma paistma Tshaltseva küla, võis näha külas suurt liikumist. Dessant asus täiesti lagedal. Seda märkasid peagi ka punased, võttes meie poisid vastu marulise kuulipilduja- ning püssitulega. Paistis selge, et sarnaselt küla vallutada oli päriselt võimata.

Et vaenlasele siiski väikest üllatust valmistada, läks leitn. Brackeli käsul üks meestest rongile palvega, et Tshaltseva küla saaks võetud suurtükitule alla.

Kogu aja hoidsid punased dessantaheliku kõva tule all, ning oligi juba haavata saanud põlvest vabat. Elbreht (praegu insener). Veidikese aja möödudes hakkas rongi patarei Tshaltseva küla üle külvama marulise shrapnelli ja granaadi tulega. See ei jätnud oma mõju ka avaldamata. Punased hakkasid peagi külast välja sörkima. Ülesanne oli täidetud. Oli leitnud üles ka aseohv. Kuusneri revolver, ning rahuldatult hakkas dessant rongi poole tagasi liikuma. Teel sai kaelast ja näost haavata ohv. aset. Kuusner, sest punased olid ennast teisel pool küla uuesti kindlustanud ja jätkasid dessandi tulistamist.

Kangelaslik Kolodavitsa lahing.

Rongi luure poolt toodud andmete põhjal olid punased suurte jõududega kindlustanud ennast S. Kolodavitsa külas. Tähendatud küla punastest puhastama saadeti rongilt umbes 70-meheline dessant ltn. Brackeli juhatusel. Küla asus rongi seisukohast eemal umbes 6 km. Petseri ja Piusa jaamade vahel põhjapool raudteed. Dessant liikus harilikus korras V. Kolodavitsa küla peale, sest andmete järele seal vaenlasi ei olnud. V. Kolodavitsa külast hakkas dessant lahingukorras liikuma S. Kolodavitsa küla peale üle lageda välja. Jõudes kõrgustikule, missugune asub V. ja S. Kolodavitsa külade vahel, andis dessandi juht ltn. Brackel käsu peatumiseks, kuna kõrgustik pakkus dessandile väga head kaitset. Vastane, kes oli ennast kindlustanud maantee kraavis, avas ägeda tule dessandi pihta. Vaenlase aheliku pikkusest võis arvestada, et tegemist on õige suurearvulise väeosaga. Nagu hiljem selgus, oli meie vastu olnud umbes kuni 600 punaväelast. Dessandi kergekuulipilduja mees kapral August K ä ä b a seadis oma automaadi üles just kõrgustiku kõige kõrgemale kohale, avades siit vaenlase pihta marulise tule. See ei kestnud aga kaua. Järsku vaikis meie kuulipilduja. Juuretötates selgus, et kapral Kääba oli tabatud vaenlase kuulist pähe, mis tõi talle silmapilkse surma. Langenu asemele asus teine kuulipildur, ning tulistamine algas veelgi marulisemalt, nagu kättemaksuks ühe sõbra langemise pärast.

Dessandi ülem ltn. Brackel andis käsu pealetungiks, joostes ise kõige ees vaenlase vasaku tiiva poole. Dessant liikus ahelikus umbes 50 sammu ltn. Brackeli järele.

Vaenlane koondas oma vasakul tiival asuva kuulipilduja- ja püssitule kõik ltn. Brackeli pihta, kes üksi ees jookstes liikus.

Jõudes umbes 100 sammu kaugusele vaenlasest, jäi ltn. Brackel seisma, hakates käes olevast püssist püsti seistes vaenlast maantee kraavis, kust nad rinnust saadik väljas olid, tulistama. Dessant liikus kogu aeg vaenlase metsiku tule all oma juhile järele, kui korraga märgati, et ltn. Brackel lume peale kokku vajus. Lähedalolev

vabat. üliõp. Anderson tõttas oma juhile appi, kuid langes teisel silmapilgul peast tabatuna tema kõrvale,

jäädes siia liikumatult lamama. Mehed sattusid juhi kaotuse puhul silmapilguks segadusse. Oli kriitiline silmapilk, mida märkas aga haavatuna maaslamav ltn. Brackel ja, mõistes olukorra tõsidust, ajas enese ülesse, püüdes julgustada mehi pealetungile.

Dessant tormas nüüd nagu uue ülijõuga vaenlasele otsa, hävitades vastase vasaku tiiva.

Löök oli nii mõjuv, et vastane segaduses S. Kolodavitsa küla poole taganema hakkas.

Nagu pärast selgus, oli tegemist õige kardetava vaenlasega, punase sõjakooli õpilastega „kursantidega”.

Ltn. Brackel määras omale asemikuks ühesoleva Petseri jaama komandandi sv.-ametniku Aleksander P o k a t s i ja kapral Karl N e p s i (langenud). Vaenlane oli vahepeal ennast S. Kolodavitsa küla juures koondanud ning algas vasturünnakut meie dessandi vasaku tiiva suunas. Dessandi juht ltn. Brackel, olles raskesti haavatud, jätkas selle

peale vaatamata veelgi lahingu juhtimist, lüües vaenlase vasturünnaku uuesti veriselt tagasi, mille peale vaenlase suurte kaotustega S. Kolodavitsa külast vahi taganes.

Järeldaates selgus, et ltn. Brackel oli püssikuuli läbi raskesti rinnust ja vasakust käest haavatud. Kasuka sees oli kuus püssikuuli auku. Üks kuul oli tunginud läbi peale oleva mütsi, ainult mõne millimeetri kaugusest peast.

Kuna punased olid taganemas ja dessand juht raskesti haavatud, anti meestele käsu tagasiliikumiseks. Ltn. Brackel, kes oli raskesti haava tagajärjel kaotanud rohkesti verd, pandi kelgule ja viidi soomusrongile.

Teel rongile avas vaenlane oma soomusrongi suurtükist (tegevus sündis kogu aeg vaenlase soomusrongi piirkonnas) ägeda tule dessandi pihta. Metsa all sai selle tagajärjel vaenlase granaadikillu läbi veel käest haavata vabatahtlik Hirt (praegu leitnant).

Nagu pärast selgus, ei olnud üliõpilane Anderson ltn. Brackelile appi tõtates siiski mitte surma saanud, vaid peast haavata. Selle kangela meelse teo eest omandas ta hiljem vabadusristi. Sama lahingu eest sai vabadusristi ka ltn. Brackel.

Olles pilgu heitnud Petseri kaitse lahingule ning märkides ära mõningaid kangelasi, asume järgnevate sõjasündmuste vaatlemisele Petseri piirkonnas.

Raske olukord lõuna-rindel.

Seisukord lõuna väerindel oleval silmapilgul tundus kulgi hiilgav. Rinde vasakul tiival, Petseri all, olime surutud tugevasti tagasi. Vaenlane tungis Irboska-Petseri suunas peale rinde tiivalt. L.-r. soomusrongid katsusid kangelaatlikult kaitsta seda tiiba raudteel ja selle piirkonnas, pidades Petseri ja Irboska siin veriseid võitlusi, kuid kahelpool raudteed jalgväe osad ei suutnud vastaspealesurumisele vastu panna. Rinde juhatuse seisukohalt oli vastase edu eriti kardetav vasakul, s. t. põhjapool raudteed, kus vaenlane kogu aeg edasi tungides rinde seljatas peale rõhus.

Edu saavutamise korral tähendatud suunas võis vastane hakata ühvardama ka Tartut.

Samal ajal, nagu teame, surusid punased ka meie soomusrongide baasi — Valga — peale, mille vallutamine pidi meie tugevama väegrupi soomusrongide divisjoni — pühkima lahinguväljalt.

Kahjuks oli vastase kätte tol ajal kukkunud ka tegevuse initsiatiiv. Olles pealetungija ees, võis ta vabalt manööverdada, hoides meid alati igasuguste ootamata üllatuste ees. Isestama rusuvalt mõjus sarnane olukord meie jalgväe osade peale, kes pidid alaliselt, ilma lahinguga vahetuseta, seisma vastase hoope all, olles väsinud ja külmanud.

Mäletan, kus 2. diviisi ülem polk. Puskar poolt pisarsilmil mulle olukorda kirjeldas: Mis saab edasi? Mul on igapäev mitusada meest kaotusi, iga nädal langeb rivist välja mitukümmend ohvitseri. Üks kuu veel ja

mul ei ole enam ühtegi ohvitseri! Jääb ehk ainult üle mõnisada haiget ja nälginud sõdurit. On ohvitserid langenud, on kõik otsas. Kas sinagi ei katsuks omakord rääkida ülemjuhatajaga, ehk saaks ometi tõsisemat abi Soomest."

Vastasin: „Ega meilgi parem ei ole. Iga päev langeb surnutena mitu ohvitseri. On päevi, kus kümme-kond ohvitseri kas surnutena või haavatutena rivist välja kukub. Enamjagu surnutena. Ka meil ähvardab peagi kätte tulla ohvitseride puudus."

Vastava ettekandega esinesin ülemjuhatajale. Selgus, et kindral Laidoner oli ses kõiges väga hästi teadlik.

Kuid kust võtta abi? Mida teha?! Soome vabatahtlikest meile muidugi ei jatkunud.

Soomest abihankimise kohta regulaarvägede näol kuulsin hiljem, et

tuhande-mehelise abi eest olevat soomlased nõudnud kahe aasta linasaaki ning maa-põue varandusi.

Muidugi olid sarnased tingimused meile vastuvõtmatud ja sarnasest abist on öeldud ära.

Ei oleks suutnud meid päästa ka see tuhat meest. Minu teades ei olnud meie sõdurid sugugi halvemad kui soomlased. Meie armee oli tol ajal aga suur umbes 30—40.000 meest.

Kuivõrt see abihankimise asi tõelusele vastab, selle eest ei saa ma oma peale võtta vastutust.

Et abivägede saamiseks ikka lootusi ei olnud, oli meie väejuhatust otsustanud vastupealetungiga vastasel tegevuse initsiatiivi kätte võtta. Selleks avaldas polk. Puskar 13. märtsil käsukirja. Oma pealetungi käsku motiveeris ta järgmiselt:

„Paremini ja kergemini kaitstavate seisukohtade võtmiseks, mille kättesaamisega sõjavägedele võiks anda rohkem puhkust, peavad lõuna-väerinna sõjaväed tarvilistel sihtidel edasi liikuma.

Soomusrongidel, jättes Stakelni sihile võimalikult nõrgemad jõud, kõvemate jõududega, talendatud dessantidega Pihkva sihis — pidades aldet jalgväega — Irboska jaam ja jaamale lähemad külad oma alla võtta ning need kindlasti oma käes pidada."

Soomusrongide divisjon ei olnud kätte saanud veel Kuperjanovi partisaane. Sellepärast telegrafeeris nüüd eeloleva operatsiooni puhul lõuna-väerinna staabiülem Mutt Kuperjanovi partisaanide pataljoni ülemale:

„Irboska sihis algava operatsiooni täideviimiseks on tingimata tarvilik, suurendada ajuti-
selt soomusrongide dessanti: Et selleks kõige kohasemad on Teie partisaanid, kuid ka seepärast, et praegu mingit vaba väeosa ei ole, palun ajaviitmata korraldust, saata pataljonist võimalikult tugevam dessantsalk Valka, soomusrongide divisjoni juhatuse käsutusse.

Saadetav salk palun võimalikult tugevam, lgatahes mitte alla 100 mehe. Ülesande täitmine kestab kolm päeva."

Kui soomusrong nr. 2, mis Petseri punaste kätte langemise päevil Valka remonti oli sõitnud, nüüd käesoleva uue operatsiooni algusel jälle liinile tagasi sõitis, sõitis ühes ka eelpoolnimetatud partisaanide rood. Liinile jõudnud, võeti siin viibimata ette terve rida luurkäike. Teiste luurkäikude seas käidi usutlemas ka Luiska küla. Külas olid sees punased. Tekkis kokkupõrge. Võitjaks jäi meie luursalk.

Orava võitluste eelmäng.

Soomusrongide dessant ühes Kuperjanovi partisaanidega saadeti ka Orava küla peale. Luursalk lõi sideme 7. polguga, kes pidi asuma ka pealetungile. Dessant ja partisaanid algasid Orava vastu pealetungi suunas, kus asusid punaste tugevamad jõud. Et 7. polgu rood, kes pidi liikuma paremalt poolt, maha jäi, lõpetasid soomusronglased, peale selle, kui olid kannud raskeid kaotusi (viis surnut ja neli haavatut), lahingu ning tulid tagasi Piusa jaama, kus seisis soomusrong nr. 2.

Soomusrongilt pommitati kättemaksuks Oravat ning teisi ümbruskonna külasid, kus asusid sees punased.

Dessantmeestel, samuti ka partisaanidel, ei jäänud sellega süda rahule. Peeti Orava vastu kurja sõjanõu. Tehti otsuseks:

vallutada iga hinna eest Orava küla.

Asi otsustatud, liiguti järgmise päeva, 15. märtsi, varahommikul Orava sihis välja. Vaenlasega põrgati kokku põhjapool Orava mõisa.

Algas äge lahing. Dessandi vastu töötas vähemalt 7 kuulipildujat ja mitusada püssi. Keset kõige kibedamat lahingut märgati, et dessandist paremalt poolt liikuv 2. polgu rood jooksis laiali.

Kohale jäi ainult rooduülem ühes mõne sõduriga. Seda nähes tormas punaste jalgvägi meie dessanti sisse piirama kuna nende 7 kuulipildujat hävitavat kuulirahet ikka tihedamalt meie poole saatsid.

Mõistes, et vaenlase suure ülejõu tõttu nende ägeda tule all ja pealegi lagedal väljal mõttetu on end hävitada lasta, tõmbus dessant tagasi.

Õhtul tehti luurkäik Marga külla, kus pidi asuma üks 7. polgu rood. Külasse jõudes leiti see olevat tühi. Vaenlase luure ilmumisel oli rood küla maha jätnud ning põgenenud. Soomusronglased asetasid roodu jällegi tagasi oma seisukohtadele, Marga külla.

Järgmise päeva hommikul liikusid partisaanid ühes dessandiga välja. Ljuiska ja Madi külade suunas. Legendikul, küla ees, algas tulevahetus. Pikas ahelikus katsusid partisaanid ja dessantmehed järk-järgult edasi liikuda. See ei olnud aga sugugi kerge. Punased tulistasid meie ahelikku neljast kuulipildujast.

Vastase kuulipildujate pesad olid hästi maskeeritud, mistõttu oli raskendatud nende ülesleidmine. Peagi leiti siiski ühe kuulipilduja asukoht, kuhu meie kahest lüüsisist kohe tinaube läkitati. Samal silmapilgul tormas alamleitnant Reinvaldi juhatusel dessantsalk „hurraga” paremalt tiivalt küla peale.

Vastane kukkus suurde segadusse. Sellele järgnev üldine tormijooks lõppes meie võiduga. Punased põgenesid paanikas küla taga asuvasse metsa, asudes positsioonile metsa serval, kus olid ka nende reservid.

Dessandil olid lõpukorral padrunid. Ka avas vastane tiivalt — Madi külast — meie pihta marulise püssi ja kuulipildujate tule. Otsustati pöörata tagasi.

Ljuiska vallutamisel saadi punastelt saagiks üks kuulipilduja ning üks padrunikaarik ühes padrunitega.

Peale selle jättis vastane maha umbes kümme mekond meest surnutena ja hulk haavatuid. Meie kaotused — üks surnu ja kaks haavatut.

Samal päeval langes punaste kätte Kiieva küla. Seda kaitses terve päeva jooksul 7. polk. Soomusrong nr. 2-lt abikssaadetud dessantsalk, kes pidi küla tagasi võtma, sai polgumeeste

poolt juhitud valele teele ja kuna juhtijad ise ära kadusid, ei saanud dessantsalk jõuda oma ülesande täitmisele.

Oma ülesande täitis dessant hiilgavalt järgmisel hommikul, puhastades punastest 7. polgu poolt mahajäetud Kiieva, Dupleva ja Balovina külad. Nimetatud külades olid olnud 1. Petrogradi tööliste diviisi osad (4. Viiburi polk).

Orava all peetud lahingud olid soomusronglastele raskemateks katsumispäevadeks. Tuli mitte ainuüksi oma eest väljas olla, vaid sageli ka jalgväeosade (7. polgu meeste) poolt mahajäetud seisukohti tagasi võtta ning mehed uuesti positsioonidele asetada.

Orava ja ümbruse lahingutest ning Jaan Tõnissoni külaskäigust rindele jutustab huvitavaid üksikasju keegi 1. soomusrongi peal teeninud kapral.

5. soomusrong ja madrused.

„18. märtsil jõudis liinile soomusrong nr. 5, mis oli formeeritud Tallinnas. Rongil oli dessandiks peal umbes 300—400 madrust, kes olid kokku korjatud Tallinnast ja mujalt. Üldine meeoleolu enne madruste tulekut oli võrdlemisi raske. Mehed olid väga väsinud. Pea igapäev loodi maha ikka paar lahingut. Orava mõis kui ka ümbruse külad käisid käest kätte. Öösel olid mõisas punased, päeval meie ja ka vastupidi. Meestel oli elu täis eriti 7. rügemendi peale, kes sageli jättis ilma suurema vastupanuta oma seisukohad maha. Soomusronglased pidid sel korral äraantud positsioonid uuesti tagasi võitma ning 7. rügemendi mehed oma kohtadele asetama. Tuli ka ette, et mehi 7. polgust anti sõjakohtu alla, tehti muudatusi juhtivas koosseisus jne.

Madruste tulek aitas rindel luua pisut paremat meeoleolu.

5. soomusrongi liinile jõudmine valmistas meestele ka väikese üllatuse. Rongil oli peal kaks rasket suurtükki. Mõlemad olid meresuurtükid. Üks neist, nagu hiljem selgus, oli toodud „Lembitult“. Mehed olid ristunud suuremakaliibrilise neist

„Rasputiniks“.

„Rasputin“ oli paigutatud kivisõe vaguni platvormile.

Jaan Tõnisson Piusa jaamas.

Orava lahingute ajal käis kord liinil ka Jaan Tõnisson ühes mõne teise isikuga. Soomusrongid nr. 1 ja 2 seisis seekord Piusa jaamas.

Oli võrdlemisi vaikne ja ilus hommik. Mehed olid rivistatud rongi ette. Kõigi nägudel säras nagu midagi rõõmsat peale pikkade ja väsitavate lahingupäevade rusuvat ning poollootusetut meeoleolu. Mäletan hästi, kui

Tõnisson seisis 1. soomusrongi ees, pidades meestele kõnet.

Kõne oli vaimustav. Meeled läksid sest paljudel soojaks ning sigines silmanurgisse niiskus. Tunti, nagu jookseks hinge korraka midagi uut, karastavat jõudu. Tõnisson kõneles ka suurtest lubadustest ja tasust vabadussõjalastele, mis kord neile osaks peaks langema. Selgesti on mees, kui J. Tõnisson pühalikult, liigutatult lausub:

„Kuld tähtedega kirjutatakse teie nimed kord ajalukku!“

Peale kõnet, kui mehed rivitult rongi ümber askeldasid, kogunes saatkonna ümber salkkond mehi. Kõneldi ja küsiti üht kui teist. Vaimus-

tus oli suur. Igamees tahtis kuulda ja öelda midagi.

Korraga astus Tõnissoni juure luurajate meeskonnast keegi Ruhno, kes oli rongil tuntud julge ja lõbusa poisina, patsutas Tõnissonile õlale ning lausus sinatades:

„Kuule, papi, sa lähed Tallinna, lase meile saata sealt tubakat — ükskõik missugust prahti... Kui meil on tubakat, siis läheb kõik hästi. Teil ei tarvitse karta midagi.”

Kõigi pilgud olid pöördud nüüd Tõnissoni poole.

Tõnisson värises, silmad olid pooleldi vees.

Alles mõni silmapilk hiljem ta suutis vastata:

„Jah, niipea kui jõuan Tallinna, saadan kohe tubakat.”

Mõne päeva pärast saime tõesti tubakat. Hiljem hakkas tubakat tulema juba päris korralikult. Saime ka sigarette.

Samal päeval löödi maha veel äge lahing. Mehed läksid vaimustusega peale. Võeti ära mitu küla, muuseas ka Orava mõis.

Lahing.

19. märtsi hommikul, päev peale madruste tulemist liinile, algas kolme soomusrongi (1-se, 2-se ja 5-da) ühine dessant liikumist Orava suunas, ülesandega, vallutada terve rida külasid põhjapool raudteed. Taheti teha puhast töö. Mädi välja heas tujus, olgugi et ilm oli kaunis külm. Madrused läksid mööda raudteeliini edasi, keerati Liiva kõrtsi juurest üles.

Alde madruste ja soomusronglaste vahel oli kohv, õieti ei olnudki seda.

Soomusronglased puutusid vaenlasega kokku Ljuiska küla juures. Algas peagi äge lahing.

Madrused pidid samal ajal liikuma peale paremalt tiivalt.

Soomusronglastel arenes vaenlasega visa lahing, enne kui suudeti vallutada Ljuiska küla. Vaenlane pommitas meid marulise suurtüki-kuulipildujate tulega. Ägeda shrapnellitule all liiguti edasi Mädi, Kliima, Korõga, Suur- ja Väike-Kollodovitshi ning Viiva külade peale kuni jõuti Orava mõisani.

Orava mõisas oli vaenlane end tugevasti kindlustanud. Mõisa vallutada polnud kerge ülesanne, pealegi, et mõisa ees oli lage põld. Paiskuti ahelikku ning avati tuli. Punased ei mõtelnudki aga mõisast lahkuda. Alles siis, kui avati äge kuulipildujatuli ning dessant tormijooksuga mõisa sisse tungis, taganes vastane.

Mõisa vallutamisel sai surma muuseas ka üks kooliõpilast, kes vabatahtlikena al.-kapten Lepa poolt Tallinnast olid kaasa toodud.

Kuidas käis madruste käsi.

Madrused, kes samal ajal pidid paremalt tiivalt ründama, kukkusid vaenlase ägeda tule alla ning löödi peagi segi. Poisid olid „kuival maal” viatiste esimest korda tõsisel lahingus ja see ei mõjunud hästi. Mehed ise seletasid hiljem, et

neil pole olnud juhte.

Lahingu ajal pole näha olnud ühtki ohvitseri!

Oravani jõudis ainult osa kangemaid mehi. Teised olid peale esimest lööki hirmunult ja külmanult litsunud rongile tagasi.

Madruste kaotused ses lahingus olid ka võrdlemisi suured. Surma sai 11 meest ja haavata 22. Paljud jäid ka külma tõttu võitlusvõime tuks, kuna neil oli kerge riietus.

Peale seda lahingut viidi madrused rindelt ära — Valka.

5-le soomusrongile pandi Valgas peale uus dessant.

Äksi lahingu kangelase surm.

Õhtuks tulid 1-se ja 2-se rongi dessantmehed Piusa jaama, kus asusid soomusrongid. Meeste meeoleolu oli võrdlemisi kehv. Madrustest ei olnud asja ja omal olid kaotused võrdlemisi suured.

Surma oli teiste hulgas saanud ka soomusrong nr. 1 peal teeniv 17-aastane vabatahtlik kapral Mihkel Aren, tuntud Äksi lahingu kangelane.

Kui rongile tagasi tuldi, leiti, et Aren on puudu. Keegi ei teadnud, kuhu ta oli kadunud. Teisel hommikul mindi meest otsima. Lõpuks leiti ta kusagilt metsast noorte kuuskede all. Ta lamas siin seitsmest vaenlase kuulist läbipuurituna.

Püss oli kramplikult veel peos.

Nähtavasti oli surmav kuul tabanud teda just otse sihtimise peal.

Lähedalolevast külast toodi vankri redelid, asetati noore kangelase laip peale, kaeti kuuseokstega ning toodi rongile."

5. soomusrongi formeerimine.

5. soomusrongi formeerimine sündis Tallinnas. Soomusrong ehitati raudtee töökodades. Rongi ehitamise tegelikuks korraldajaks oli admiral Pitka. Pitka korraldusel moodustati dessant rongile mereväelastest. See oli kirju pere. Osa mehi koguti sõjalaevadelt „Lembilt“ ja „Vambolalt“, osa Peipsi laevastikust ning n. n. mereväe dessantpataljonist. Viimane koosnes peamiselt vabatahtlikest. Siin oli soomlast, saarlasi, kooliõpilasi jne. Meeskonna üldarv tõusis ligi neljasajale.

Rongi koosseisu kuulus esialgul 1 suurtükiplatvorm, 3 kuulipilduja- ja 5 dessantvagunit. Rong oli varustatud, nagu see nimetatud juba eelpool, kahe meresuurtükiga.

Soomusrong nr. 5 jõudis liinile 18. märtsi hommikul. Siin oodati abiväge juba pikisilmi. Rasketest võitlustest, mis peetud seni vaenlase suurte ülejõudude vastu, oli meeste tuju võrdlemisi räbal. Tuli pingutada ning väsitada end üllinimlikult. Raskem oli olukord veel juhtidel, kel sageli polnud puhkuseks silmapilkugi aega. Oli põlemine alatasa n. ö. kahest otsast. Sellises raskes olukorras tuli eestkätt tegutseda just soomusronglastel. Olid nad ju kõige aktiivsem element rindel, n. n. löögiosa, kes ei võinud kuusagilgi puududa. Vastasel korral, nagu oleme näinud 7. rügm. meestega, oleks võinud seisukord kujuneda meile väga kurvaks.

Kõige sellega tuli aga paratamatult leppida. Tuli seista vaenlasega silm-silma ja hammas-hamba vastu, olles valmis igal ajal vastu võtma kultahes suurt lööki.

Ei ole siis nüüd ka midagi imestada, kui needsamad mehed nüüd, rahuajal, närvide va-

pustuse ja ülipingutuste tõttu võitluspäevil, ei suuda taluda sama koormat, kui oma nahka hoidnud rinde seljataga istunud isandad.

Löögi eel.

Kui soomusrong nr. 5 rindele jõudis, saabus lõuna väerinna staabiülemalt kapten Mutilt järgmine korraldus tegutsemiseks: „Väerinna juhataja käseb täna (18. märtsil) kell 5.30 asuda kõige jõuga direktiivi nr. 5 läbiviimisele. Iseäranis rõhku panna raudtee sihis selleks, et jõuda rutemini Irboska jaama liinile ja sel ajal tugevasti peale suruda ka Pankovitsa-Irboska alevi sihis, et vaenlast meie paremal tiival ümber haarata. Kõige suurem tähtsus on, et löök oleks kiire, vaenlasele ootamatu ja purustav.

Marienburgi-Mõniste sihis vaenlane kinnipidada oma endistel seisukohtadel.”

19. märtsi hommikul, peale päevast ettevalmistust, algaski pealetung, millest osa võtsid kolme soomusrongi — 1-se, 2-se ja 5-da — desandid. Lahingu käik on toodud juba ühe soomusronglase kirjeldusega eelpool.

Siinkohal olgu veel tähendatud, et tol ajal meie vastu tegutsesid võrdlemisi suured punaste jõud. Nagu vangilangenud punaväelased jutustasid, on Ljuiska, Kliima ja Orava külade raionis meie vastu tegutsenud 10. punase diviisi 86. kütipolk, 1. Petrogradi tööliste polk, 8. Tveri polk, 52. Tallinna Eesti kommunistlik polk, Pihkva kommunistlik polk ja peale selle veel mitu patareid. Soomusronge lõuna rindel olid punastel meie vastu käsutada 4.

Orava küla võtmine.

Esimisel päeval suudeti vallutada Orava küla. Küla ei suudetud ära võtta. Vaenlane oli kogunud küla kaitseks suuri jõude, pealegi, et ka kõik mõisast taganenud punaväelased asusid nüüd küla kaitsele.

Kuna meie kaotused võrdlemisi suured olid, siis jäeti Orava küla vallutamine järgmise päeva ülesandeks. Järgmisel päeval võeti küla ära. Selle kohta loeme kpt. Irve teadaandest järgmist:

„Täna kell 12.00 asus minu vasak tiib Orava külla. Kaotused umbes 5 meest haavatutena. Eelsalgad on välja saadetud Kõvera ja Rebasmäe sihis, kus peab asuma 85. polgu staap. Vähesese meestearvu pärast ja et vasakul tiival vaenlane asub, pole seni otsekohe võimalik edasi liikuda parema tiivaga, kuni vasakut tiiba pole kindlustatud.”

Meie ja soomlased.

Oli raskemaid silmapilke, kus punaväed raudrõngana Eestit piirates rindel igalpool ikka visamalt ja visamalt peale surusid.

Meie väiksearvulised väeosad olid väsinud surmani, iseäranis jalgväe üksused.

Nagu teada, ei olnud neil mingisugust vahetust, mistõttu puudus ka väiksemgi puhkus ning hinge tagasitõmbamise võimalus. Kuhu üks ehk teine väeosa oli asetatud ning tegutses, seal pidi ta kas võitma või surema. Külmas, puuduses ja alalises hädaohus.

Eesti kangelaslik rahvavägi pidas kõigele sellele vastu meeletult, visadusega.

Meil tegutsesid, nagu see üldsusele teatav, ka mõned Soome vabatahtlikud pataljonid. Nende

tegevus meie rindel kandis aga teist iseloomu. Peadpööritava kangekaelsuse ja julgusega põrutasid need mehed hirmsa hoobi kusagile, murdes ja purustades ilmarmuta. Kuid seejärel tõmbuti jälle reservi. Puhati, korraldati ja valmistati uuele hoobile. Peale suure pingutuse oli loomulikult tarvis tõmmata natuke ka hinge tagasi.

Oleval silmapilgul olid soomlased edukalt tegevuses jõudnud Panikovitshi piirkonda, kuid seal väsides ning end n. ö. „väljahinganud“, ähvardasid jätta positsioonid maha ning minna rindelt minema.

Ülemjuhataja kindral Laidoner oli nõudnud, et mehed vähemalt kolm päeva ootaks, kuni saab vahetus.

Kangekaelsed poisid.

Sellest manitsemisest ei hoolinud soomlased aga midagi. Ei oodanud ära ühtegi päeva, vaid lahkusid rindelt ja tormasid kangekaelselt tagasi, raudteejaamade sihis põhja poole, jättes lahtiseks rinde.

Ka Soome ohvitseride mõju oma meeste peal oli kadunud.

Vastseliina jaamas, kuhu need korratud salgad taganesid, ei hoolitud mingisugusest kohapealsest võimust ega nende korraldusist.

Nähes jaamas mingisuguseid ronge, nõuti jaama komandandilt revolvriga ähvardades rongi, millega nad võiksid jalamaid „koti“ (koju) sõita. Kuna jaama komandant mingisugust rongi anda ei võinud, tormasid soomlased ise jaama ees asuvate varustus- ja abirongide juure ning hakkasid omavoliliselt manööverdama.

Samal ajal sõitis ööpimeduses jaama soomusrong nr. 5. Korralageduse ja segaduse tõttu põrkas soomusrong kokku mingisuguse teise rongiga, kusjuures

soomusrongil purunes mitu vagunit, teiste hulgas ka 3-tollilise suurtüki platvorm.

See muutus lahingkõlbmatuks.

5. soomusrongi peale vaadati kui reservi peale, mida raskel silmapilgul abiks oodati.

Kõigile raskustele vaatamata seati rindel allaki kord jalule.

Kui ülemjuhataja Valgast Vastseliina jaama jõudis, oli jaamahoone ja ümbrus omavoliliselt rindelt lahkunud soomlasi täis. Nähes seda kirjut peret, nõudis kindral Laidoner nende ohvitseri. Viimati ilmus ülemjuhataja ette keegi noor vändrik (lipnik).

„Mis korralagedus teil siin valitseb? Misugust segadust ja kurja on siin tehtud! Omavoliline lahkumine rindelt! Teie olete hullemad kui vaenlased — olete äraandjad! Silmapilk seadke kord meeste keskel jalule. Nõuan seda kategooriliselt. Marss!“

Seejuures põrutas kindral Laidoner ägedalt jalga vastu maad.

Ei ole ialgi, ei enne ega pärast, kindral Laidoneri näinud seesuguses vihatujus nagu tol korral.

Üleni kahvatu, lahkus vändrik, kadudes oma meeste hulka.

Oli märgata kohe ka korraldamist.

Sellejärel sõitis ülemjuhataja liinile edasi

— Piusa jaama.

Umbes kilomeeter eelpool Piusa jaama kohtasime raske meresuurtükk „Rasputini“ platvormi. Platvormi juures oli askeldamas admiral Pitka. Sellest väsimata eesti mehest jätkus kõikjal, kus oli häda kõige suurem.

Kusagil ei käinud ta tühjade kätega. Alati tõi ta midagi kaasa. Ka siia lõuna-rindele — kui võib nii öelda — oma kätega tehtud soomusrong nr. 5-da, mille peal oli kaks rasket meresuurtükki. Üks 130-millimeetriline, mille mehed millegi pärast olid ristunud „Rasputiniks” — selle suurtüki aukartust äratav raud oli värvitud punaseks — ja teine 120-mm. meresuurtükk, varustatud tugeva teras-kaitsekilbiga.

„Rasputin“ teeb imet.

„Rasputin” oli asetatud suurele raudseintega kivisõe platvormile. Et võimalik oleks lasta ka kõrvale — mitte ainuüksi raudtee suunas — ilma, et oleks tarvitsenud plahvatuse tagajärjel karta platvormi ümberpaiskamist, olid valmistatud suured raudkonksud, millede abil

kavatseti platvormi kinnitada ruadteerobaste külge.

Seal siis, Piusa ligidal, saigi seda proovitud.

Kõlasid peagi komandod ja anti korraldusi. Ähvardavalt pöördus „mereeluka” kurjatootav must suu raudtee suunast kõrvale, Orava sihis vaenlase poole. Veel viimane komandokäsklus: „tuld” ja kõlas kõrvulukustav mürts, mille mehed ristasid „i l m k ä r a k a k s”. Terane jälgija võis näha kaugel õhus lendamas midagi musta. Veel mõned sekundid ja vaenlase positsioonil tõusis taeva poole must mullasammas, saadetud rohekas-punasest tulejoast.

Hiljem jutustasid dessantmehed, kes olid punaste vastu rindel, et nemad on kõrvalt vaadates näinud, kuidas pomm on lennanud ning siis kukkudes plahvatanud. Minu kahtleva küsimise peale kuuli nägemise kohta vastati, et nad ikka tõepoolest on seda näinud. Minul isik-

likult — ehkki olen pea pool eluaega veetnud sõdades — ei ole kunagi korda läinud näha mõõdalendavat pommi. Samad mehed tõendasid mulle veel, et nad võivat näha kõrvalt isegi ka püssikuuli lendu. Pean siinkohal märkima, et olen küll raskesuurtüki pommi suurtüki suust väljalennul märganud, kuid kerge oma mitte. Püssist lastes olen juhtumisi mõnede kuulide lendu tähele pannud, mis ei ole aga olnud endastmõistetavalt mitte kuuli nägemine, vahest ehk õhu- või kuuliga kaasalennanud suitsuvine, mida mõne lasu juures silm kuni mõnesaja meetri kauguseni kinni on püüdnud.

Mis sündis aga „Rasputiniga” säärase „ilmkärakate” juures, huvitub lugeja. Tugevast tõukest pörkas platvorm tublisti tagasi, kusjuures platvormi rattad ühel küljel kuni pool jalga ülesse paisati. Roobaste külge kinnitatud raudkonksud rebisid äkilise survega roopad liiprite küljest lahti. Sellega oli ka selge, et ei ole mingit mõtet, kinnitada platvormi roobaste külge sest roobaste ja platvormi raskus ei võinud kuigi palju tagasihoidvalt kaasa mõjuda. Järgmised lasud saadeti teele ilma platvormi roobaste külge kinnitamata. Platvormi rataste hüpe oli samasugune. Roopad jäid aga omaale kohale.

Rasputin jätkas tulistamist.

Ülemjuhataja Piusa jaamas.

Ülemjuhataja, soovides näha ka teisi rinde mehi, läks raudteed mööda Piusa jaama. Koos admiral Pitkaga saatsime teda.

Jaamas rivistati dessantmehed, kelledele kindral Laidoner pidas sütitava kõne, tänades mehi tehtud töö eest ning soovides jõudu ja kordaminekut edaspidiseks.

Samal ajal pommitasid jaamas seisva soomusrongi suurtükid vaenlase seisukohti. Punaste poolt vastati harva ja mittetabavalt.

Kindral Laidoner, nähes rindel tubeid mehi ja nende tüsedat, lakkamatut lahinguindu ja -tegevust ning kuulates ära nende juhtidelt soovivaldusi ning seletusi, rahuldus meiega täiesti. Pimenes juba, kui ülemjuhataja lahkus Piusa jaamast, sammudes oma rongi juure.

Mõnisada sammu eemaldunud, alustas vaenlane oma suurtükest jaama pihta ägedat pommitamist. Tagasi vaadates nägime, kuidas vahetpidamata jaama kohal lõhkesid shrapnellid ning kuidas soomusrong nr. 2-se löögiosa lahingut vastu võttes vaenlase suunas liikuma hakkas ning peagi pimedusse kadus. Kaugel pimeval taevavõlvil mängisid välkuvad tulesähhvatused. Kostis kõrvu vahetpidamatu lahingumüri.

Pean tähendama, et tundsin end silmapilgul sisemiselt ütle mata hästi, nähes ülemjuhatajat tervelt ning veata oma juures. Missugune põrutav, moraalne mulje oleks sest olnud tervel rindel kui ka kogu maal, kui oleks langenud ülemjuhataja. Selle tagajärgi oleks olnud ette kujutada raske.

Samal õhtul sõitis vägede ülemjuhataja kindral Laidoner rindelt Valka ja siit edasi Tallinna. Mina jäin Valka. Ka rindele mahajäänud soomlased jõudsid teisel päeval siia.

Seisukord ei olnud just roosiline. Väerindel igalpool suured raskused, kuna seljataga staabi piirkonnas mitusada hambuni sõjariistus meest, kes olid omavoliliselt rindelt lahkunud, kes oma ülemusi kui ka nende korraldusi ignoreerinud. Nagu harilikult, lendavad teated sarnasest olukorrast valgukiirusel igale poole laiali. Mitmelt poolt teatati mulle, et mõnedes väeosades teraselt jälgitakse — mis sünnib soomlastega, kes

olid lahkunud rindelt. Kas suudetakse neid taltutada või mitte. Kui mitte, siis, mis ühele võimalik, miks siis seda meilgi mitte teha. Olukord raske, surm silme ees. Olin alati valmis, et rindelt lahkudes mingi üllatus ei oota.

Sarnaste teadete alusel andsin enesele selgesti aru olukorrast.

Et soomlased mulle ei allunud, ei saanud ma esialgul midagi ette võtta, pealegi, et nad olid vabatahtlikud. Jälgisin hoolega, mis sünnib edasi.

Vahejuhtumisi soomlastega Valgas.

Oli ilus õhtu. Valga jaama ees seisis reisirong. Valmis liikumiseks Tallinna poole. Vagunid tulvil täis reisijaid. Viibisin divisjoni staabivagunis, mis seisis jaama ees teisel või kolmandal teel. Äkisti ilmub jaama komandant ltn. Evertson ja teatab, et soomlased nõuavad omale kiires korras esheloni Tallinna sõiduks. Käsen soomlastele vastata, et eshelon antakse neile ette umbes tunni aja pärast.

Vastav korraldus selleks oligi juba tehtud. Peagi ilmub ltn. Evertson uuesti ja teatab, et soomlased seda ei võta kuuldavaks, vaid asunud kohe reisijaid jaama ees seisvalt rongilt välja ajama, omandades isegi nende pagasi. Teen komandandile kategoorilise korralduse, anda kord jalule ning hoolitseda, et reisirong takistamatult õigel ajal välja sõidaks.

Käsku teatavaks võttes lahku ltn. Evertson. Varsti ilmub ta aga jällegi, teatades, et mingisuguse korralduse või käsu täitmisest soomlaste juures juttugi ei saa teha. Tundsin olevat enese seisukorra samal silmapilgul väga raske. Üheltpoolt — tegemist on oma liitlaste — Soome vendadega, teiselt poolt — igavene häbi ja teotus, kui minu silme all rahvast rüü-

tatakse ning sellega täiesti eitatakse seaduslikku korda.

„Kui muidu sõna ei kuulata, siis tuleb anda tuld,” korraldan komandandile.

„Minu korralduses on ainult mõnikümmend meest,” vastab komandant. „Korraldajaid on aga 300—400, kes kõik varustatud püsside ja padrunitega ning käsigranaatidega.”

Ka mul ei olnud sel momendil käepärast mingeid abijõude, muudkui teadmine, et peab valitsema siiski õigus ja kord.

„Kuulipildujad välja,” kärgatan komandandile, „ja tuld!”

Seda korraldust kuulsid juhtumisi pealt ka mõned Soome ohvitserid, kes seisid nõutult staabivagunis ega teadnud, mis teha. Minu viimaseid sõnu kuuldes hoiatasid nad mind ägedalt, tähendades:

„Jumal hoidku, kui sõjariistu tarvitatakse, siis teevad soomlased siin kõik pihuks ja puruks. Ja ei tea, mis tuleb edasi. Võib laht minna hirmus tapmine.”

„Komandant, olen teile käsu annud. Lahkuge!”

Eeltoodud korraldusi kuuldes astub mu juure divisjoni staabiülem, ägedalt sõnades: „Ei, ei, see on võimatu. Seda ei või lasta sündida milgitingimusel.”

„Vabandust,” katkestan ta kõneluse, „olen oma korralduse annud ja jään selle juure. Teist teed ei näe. Pealegi, härra staabiülem, ei ole teie praegu Saaremaal.”

(Arvan, et tegin staabiülemale oma viimase lausega pisut ülekohut.)

Minutit viis möödunud, kuuldus väljast kuulipilduja laskmist, mis umbes kümmekond paugu järele vaikus. Vagunisse jooksis komandant.

„Mingisugust mõju,” raporteerib.

„Kuidas? Kuhu te lasksite?”

„Õhku lasksin,” vastus.

„Mispärast õhku!? Pihta anda!”

„Kuulen” vastab komandant ning lahkub kiirelt, kahvatudes.

Mõne minuti pärast kostis valing. Sellele järgnes õudne karjumine, hulg, jooksmise-põgenemise müdin ning siis täielik vaikus.

Nüüd ilmus uuesti mu juure ka jaama komandant, raporteerides:

„Rong, jaamaesine ja jaam on tühi.”

„Täna. Kas on keegi kannatanud?”

„Ei keegi, härra divisjoniülem.”

„Kuhu te siis lasksite?”

„Platvormi otsa juurest vaguni rataste ja platvormi serva vahele piki rongi. Nähtavasti ehmatas mehi liig ligidane kuulide vingumine ning rekushettide virin. Kõik jooksid minema. Lõuna.”

„Täna. Väga hea,” lausun. „Nüüd aga linn komandandile korraldus: patrullid tänavatele välja. Samuti välja saata divisjoni eskadronist ka ratsa patrullid.”

Korraldasin: tegutseda energiliselt ja kindlalt.

Minu teades linnas raurikkumisi järgmisel ööl ei olnud.

Siinkohal pean tähendama, et see õhkulastud hoiatuspaukude instituut, kui nii võiks öelda, on laenesest väga halb asi. Sarnaste hoiatuspaukude andmise tagajärjel on nii mõnedki kaotanud oma elu, sest kui on vastasel teada, et püsside laadimisele ning palgesse panemisele võib järgneda surm, siis ei ootataks ka seni kui püss on palges, vaid põgenetaks kohe. Hoiatuspaugud ainult ärritavad vihale ning võivad anda saatusehikuks laskjaile enestele. Kujutage ette sõdurit vahipostil, kes paugutab hoiatuseks

õhku, kuna kurjategija samal ajal rahulikult oma relvi tühjendab tema rinna pihta. Ei ole kuigi kadestamisväärtne sellises olukorras selle vahisõduri kohustus. Küllalt oleks sõnadega hoiatamisest, kuna samal ajal relv sihitagu vastase pihta.

Sõjariist ei ole mänguasi. Arvan, et seda kõik isegi teavad. Sellepärast ärgu mängitagu ka sellega. Ja uskuge: nii mõnedki inimesed hoiatakse alal sellega, kui kaotatakse ära hoiatuspaukude andmise nõue. Siis võib vahisõdur palju julgemalt seista omal postil ja kuritahtlik element, kes teda võiks ähvardada, ei jää lootma, et sõdur hakkaks andma enne „aupauke“, ei tea, kas kolm, kakskümmend üks või sadaüks.

Valga sündmuste järelkaja.

Järgmise päeva hommikul tuli divisjoni staapi teade, et linnas on läinud lahti rüüstamine. Soomlased riisuvad laadarahvast (Valgas oli parajasti laat) ning tirivat majadest välja kraami ja müüvat maha. Ostetakse siis viina, juuakse ning paugutatakse püsse. Rüüstajad olevat tarvitanud isegi käsigranaate. Linna komandantuur on piiratud soomlaste poolt sisse jne.

Andsin linna komandandile kategoorilise käsu, kord linnas viibimata jalule seada.

Peagi oli korralagedus ka likvideeritud. Ohvriina oli seejuures langenud üks Soome vabatahtlik, kes oli tunginud ägeduses komandandile kallale.

Hiljem oli Soome ja Eesti vahel selle sündmuse ning asetleidnud surmajuhtumi pärast mõnesugune sekeldus, mis peale juurdluse toimepanemist ilma tagajärgedeta likvideeriti.

Sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoneri korraldusel sõitsin Tallinna, kus eeltoodud sündmuse kohta ettekande tegin.

Minu ettekannet ärakuulates tähendas kindral Laidoner: „Teie olete toiminud õieti. Teist teed, arvestades olukorda, teil ei olnudki. Igaüks, ka välismaalane, peab võõral riigi piires viibides täitma selles riigis maksvaid seadusi ning määrusi. Teisiti ei ole see mõeldav.“

Enamjagu soomlasi sõitis minema, tagasi Soome. Oli aga ka neid, kes olid tublid ja korralikud mehed ning soovisid tungivalt oma „viru-vendade“ päästmiseks edasi sõdida ja raske ajal meid mitte hätta jätta. Neist tublidest meestest sai hiljem formeeritud

soomlaste pataljon,

mis allutati soomusrongide divisjonile.

Aastasadade viha kõneleb . . .

Oma jagu huvitav on olnud mul jälgida soomlaste hingeelu ning suhtumist venelastesse.

Mäletan aegu, kui teenisin tsaariajal Soomes vene väes. Vene sõduri kui ka ohvitseri peale vaatasid soomlased alt silmakulmu — sünge ja vihase pilguga, pomisedes ikka omaette: „R ü s s ä p e r k e l e“.

Kord Helsingis ühes söögimajas lõunatades oma sõbra-kaasteenijaga, panin tähele, kuidas kolm-neli laudkonda soomlasi silmitses meid väga teravalt ja halvaks panevalt. Märkasin, kuidas viimati kõikide pilgud olid juhitud minu sõbrale, kelles tunti venelane. Viimati tõusis keegi soomlane lauast, astus tusedal sammul minu juure, sõnudes küsivalt: „Virulainen?“

„Ju,“ vastasin.

Tema edaspidisest kõnelusest ei saanud enam hästi aru. Niipalju taipasin siiski, et minu sõb-

ral „rüssäl” võib minna väga halvasti. Tuli juure veel teisi soomlasi. Jätkus äge, katkendline seletamine ning rusikatega vehkimine. Üks soomlastest katsus millegipärast teistele vastu vaielda, kuid sai teise soomlase käest selle tasuks kõlava „kõrvakiilu”

Teised haarasid nüüd vöövahelt pussid ning tormasid venelasele kallale.

Mõne hüppega oli venelane aga tänaval ja pääses nii terve nahaga.

Niisugused olid soomlased ka meie vabadussõjas. Kui kuulsid kusagil räägitavat isegi vene keelt, kiristasid hambaid ning kobasid „pukkot”.

Sõna „bolshevik” tarvitasid nad harva, kuid „rüssä perkele” alati, kui punastest kõneldi või mindi rünnakule.

Soomlased ja meie.

Isikliselt ei ole ma kaugeltki shovinist. Kuid seda

soomlaste rahvustunnet austan kõigest hingest.

Arvan, et soomlased täie õigusega väärivad ses mõttes kõrvuseadmise inglaste ja sakslastega, kelles väga suur ja tundelik rahvustunne.

Võib olla eksin, kuid olen veendunud, et
meil Eestis tõsine rahvustunne on veel täiesti lapsekingades.

Liig palju voolab meie soontes veel orjaverd, mis pärandatud kurvast minevikust.

Oldi harjunud sügavalt kummardama mõne rõõmikese eest, mis mõisniku laualt orja pihku pudenes. Nende mõisnike kombekesed ja uhkuseajamine on meile ka üheks päranduseks.

Rahva veres ja hinges on alateadlikult igatus: olla kuidagi endise herra aarnane! . . . Sellest ehk osalt tingitud ka meie ülejõu elamine.

Mäletan veel 1905. a. lõppu, kus kuulus manifest palju (meie, eestlaste, meelest) vabadusi Vene riigi rahvastele töötas. Oldi lõpmata rõõmsad palukese eest.

Olin tol ajal Helsingist teel kodumaale puhkusele. Vagunisse tuli kusagilt jaamast Petrogradist Viiburi poole sõites keegi somlane. Võttis istet vabal platsil minu vastas. Tükk aega otsa vaadanud, küsib mult: „Virulainen?”

Jaatava vastuse saades, algas meie vahel olav jutlemine.

Muidugi tuli jutus ette kiidelda, et vaadake, nüüd oleme ka meie, eestlased, vaba rahvas. Kõik vabadused on manifestis kuulutatud.

„See, mis teile kuulutatud, ei ole midagi sellega võrreldes, mis meil, soomlastel, on juba ammugi. Ja sedagi, mis seal lubatud, ei näe teie mitte. Seda kõike võetakse tagasi enne veel kui teie midagi olete näinudki,” tähendas ta.

Kodumaale jõudnud, kuulsin mitmel pool heameele avaldusi vabaduse üle, mis nüüd nagu taevast kallatud.

Kuulsin ka mitmesuguseid hirmu- ja õuduse jutte mingist „mustastsajast” jne.

Üldiselt võis rahva keskel aga märgata nagu mingit segast aimdust. Seltskondlikes kohtades lauldi: „Jumal, keisrit kaitse sa,” lokaalides joodi tervist Tema Majesteedile ja peeti sütitavaid „isamaalisi” kõnesid.

Aga ometi samal ajal soomlased, omades tõeliselt palju suuremaid vabadusi kui meile oli isegi lubatud, siiski pigistasid läbi hammaste: rüssä, perkele!”

Ei saa salata, et paarikümne aastaga oleme jõudnud palju edasi, kuid võõraste spetside ja igasuguste võõrastest rahvustest „Wunderkindide” austamine ja kummardamine on meile lausa häbistav.

Kergel käel oleme annud neile ka riigiloonud vabadussõjalaste leivakoorukese (vabadussõjalastele töötatud kohad).

Peremeheks saanud ori ei oska mõista õigust.

Kui puudub usk võidusse.

Orava mõisa, Orava küla ja teiste ümberkaudsete külade juures olid mitmed väeosad murdnud juba hammast, kuid suutes kõigele vaatamata ainult ajutiselt puhastada neid kohti punaväest. Mõne aja pärast olid need jällegi uuesti punaste käes.

Paanilist mõju punaste peale avaldas meie kaugelaskes meresuurtükide pommitamine. Nii mõnigi kord jätsid punased seetõttu maha mitu küla, põgenedes metsadesse.

Punavägede juhatus tegutses aga siin võrdlemisi visalt ja järjekindlalt.

Selgesti võis aru saada nende plaanist: maksu mis maksab, tungida suuremate jõududega soomusrongide seljataha Piusa ja Vastseliina vahel.

Kardeti tõsiselt meie soomusrongide edasiliikumise pärast Petseri suunas.

Nõnda siis käis ka Orava ja ümbrus käest kätte.

Meie poolt võis juhatuses märgata mõnesugust koordineerimatust. Tuli ette juhtumeid,

kus soomusronglased võtsid nõuks Orava saatust lõplikult otsustada, võttes selleks kaasa jalgväe osi. Tihtipeale viimaste juhid aga muigasid ja ei uskunud edusse. Paremail juhusel avaldati kaasaminemiseks küll nõusolek, kuid otsustavaks silmapilguks hilineti ehk jäädi jällegi lihtsalt äraootavale seisukohale. Mitmel pool jätsid jalgväe osad oma teiste poolt missevõetud positsioonid vaenlase väikeste luursalkade ilmumisel kergelt maha. Iseäranis teravalt paistis see silma ühiselt töötades 7. polguga.

Seda nähtust ei saa teisiti seletada kui et 7. rügemendil puudus hea ja tubli juht. Peab kahetsema, et vabadussõja ajal ei olnud 7. rügemendil sarnast juhti nagu on praegusel 7. rügemendil. Mõtlen siin vana vabadussõja veteraani kolonel Kruusi.

2. rügemendiga koos töötades oli seisukord koguni teine. Seal oli selgesti märgata kindel tahe — võita ja usk võidusse. Ilma nende kahe tähtsa moraalse faktoriga ei ole sõda mõeldav.

Au sarnase väeosa ülemale, kellel jätkub tahtet ja usku ning jõudu, valada sarnast voorust ka oma alluvatesse.

Veel J. Pitka meremeestest.

Teame küll, et nii mõnigi meie polkudest oli halvasti varustatud — ka toidustus jättis paljugi soovida — kuid olgu siin näiteks toodud Pitka meremehed, kes Orava lahingutes, olles halvasti varustatud (puudusid soojad riided, jalanõud jne.), siiski kange külma käes, sügavas lumes, vaenlasele peale tormasid. Osa mehi oli isegi suvekingades ja kamasides. Ei hoolitud millestki.

Kui eelpool kellegi osavõtja jutustuse järele meremeeste seas ei olevat lahingu ajal näha olnud ohvitseri, siis pean siinkohal teatama ümberlöökkamatut tõde, et need ohvitserid olid juba langenud, mistõttu jutustaja madrus neid ka enam eesotsas näha ei võinud.

J. Pitka kirjutab meremeestest: „Hommi-
kul 1919. a. 21. märtsil kavatsesime Piusa jaamast Petseri poole tungida ja esialgselt vasakul-
pool raudteed olevat kaht küla ära võtta. 5. soomusrongiga esimese küla kohta välja sõites lahkusime rongilt ja nii meremehed kui ka soomusrongide dessantmehed tungisid ahelikes üle metsaga kaetud mägise maa külade poole. Nendes külades olid aga tugevad vaenlase jõud endid mitme kuulipildujaga hästi kindlustanud. Meie ketid võeti ägeda kuulipildujatule alla, soomusrongilt aga suurtükitulega meie mehi toetada ei saanud kõrgete mägede pärast, mis meie vahel.

Mitmetunnilise võitluse järele, kusjuures mindi käsigranaatide-võitluseni, suutsime vaenlase välja ajada ainult esimesest väikesest külast ja teisest suuremast ainult osalt. Külmetanud ja väsinud mehed kogunesid rongide juure. Meeleolu oli meestel langenud, nii ei jäänud muud teha kui Piusa jaama tagasi sõita.

Kergete, puudulike talveriiete ja saabaste pärast ei olnud soovitatav järelejäänuid niisugustel külmadel ilmadel, nagu oli seekord, kauemini liinil pidada.”

Sündmuste areng edaspidi.

Uuesti formeeritud soomusrong nr. 5 meeskonnas olid pea ainult meremehed. Kui need Petseri rindelt ära viidi, jäi soomusrong nr. 5 peaaegu tühjaks. Rongile jäi ainult 14 kuulipildurit ja 3 vedurijuhti.

Kuni rongi täiendamiseni meeskonna ja ohvitseridega, täitis rong n. ö. r a u d t e e p a t a r e i osa.

Kapten Irve poolt määrati rongile suurtükimehed, mistõttu oli võimalik suurtükitulega abistada teiste rongide ja dessantide tegevust.

Soomusrongi ülemaks määrati alam-ltn. Reinvald ja abiks 2. soomusrongi pealt lpn. Pääsuke.

22. märtsi hommikupoole jätkus meie ja punaste vastastikune pommitamine. Peale lõunat algasid punased jällegi tõsist pealetungi meie 7. polgu vastu, kes asus Orava mõisas ja Orava külas. Soomusauto „Tasuja” abil löödi nüüd kõik pealetungid tagasi.

Sel päeval jäid kõik oma endiste positsioonide juure.

5. soomusrongil, nagu teame, peaaegu puudus meeskond kui ka juhatus.

Saatus tahtis aga, et sel soomusrongil tuli siiski vastu võtta tõsine tuleristimine.

See oli tähtsaks sündmuseks sellele rongile. Sellepärast mäletab ta väikene meeskond vast tänapäevanigi hästi veel, millal sündis see tuleristimine.

5. s.-rongi tuleristimine.

See oli nimelt 23. märtsil.

Tol päeval pommitas rong oma suurtükkidest vaenlase patareisid. Soomusronglaste teades oli Petseri pool asuv Piusa raudteesild lastud õhku, mistõttu meil soomusrong nr. 5 ka rahuliku südamega Petseri suunas edasi liikus, ilma et oleks mõttessegi tulnud kartus punaste soomusrongi ilmunise pärast.

Äkisti kõlasid mäenurga tagant ligidased paugud. Vastase gra-

naadid lõhkesid otse meie soomusrongi kõrval. Vasakult poolt raudteed hakati rongi pihta lisaks suurtükitulele sülitama veel kuulipildujatuld.

Meeskonna auks peab ütlema, et keegi ei kohkunud. Avati vaenlase pihta vastutuli suurtükkidest ja kuulipildujatest. Rongijuhile anti küll tagasitõmbamiseks signaal, kuid et tee vaenlase poole kallak, oli rongijuhil võimata pidurdada vedurit ega anda tagasikäiku.

Liiguti vaenlase poole edasi.

Vastase soomusrong, oletades meie poolt aga nähtavasti visa pealetungi, arvas nüüd ise paremaks taganeda.

Korraga märgati, et eespool punaste poolt raudtee lõhutud. Oli

äärmiselt riskantne silmapilk.

Korduvad signaalid rongijuhile peatumiseks ei annud tagajärgi. Iga silmapilk viis lähemale saatuslikule olukorrale.

Rongi meeskond töötas aga siiski täie innuga. Tagajärg oli see, et punaste soomusrongi suurtükk sai pihta ühe meie granaadi, mille tõttu kiiremini kui muidu taganes. Vastase jalgväe ahelikud paisati laiali suurte kaotustega. Ka rong suutis peatuda mõni süld enne lõhutud kohta, mis hoidis ära suurema katastroofi.

Hiljem saadud teadete järgi oli vigasaanul punaste soomusrong sõitnud otsemat teed Pihkvasse remonti.

Soomusrong nr. 5 sõitis Piusasse tagasi. Ettevalvekorrale sõitis rong nr. 2-se lõõgiosa.

Oma „seltsimehe” eest kätte tasuma olid meile vastu sõitnud teised punaste soomusrongid.

Need pekseti taganema aga meie soomusrong nr. 2 poolt.

Nii näeme, et raudtee kui ka raudtee piirkond oli kindlais kätes.

Soomusronglaste seljataga, Orava piirkonnas, oli meil samal päeval jällegi äpardus. 7. polk oli taganenud Oravast, jättes maha terve rea külasid. Soomusauto „Tasuja”, kes ennastalgavalt polgumeestele appi tõttas, kukkus maantee silla murdumise tõttu kraavi ja langes vastase kätte.

Appi saadetud soomusrongi nr. 2 dessant löi punased uuesti Orava mõisast välja, päästes ühtlasi ka soomusauto „Tasuja”. Sellejuures oli päästetud „Tasuja” ise ka abiks.

Miks 7. polgust polnud asja.

Kui viibisin Tartu haiglas, jutustas kadunud kpt. Irv ühel järjekordsel külaskäigul minu juure ka Orava lahingutest.

Ta oli väga pahane 7. polgu peale, põhjusel, et polgumehed on punaste kätte jätnud soomusauto „Tasuja”.

Kui soomusauto on silla murdumise tõttu kraavi kukkunud, ei ole 7. polk sõrmegi liigutanud, et autot siit välja tuua.

Küsisin Irvelt: mikspärast need mehed on nii räbalad; kas ta on näinud neid; kuidas näevad nad välja jne.

„Olen näinud, Karl! Need on tublid ja toredad mehed,” vastas mulle Irv. „Lust on vaadata. Kahju, et neid nii palju tuleb sõimata. Süüdi ses kõiges on aga juhatas.”

„Meil on tihtipeale meeste puudus. Kas ei saaks 7. polgust mehi soomusrongile üle võtta. Ma astuksin selleks ülemjuhataja ees samme.”

„Seda vist tuleb ükskord teha. Senisel kujul ja sarnase juhatuse all on polk meile viimaseks nuhtluseks. Ta lihtsalt meelitab oma teguviisiga vaenlase pealetungile.”

Rindel oli olukord kujunenud vaenlasele tõesti soodsaks. Meie aktiivsematel väeosadel tiivad nõrgad. Alati tuli karta, et seljataga olev suur Tuderna raudteesild võiks saada purustatud vaenlase ümberhaarde tõttu. Nii kujuneski punastel plaan: meie löögigrupp vasakult tiivalt ümberhaarata, seljatagune Tuderna sild purustada, siis äkilise hoobiga oma soomusrongide ning patareidega hävitada meie soomusrongid.

Ühel minu jutuajamisel kadunud kapten Irvega arutasime üksikasjaliselt selle hädahoovõimalusi. Tulime otsusele, et ainukeseks abinõuks oleks omalt poolt üks tubli pealetung vastasele.

Hiljem saigi asutud selle kavatsuse läbiviimisele.

Polk liigub, ent ei liigu siiski.

Orava piirkonnas jätkusid võitlused. Enamlased, kes olid 27. märtsil 7. polgu vastu eduga võidelnud, vallutasid mitmed Orava piirkonnas asuvad külad ning alustasid uut pealetungi Dupleva ja Ljuiska külade peale. Sellele vaatamata, et meie soomusrongid pommitasid punaseid suurtükitlega, toetades sellega 7. polku, jättis viimane siiski positsioonid maha. Alaliselt kordus nähtus — soomusrongide dessantosad võtavad punaste käest külad ära, asetades sinna sisse polgumehed, kuid viimased annavad need külad vastase luursalkade ilmumisel jällegi käest. Mitmel korral pidi polk asuma pealetungile, kuid sellest ei tulnud enamail juhtudel midagi

välja. Sarnaselt ühel kohal tammumine oli meile aga lausa hädaohtlik. Vastane alna kindlustas end vallutatud positsioonidel, orienteerus ning valmistus meile andma mõjuvaid hoope. Sarnase olukorra iseloomustamiseks olgu siinkohal toodud üks soomusrongi nr. 2 ülema kpt. Lepa telegramm 24. märtsist, mis kõlab järgmiselt:

„Liinil seni vaikne. Pommitasin Petseri jaama ja vaenlase seisukohti Petseri ümbruses. Üks poolrongi pommitas Marga, Ljuiska ja teisi külasid, kuhu pidi 7. polk peale minema. Et 7. polk ei liigu, siis saadan dessandi välja asja likvideerima. Praegu hakkan neid külasid pommitama. Kui Marga küla jääb punastele, ohvardab Tuderna silda hädahoht. Vaenlane laseb suurtükkidest suure silla peale Viiva küla läheduses, kuhu annan mõned paugud „Lembitust”.“

Päevast-päeva, kuni 28. märtsini toimisid meie soomusrongid luurkäike, pommitasid vastase seisukohti, iseäranis aga punaste soomusrongide asukohti — Petseri jaama ja selle ümbrust. Pommitati ka külasid, kuhu 7. polk pidi algama pealetungi.

Soomusrongi nr. 2 dessantmehed võtsid punaste käest ära mitu küla, muuseas ka Marga küla, aidates sellega mitmeti kaasa 7. polgu pealetungile.

Kuid 7. polk ei liikunud paigastki.

Samal ajal valmistasid punased hoolega end oma ülesande vastu, kuidas hävitada meie soomusronge.

Selle kavatsuse täitmiseks, nagu vangilangenud punaväelased ja ülejooksikud jutustasid, oli punastel määratud juba ära hästi varustatud ning väljavalitud roodud, kes meie 7. polgust läbitungides energilise ning ootamatu hoo-

biga oleksid vallutanud ning lõhkunud Tuderna silla.

Kui soomusrong nr. 1 vahetas rongi nr. 2, mis Valka remonti sõitis, telegrafeeris nr. 1-e ülem ltn. Ne p s lühidalt järgmist:

„Vaenlane tungib praegu suurtükitle toetusel Marga küla peale, kus sees meie valvepost. Vaenlase nõu on, nagu tänased ületulnud enamlased tõendavad, et meie mehi Margast välja lüüa ja siis raudtee peale tulles lõhkuda ära Tuderna sild. Ühes sellega pidid nende rongid hakkama meile peale tungima.”

Ühtlasi koondas vastane meie vasakule tiivale tõsiseid jõude. Narva rindelt toodi üle 87. Novgorodi polk, mis äsja täiendatud ja varustatud kuulipildujatega. See polk oli asetatud Kahkova—Rebastemäe liinile. Oma positsioone kindlustas see polk maailmasõja kogemuste kohaselt. Kaevati kaitsekraave, tõmmati ette mitmed read okastraattõkkeid ning kindlustati kõigiti üksikuid kaitsetsõlmi. Sel punaste polgul olid kaasas ka omad saatjad-suurtükid, miini- ja pommipildujad.

Skoutpataljoni tulek lõuna-rindele.

Ka meile oli tulemas toetus. Vaprad skoudid, töötanud visalt kitsaroopaliste soomusrongide dessantosadena, olid koondatud ülemjuhataja korraldusel Viljandisse, kus neist formeeriti „Eesti Skout”-pataljon.

26. märtsil Valka jõudnud, vaatas nad üle sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoner, avaldades oma tänu A ja B kompaniidele, kuhu olid koondatud need skoudid, kes olid töötanud dessantidena soomusrongidel.

Oma esimese laningu lõi skoutpataljon 29. märtsil Orava mõisa all. Skoutide vasakul tiival töötasid tol ajal Rodsjanko „valged väed”.

Viimased ei kujutanud enestest aga mingit tõelist lahingväeosa. Omas kergemeelses „ühise ja jagamata Venemaa” hullustuses olid nad enestest liiaks suures arvamises.

Üks skoutidest jutustab selle lahingu kohta muuseas järgmist:

„Juba 29. märtsil löödi esimene kibe lahing hästi kindlustatud Orava mõisa all, kus vastas olid puhtkommunistlikud väeosad. Tuli võidelda kõrvuti Vene valgetega, kes oma optimistlikku ja mingit kergatslikku „Püha Venemaa päästjate” uhkust ei püüdnud varjata. Lahkudes positsioonilt liig kõva tule all, ei pidanud nad tarvilikuks meid hoiatada. Kaitseta jäänud tiival tungisid punased meile kallale. See otsustas mõisa saatuse — ta jäi punaste kätte.

Pidime taganema, kaotades surnutena ja haavatutena 31 meest.

Järgmisel päeval võeti ette uus rünnak Orava peale. Punased olid aga sealt juba vaikselt lahkunud, kogudes omi jõude vastulöögiks Kõvera külas. Kaks kompaniid vallutasid viimase, kuid pidid taganema ülejõu ees. 1. aprillil vallutas üks kompanii pärast kibedat võitlust selle jonnaka küla ja tungis taganeva vaenlase kannul kiirelt edasi. Samal päeval võitlesid kolm kompaniid kõvasti kindlustatud Richora küla all. Punased ei tahtnud ega tahtnud taganeda, tee mis tahad. Näis juba, et läheb tühja terve vaev ja püssirohi. Paar meest palus siis luba minna kommuniste „ehmatama”. Muidugi, luba anti. Mehed võtsid kaasa automaatpüssi ja hii lisid seltsimeestele seljataha. Äkki avatud tuli ja kisa mitme mehe eest viis punased arvamisega, et „valged” nad sisse piiranud. Tulise valuga pandi minema, jättes maha varustust ja laipu.”

Sel ajal, kui meie soomusrongid ühes 2. ja 7. jalgväe polguga võitlesid vahelduva õnnega

punavägede vastu Petseri rindel ja kitsaroomalised soomusrongid ning osa laiaroomalisi ühes jalgväe osadega Valga ja Ruhja piirkondades ägedatele punaste pealetungidele vastu seisis, grupeeris sõjavägede ülemjuhataja lõunaväerinna juhatuse korraldamiseks ning kergendamiseks lõuna väerindel tegutsevad väeosad ümber. Vägede ülemjuhataja käsukirjaga 27. märtsist formeeriti 2. diviisi väeosadest kaks diviisi.

2. diviisi ülemaks määrati polkovnik Puskar, nagu varemgi, ja diviisi staabi ülemaks kindralstaabi-kapten Mutt.

3. diviisi ülemaks kindral Pöder ja temale staabiülemaks kindralstaabi-alampolkovnik Reek. Nende kahe diviisi vahel jaotati ära endise 2. diviisi ülemale polk. Puskarile alluvad väeosad.

Sama käsukirjaga määrati soomusrongide divisjoni väeosade hulka kuuluvaks skout-pataljon, Kuperjanovi partisaanide pataljon ja Kalevlaste Maleva. Need kolm jalgväe löögiüksust kinnitati seega soomusrongide divisjoni põhiväeosade hulka kuuluvateks.

Sarnaste tublide löögiväeosade soomusrongide divisjoni ülema käsutusse määramiseks oli põhjendatud alus.

Nimelt oli sõjavägede ülemjuhataja tähele pannud, et soomusrongide juhatus tegutses alati energiliselt ja aktiivselt. Divisjoni ülema kohusetäitja kpt. Irv, täis purskavat jõuküllust ja vaprust, lahingumees, oli küllaldaselt selgelt näidanud, et kui tema käsutuses oleks veel mõned tublid jalgväe pataljonid või polgud, võiks ta võidurada olla lõpmatu.

Ülemalt poolt märgati neil raskeil ajal, et nii mõnedki soomusrongidega kõrvu või ligiduses töötanud polkude ülemad tegutsesid, liiaks

loiuult, sellepärast oligi nende kergete löögipolkude soomusrongide divisjoni ülema käsutusse andmine iseenesest küps. Sellest ajast peale võis ülemjuhataja sarnaselt kujundatud löögigruppi — kui soomusrongide divisjon — arvestada kui oma kõvemat ning kindlamat löögigruppi, keda võis kõikjale, kus häda kõige suurem, kiiresti ülevisata purustava hoobi andmiseks.

See oli vajalik ja seda vajadust põhjendas edaspidine vabadussõja ajajärk ning selle hiilgavad tulemused.

Raudne soomusronglaste pere.

Nõnda kujunes nüüd välja soomusrongide divisjon järgmises koosseisus: laiaroomaline s.-r. nr. 1 kpt. Nepsu juhatusel; laiaroomaline s.-r. nr. 2 kpt. Lepa juhatusel, nr. 3 — kapten Luiga; nr. 4 — ltn. Jackson; nr. 5 — ltn. Reinvald; peale selle 5 kitsaroomalist soomusrongi kapten Engman'i juhatusel; divisjoni eskadron — alam-kapten Sender; Kuperjanovi partisaanide pataljon — ltn. Unt; Kalevlaste maleva — pealik Tõnson; Skout-patajon — kapten Pinka; mitmed rasked ja kerged väljapatareid (Roska patarei! j. t.); divisjoni inseneri kohusetäitja Ed. Jürgens; divisjoni intendant Mihkel Piperall; soomusrongide liikumisosakonna juhataja Julius Trubock (keda sõpruse poolest kutsuti „äi” ja lustilikus tõgamistujus teinekord kah „puukindral”).

Eelpool nimetatud üksustes ja ametkondades oli palju nimetamisväärseid ja ajaloolisteks isikuteks muutunud tubleid eesti mehi, nagu ltn. Saboletnõi — „Kartetsh” —, Pallon — „Uku” j. t.

Otsustavatel silmapilkudel olid sarnased mehed — kangelased-juhid — tihti palju rohkem väärt kui mõni halvasti juhitud kõhklev väeosa.

Kindral Laidoneri poolt oli soomusrongide divisjonide üheks ülesandeks määratud muu hulgas ka Valga raudteesõlme — maksku mis makساب — kaitsmine.

Seda täiesti põhjendatult, sest Tartu—Valga—Petseri raudtee oli meie lõunarinde tuiksooneks, sellega arusaadav ka selle tähtsus (Valga—Võlmar, Valga—Marienburgi, Valga—Pärnu raudteel).

Jättes esialgul mõned laiaroopalised soomusrongid ühes naabruses töötavate jalgväe üksustega võitlema Petseri rindele ning ettevalmistusi tegema tulevaseks suurejooneliseks operatsiooniks Petseri sihis, tuleme hetkeks tagasi oma kaasvõitlejate juure, kes kaitsesid Valka.

Julgeid kavatsusi.

Mäletan juhtumise, kui kindral Laidoner käis lõunarinde. Ülemjuhataja juures oli polk. Puskar ja mina. Kindr. Laidoner tutvunes ligemalt olukorraga ning väeosade tegevusega. Selgus, et punaste edu Irboska—Petseri raioonist Tartu suunas võis viimasele ja ühtlasi ka meie lõunarinde seisukorrale muutuda tõsiselt hädahohtlikuks.

„Mis Teie võiksite veel siin teha?“ küsis ülemjuhataja polk. Puskarilt.

Viimane, heites pilgu kaardile ja nähtavasti kindel olles oma poolt Tartu kaitseks ettevõetud abinõudele, vastas:

„Minu arvates tuleks lüüa puhataks Marienburg ja liikuda välja Alt-Schwaneburgi peale,“ jne.

Minu poole pöörates küsis kindral Laidoner: „Mis Teie arvaksite teha praeguses olukorras!“

„Minu arvates, härra ülemjuhataja, tuleks anda üks purustav hoop Irboska—Pihkva suunas. Kevad on käes, jää Peipal hakkab lagunema ja vähemalt Irboskani välja lüües valitseks soomusrongide suurtükid maa-ala üle, mis raudtee ja Pihkva järve vahel.

Sellega vajutaks meie praegu Tartu suunas alirdunud kotile otse suu peale ning seal tegutsesid punaste polgud oleksid lõksus.“

„Ja, aga punased tulevad ja võtavad seni seljataga Võru ära ning siirduvad ikka edasi Rāpina—Tartu suunas,“ tähendas vahele polk. Puskar.

„No, tahaksin näha,“ vastasin ägedalt, „kuhu nemad jäävad, kui mina Irboska piirkonnas nende seljataguse-kotisuu kinni sulgen?“

„Õigus, ka mina tahan seda näha, kuhu nad jäävad,“ sõnas energiliselt kindral Laidoner.

„Julgesti pihta, muud midagi!“ Sellepeale tähendasin veel:

„Võiksime vallutada ka Pihkva.“

„See ei ole mitte võimatu,“ tähendas Puskar. „Ja väga tähtis oleks, kui me kas või mõned tunnidki suudaksime Pihkva oma käes hoida. Saaksime vedureid, vaguneid ja palju muud raudteematerjali ja võib olla isegi ka sõjavavarustust. Sarnane välkkiire lend ei oleks laita.“

„Kui meie kord Pihkva vallutame, siis kaks nädalat seda oma käes hoida, seda võin ma garanteerida.“

Lisasin ettevaatlikult veel juure:

„Härra ülemjuhataja, kas ei tuleks lõunarinde ja põhjarinde vahel luua otsem raudteehendust?“

Kindral Laidoner laskis libiseda pilgu kaardil Pihkva—Oudova—Narva peale ning naeratas sõnalausumata.

„Petseri—Irboska — soomusronglaste ülesanne.”

Nagu teame, vallutati hiljem Pihkva, saadi ka ühendus Pihkva—Oudova—Narva, ja polkovnik Puskari idee — anda purustav hoop Marienburgi—Alt-Schwaneburgi sihis ning lüüa välja Düünani, — teostus hiljem ka hiilgavalt.

Seljataga.

Seljataga olid punased tunginud Valgale juba üsna ligidale. Linna rahvas kuulis selgesti mitte ainult kahurite mürinat, vaid ka püssi- ja kuulipildujate raginat. Rahulike elanike meelest

näis olukord olevat juba täiesti lootusetu.

Paljud aramad ja usuvaesemad kodanikud jätsid maha oma kodulinna, kolides kuhugi sisemaale. Oli palju ka sääraseid, kes tülitasid igapäev staapi hädaldavate järelepärimistega: mis saab? Kas võib jääda veel linna või peab põgenema?! Muidugi vastati neile sõjamehelikult-kindlalt:

„Istuge rahulikult omas kodus. Tõsist hädahoitu ei ole.”

Vastutustundeta ja kuritahtlikud isikud katsumisid sel ajal luua rahva keskel ärevust ja kabusirmu. Sarnased isikud, kui kätte saadi, saadeti otsema teed linnast välja. Üldiselt pean aga valklaste auks ütlema, et nad, nagu kord ja kohus, rahulikuks jäid, avaldades sellega vastutavatele kaitseväge juhtidele täielikku usaldust.

Ei saa salata, et ka sõjaväelastest olid nii mõnedki toi raskel silmapilgul vastaste ülijõust sugereeritud. Neile paistis Valga mahajätmise sel hetkel paratamatusena. See on ka

arusaadav. On ju üldiselt tuntud nähtus, et seljatagused organisatsioonid, kuuldes eemalt lahingumürinat, on palju vastuvõtlikumad vastase surve läbi esilekutsutud sugestioonile kui need, kes silm-silma ja hammas-hamba vastu, relv kõvasti surutud pihku, taplevad vaenlasega. Muidugi oli seljataguste asutuste juhtide vastutus ka suur: haigemajad, laod, laskemoona pargid jne., mis milgil tingimusel ei oleks tohtinud sattuda vastase kätte. Kuna neil juhtidel puudus ligem orientatsioon lahingrindte tegevusest, pöördi tihti järelepärimistega operatiivjuhi poole: mis teha, kuidas on olukord jne.

Neile vastati: „Istuge omal kohal rahulikult; kui tarvis, öeldakse.”

Kui oma lennuk lasti alla.

Ühel äreval päeval, kui viibisime Valga jaama ees seisvas divisjoni staabivagunis, kuuldus väljas aeroplaani vuring ning läks lahti äge püssiragin.

Mõne hetke pärast selgus:

aeroplaan on lastud alla.

Tuli välja aga, et oma.

Laskemoona-lao mehed olid õhuelukat nähes niivõrt ehmunud, et ilma kellegi korralduseta lennuki pihta tule avasid.

Neid mehi süüdistada oli ka raske. Olid ju meil sääraseid „linnud” väga haruldased ning mis ime siis, kui meestel kohe arvamine tuli, seda vaenlase omaks pidada ning veidi „hirmutada”.

Vanad laskemoona-pargi valvurid pidasid uustulnukat käesoleval korral ka ilmeksimatult vaenlaseks.

Et see lennuk oma oli, selgus alles divisjoni staabis, kui kahvatanud ja krii-

mustatud lendur siia ülekuulamisele toodi. Isegi staabis sai meest alul tükk aega usutletud, kas on ta tõesti ikka eesti lendur, sest divisjoni staabile polnud varem kellegi poolt lennuki välja saatmise üle mingeid teateid antud. Kahjuks ei mäleta enam selle noore lenduri nime, kes oma esimesel lennul (nagu selgus) pidi tegema läbi nii raske katsumise.

Suuri ülesandeid.

Divisjoni juhatuse poolt pandi Valga kaitseks välja kõik, mis vähegi võimalik. Puudusid veel ainult väeosad, mis divisjonile ülemjuhataja päevakäsuga täienduseks lubatud. Neid nõuti ja oodati iga silmapilk. Ka lõuna väerinde staap tegi, mis iganes võimalik. Väerinde juhataja polk. Puskar andis omale alluvatele väeosadele järgmised korraldused:

Kapten Irvele: „Teie peale pannakse ülesanne vaenlast, kes Valk-Marienburgi ja Valk-Võru raudtee vahel Valga poole on edasi tunginud, üle Mustjõe tagasi lüüa ja kui mitte kaugemale, siis Mustjõe silda oma alla võttes vaenlane üle Mustjõe lõunapoole Mõnistet visata.

Selle ülesande täitmiseks antakse Teie käsutusse peale oma väeosade veel Kuperjanovi partisaanid, Kalevlaste maleva ja üks rühm 5. kerge patareist.

Saadud teadete järele on vaenlase liikumist märgata hommikust õhtu poole. Nähtavasti tahab vaenlane vahetada õhtupool olevaid läti väeosi, et saata neid Riia väerinnale, kus Miitavi langemisega vaenlane kardab pealetungi Riiale. Peale võimaluse, et vaenlane teeb vahetust, on ka võimalus, et ta tahab teha tõsise katse Valga raudteesõlme oma alla saada, sest Riia langemisega oleks see vaenlasele ainuke raudteeliin, mis teda ühendab Venemaaga.

Et vaenlast, kes arvuliselt kuigi suur ei ole, Valga alt ära visata, on tarvis ajaviitmata töötada ja temale mitte võimalusi anda suuremate jõudude koondamiseks.

Selle ülesande täitmisele peate asuma 23. märtsi varahommikul.

Arvan, et kõige mõjuvam oleks, kui vaenlast teid mõõda õhtu poolt Mõniste sihis ja Antsla poolt Mõniste sihis ümber haaraksite, lõigates ära taganemistee. Vaenlast on tarvis mitte tagasi lükata, vaid rohkem hävitada, et peletada temas röövimistungi kauemaks ajaks. Homme hommikul peab vaenlasest läbi murdma ka meie ratsaväepolk, et siis kivitee ümbrusest idast lääne poole vaenlase seljataha ilmuda. Polkovnik Kubbo kasutab samuti kõik saadavad võimalused, et visata vaenlast lõuna poole.”

3. jalgväe polgu ülemale kpt. Kruusile (praegu kolonel ja üks tublimaid rügemendi-ülemaid Eesti kaitseväes) Valgas:

„Oleks väga tarvilik, et Teie kpt. Irve tegevust toetaksite. Väga mõjuv oleks, kui saaks Vegenhofi poolt hommiku poole vaenlase taganemisteedele lüüa ja need kinni panna.”

Polkovnik Kubbole Võrus: „Homme katsume üldist seisukorda selleks ära kasutada, et kui vähegi võimalusi, liikuda Võru-Marienburgi sihis lõuna poole. Kapten Vreeman peaks töötama võimalikult sidemes soomusrongide juhataja grupiga. Sellejärel, kuidas ratsaväe tegevus välja kujuneb, peab ka jalgvägi ilma käsku ootamata üles seadma uusi eesmärke, sest käsk võib tulla hilja.”

Kuipalju antud korraldusist väeosad suudavad läbi viia ja kuivõrt olukord sõjategevuses tihtipeale kujuneb vastu igasuguseid oletusi — see on eriküsimus. Ja kuivõrt käskudes ettenähtud tegevuskava õnnestub, on ka iseasi. Sest tegutseb ju ka vaenlane, püüdes oma kätte haa-

rata initsiatiivi ning sundides meid kui oma vastast alluma oma tahtele.

Iseäranis palju oli vaenlasel võimalusi oma suurearvulise ülekaalu tõttu seda tahet meile peale sundida. Kuid juhtide ühemeelsel tegevusel ühiste sihtide taotlemisel on väga suur tähendus.

Meil juhtidel oli vähemalt tõsine tahe, olla üksteisele toeks, tapelda ühiselt ja käsikäes. Nii toetas Puskar alati 2. diviisiga tuliselt soomusrongide divisjoni ja soomusronglased ei jäänud ka diviisile selle eest iialgi tänu võlgu. Pean siinkohal ära märkima asjaolu, et ühemeelsemat tegevust ei saavutanud soomusronglased ühegi teise väejuhiga kui polk. Puskariga. Kõige tihedamalt ühendas meid temaga just see üldine tahe: võita!

Endised ja uued kaasvõitlejad koos.

Viimaks saabusid Salisburgi alt Valga kaitsele Kuperjanovi partisaanid. Samad partisaanid, kes olid juba varem soomusronglastega ühiselt võideldes Voldi—Tartu—Puka—Paju ja Valga vallutamisel pununud omale hiilgava võidupärja. Need partisaanid olid nüüd jällegi jõudnud oma endiste kaasvõitlejate-soomusronglaste ridadesse!

Karulasse jõudes liikusid nad lõuna sihis, Hargla suunas, otse vastu punaste tugevamale väegrupile, ähvardades sellega ka Valga alla koondunud vastase vägede seljatagust.

Samal ajal, ühel varahommikul, jõudis Viru väerindelt Valka ka Kalevlaste maleva. Teraskiivrites, energiliselt, mehiselt sammusid nad varajasel hommikutunnil mööda divisjoni staabivagunist.

Iseäralise usu ja julguse tunne läbistas mind tol silmapilgul, nähes suurenevat oma jõudu tublide meestega. Ka nende eesotsas sammuva pealik Tõnsoni kiivris mehine kuju avaldas väga hea mulje.

Kalevlased jätsin esialgul Valka varuks.

Meie väeosade asukohad tol ajal Valga kaitsele olid umbes järgmised: Kitsaroopalised soomusrongid nr. 2 ja 3 umbes kümme kilomeetrit Valgast Kaagvere silla juures. Nende soomusrongide dessandid aga kilomeeter poolteist põhjapool raudteed valvetõketes. Soldino kõrtsi ümbruses 3. polgu osad. Kavershofi mõisas s.-rongide divisjoni ratsaeskadroni rühm. Rosinas Tallinna kaitsepataljoni rood, Lalli talus Tartu kaitsepataljoni üks rood ja Tsooru mõisas s.-rong nr. 3-da dessant. Ahijärvel s.-rong nr. 3-da peal ltn. Siiman kaitseliitlastega.

Suurtüki toetus Tshaksis, üks rühm 5. patareist. Karula jaamas soomusrong nr. 5-da mere-suurtükk „Lembitu” platvorm. Võru ja Karula vahel laiaroopaline soomusrong nr. 3.

23. märtsil keskpäeva paigu algas lahing-tegevus...

Võitlused Koiküla all.

Raudteel liikusid kitsaroopalised soomusrongid Koiküla jaama poole. Kõige ees liikus rong nr. 2. Tee oli lõhutud paljudest kohtadest, mistõttu pääses edasi ainult järkhaaval. Parandati teed ja liiguti jälle. Umbes kuusteist kilomeetrit edasi oli tee punaste poolt lõhutud suure põhjalikkusega. Parandamine nõudis palju vaeva ning pingutusi. See ei kohutanud siiski kedagi. Eesmärk oli vaid üks — peab edasi saama igal tingimusel ning üle kõigi takistuste. Saadi ka. Tee parandati vaenlase tule all ning liiguti edasi. Jõuti Koiküla jaama ette. Vaenlane oli kogunud

end jaama ja selle ümbrusesse ning pani vastu äärmise visadusega. Rammukatsumine läks tõsi-seks.

Soomusrong nr. 2-sest tagapool, Kaagvere piirkonnas, liikus kitsaroopaline soomusrong nr. 3, millel viibis ka kitsaroopaliste rongide ülem kapten Engman.

Punased püüdsid iga hinna eest takistada soomusrongide edasiliikumist. Tehti katsed piirata soomusronge sisse. See ataak ebaõnnestus. Meie marulise kuulipildujatulega löödi vaenlase read segi ning sunniti taanduma.

Neis visalt arenevais võitluses sai raudtee äärest metsast sihitud püssikuuli läbi haavata ka kapten Engman. Tema asemele määrasin kitsaroopaliste soomusrongide uueks ülemaks alam-kapten Laamani ja soomusrong nr. 2-se ajutiseks ülemaks lipnik Lindemani.

Äpardus soomusauto „Vahuriga“.

Paremal raudteest liikus divisjoni ratsa-eskadroni rühm, kel tuli vastu võtta korduvalt vaenlase ägedaid rünnakuid. Poisid täitsid oma ülesandeid edukalt. Kõik kallaletungid löödi tagasi. Sügavale lumele vaatamata toetasid ratsamehi soomusautod „Estonia“ ja „Vahur“.

Seejuures juhtus „Vahuriga“ äpardus. Ühte sügavasse lumehange sattudes ei võtnud rattad enam vedu ja — auto jäi lumme kinni. Momenti püüdis kasutada vaenlane, et saada auto oma võimusesse. Kahelt poolt jooksid puna-väelased meeletu hooga ja käsigranaatidega autole kallale. Seisukord oli väga tõsine. Olukorra päästis siiski „Vahuri“ meeste külm veri. Pandi kuulipildujad tööle kuis veel vähegi võis, et kul mitte jääda võitjaks, siis vähe-

malt müüa oma nahk võimalikult kallimalt. Tagajärg oli, et punaste rünnakud löödi tagasi. Ka vastase suurtükituli, mis oli suunitud soomusauto pihta, ei tabanud.

Lõpuks pääses „Vahur“ ka lumest ning võidi liikuda jällegi edasi Võika sihis. Peale mitmeid äpardunud kallaletunge oli vaenlane lõpuks sunnitud taganema. Sõjasaagina langes meie kätte hulk püsse, padroneid, kuulipildujate lindikaste jne.

Nagu juba varemkirjeldatud sündmusist teada, tahtis vaenlane iga hinna eest Võru-Petseri rindel meie seljatagant Valga raudteesõlme ära lõigata. Meie poolt asuti vastukallaletungile, sest õigemaks teeks end kaitsta on omalt poolt vastasele pealetungimine. Eestkätt asusid pealetungile Koi-küla sihis kitsaroopalised soomusrongid ja divisjoni ratsaeskadron soomusauto „Vahuri“ toetusel. Ka appijõudnud Kuperjanovi partisaanid läksid ltn. Unti juhatusel pealetungile. Hoogsalt tegutsedes löödi 23. märtsil vaenlane välja Sarapuust, Mägistest, Laiasaarest ja Kaarkülast.

Vastasele tuli meie vägede, eestkätt aga partisaanide, hoogsus täiesti ootamata. Oma suure ülejoa ja hulga kuulipildujate peale vaatamata sunniti vaenlane lahkuma eelnimetatud positsioonelt.

Partisaanid said saagiks hulga püsse ja padroneid. Keriti kokku ka mitme kilomeetri pikkuselt telefoni kaablit.

Partisaanide kaotused neis võitluses olid: 1 ohvitser ja 14 sõdurit haavatutena. Lutsu ja Käoviki taludes pidas liini oma kaitseliitlastega kapten Sarapuu. Nende hulgast langes tol päeval rivist välja 6 meest haavatutena.

3. soomusrongi dessant vallutas samal ajal küdi võitlusega Madekovo, Alakona, Siimani ja Ahijärve talud.

Ka Kalevlaste maleva jõudis Valgast Antola, kust liikus edasi Tsooru mõisa.

Kalevlaste luurajatel oli punastega esimene kokkupõrge Vana-Roosa mõisa metsavahi majakese juures. Punased löödi siingi taganema, kusjuures kalevlaste kätte jäi lõunarinde lahingute esimese „mälestusesemena” üks kuulipilduja.

Kõigis mainitud piirkonnis kestis 23. märtsile järgneval ööl meie ja vastase luurajate vahel elav tulevahetus. Järgmisel päeval jätkus meie poolt pealesurumine. Kuperjanovi partisaanid löid lühikese kuid ägeda lahingu järel punased välja Suur-Abjast ning liiguti võidumeeleolus edasi Essimäe sihis. Ka siin tehti „puhas töö” — punased paisati välja äkilise hoobiga. Essimäele ja Tilgale seati üles patarid, mille ülesandeks oli Taivola jaama pommitamine, kus asus vaenlane sees.

Kalevlased kukkusid punastega kokku hommikul vara. Läks kohe lahti ägedaks lahinguks. Umbes 10-tunnilise lahingu järel pekseti siiski punased Savila küla juures läbi. Vastasel olid raskeid kaotusi nii surnute kui ka haavatute näol. Et vaenlasele mitte mahti anda enda kogumiseks ning uue vastupealetungi organiseerimiseks, asuti punaseid taga ajama. Nõnda võeti ära Vana-Roosa mõis.

Kitsaropalisel soomusrongid olid vallutanud Koiküla jaama.

Mõniste vallutamine kalevlaste poolt.

25. märtsil jätkus meie poolt pealetung. Kalevlased saadeti Mõniste mõisa peale, pealik Müllersteini ja adjutant Riisenbergi juhatusel. Salk oli väiksearvuline.

Mõisa lähedale jõudes läks luursalk hurraa-hüüetega tormijook-

sule. Punaste mitu korda suuremad jõud, mis mõisas sees olid, hindasid nähtavasti üle pealetungijate jõudu, lahkusid peale mõne minuti viivitusega vastu vastu suure segadusega mõisast. Peagi jõudsid päraltale ka Kalevlaste maleva peajõud ning asusid mõisasse. Alles nüüd märkasid punased, et neid oli tüssatud ning aetud koguni väiksearvulisema salga poolt taganema.

Et äpardust tasa teha, asusid punased uuesti mõisa tagasivõtmisele.

Avati mitmelt poolt mõisa pihta kuulipildujatuli ning tehti katset ründamiseks. On aga juba hilja. Mis hundi suus see ka kõhus. Kalevlased ei armastanud nalja.

Poolepäevalise võitluse järel mõisa pärast selgus punastele nende vaeva asjatus. Nad sunniti uuesti taganema Vana-Roosa sihis. Saagiks saadi siin hulk taganemisel maha loobitud seljakotte, püsse ning padruneid. Kalevlaste kätte langes ka mõisasse koondatud moona tagavara ning mõned hobused ühes regedega. Nõndaviisi olid kalevlased end sügavalt punaste rindele sisse löiganud. Meie seljataha jäi Saue mõis, kus asus veel vastane sees. Mõisas olev vaenlase salk ei julenud asuda enam pealetungile, vaid põgenes läbi Mustjõe. Nende õnneks oli taganemistee siit kaudu ka lahti.

Vangilangenud punaväelaste seletuse järel tegutsesid nimetatud rindel meie vastu 6. läti küti ja 49. küti polgu osad.

Sarnane hoogne pealetung meie poolt olevat tulnud neile täiesti ootamatult.

Kalevlaste luurajad leidsid kõik teised ümbuskonnas olevad külad tühjana eest. Sel päeval punastega uusi kokkupõrkeid enam ei olnud. Nad olid lasknud jalga.

Viibisin tol ajal Valgas ja jälgisin hoolega kõiki arenevaid sündmusi. Kõikide meeoleolu oli elev ja hea. Minu meeoleolu rikkus aga haav, mis valutab veel tunduvalt ning tõstis palavikku. Olin sunnitud sõitma tagasi Valka, ehkki sarnasel lootustärataval silmapilgul mul väga kahju oli lahkuda rindelt.

Kalevlaste võrratu hoogne ja ennastsalgav pealetung oli tol korral eeskujuks nii mõnelegi naaberväeosale.

Kujutatagu ette olukorda — vastase kahe polgu osad (võib olla ka rohkemgi) asuvad positsioonil, mille keskkohaks kivimüüridega ümbritsetud mõis, kivihooned, pargid, puistee hekid. Äkisti ilmub aga kalevlaste väike luure-salk, paari ohvitseri juhatusel, tormab meeletult ja ägeda tulega peale, ründab ja tagajärg — kindlus võetakse.

Vastane, taibates hiljem oma eksitust, et tal ei ole tegemist olnud mitte peajõududega, vaid ainult väiksearvulise salgaga, kogub end ning asub nüüd mitmelt poolt uuesti oma endise asukoha tagasivõtmisele. Kuid juba on jõudnud päralt ka kalevlaste peajõud. Punased paisatakse veriste peadega uuesti tagasi.

Ses näeme, mis võib teha üks väiksearvuline salk energiliste juhtidega eesotsas. Ootamatu ja julge hoobiga vastaste pihta saadi kätte eestkätt suur moraalne üleolek. See on aga sõjategevuses, kus peateguriks surm, otsustava tähendusega.

Peale eelmainitud juhtide Müllersteini ja Riisenbergi oli selle salga koosseis, nagu mul

korda on läinud andmeid saada, järgmine: Gotfried Kangro, Paul Priggo, A. Enok, Felix Grünrich, A. Ruuben, Leo Eiland, E. Lokota, E. Grünrich, R. Kruus, E. Pahi, R. Vahi, J. Laasmer, E. Neito, Tirikovsky, Matson, Rossman ja Laissaar.

Oma hulljulge tormijooksuga ajasid nad vastase kabuhirmule ning saavutasid selle tulemusena hiilgava võidu. Au ja lugupidamine neile kangelastele!

Kasvatatagu nüüdki meil kõik mehed sarnases vaimus ning vanade vabadussõjalaste traditsioonide kohaselt, siis ei pruugi Eesti lialgi karta seda, kui tuleks kas või välja astuda sajakordselt ülekaalus oleva vaenlase vastu.

Soovitaksin väga meie praegustele kaitseväge juhtidele ning kasvatajatele tutvustada sõdureid võimalikult lähemalt Vabadussõja lahingute käiguga, tõstes eeskujuna üles üksikuid kangelasi ning kangelaslikke väeosi.

Punaväed paisatakse Valga alt.

Raudse visaduse ja järjekindlusega liikusid Kuperjanovi partisaanid edasi, vallutades üksteise järel mõisu ja külasid, kuni jõuti välja Taheva mõisa ja Kalliküla linile, seega kuni Mustoja jõeni.

Kalevlaste ja Kuperjanovi partisaanide hoogne pealetung muutis Valga kaitse rindel olukorra järsult. Kitsaroopalised soomusrongid kaotasid vastasega kokkupuutumise, sest partisaanide ja kalevlaste edukas pealesurumine ähvardas vastast ka seljatagusest, — soomusrongide edasitungimisel Mõniste piirkonnas — täiesti ära lõigata.

See mõjutas ja andis punastele suure tõuketanemiseks, sest kardeti soomusrongide sisse-murdmise võimalusi.

Kui kitsaroopalised soomusrongid Koiküla jaamani jõudsid, ei olnud siin enam muud kui natuke nõrka tulevahetust.

Kitsaroopalised soomusrongid tormasid edasi, ilma et kusagil oleks leidnud enam suuremat vastupanu. Jõuti Laanemetsa jaama. Siit telegrafeeris al.-kapten L a a m a n :

„Olen jõudnud Laanemetsa ilma mingisuguse lahinguta. Vaenlane on suure hirmu ja rutuga siit põgenenud juba eile õhtul. Suur Laanemetsa sild on terve. Parandan üht väikest silda, mis võtab aega umbes kaks tundi, siis sõidan edasi. Soomusauto „Vahurile” andsin kindla käsu võtta ära Piiri kõrts. Praegu kuuldu sealtpoolt laskmist.”

Telegrammis nimetatud Piiri kõrtsi juures tegutsesid kpt. Sarapuu kaitseliitlased, soomusautod „Vahur” ja ltn. Lindemani juhatusel soomusauto „Estonia”. Punased avaldasid siin visa vastupanu. Peagi avaldas oma mõju soomusautode tuli kui ka meie vastupanu visadus. 25. märtsi õhtuks visati vastane üle Koiva.

Soomusrongid jõudsid selle ajaga Taivola jaama, kus leiti jaama veetorn tervena ning korras. Kiirel põgenemisel oli punastel siiski aega jatkunud paari vähema silla õhkulaskmiseks seljataga. Need parandati. Mustjõe silla poole saadeti välja maakuulajate salk.

Järgmisel päeval, 26. märtsil, liiguti edasi, parandades samal ajal ka sildu ja raudteid.

Parema tiiva edasiliikumise kindlustuseks paigutati soomusrong nr. 3-lt Piiri kõrtsi juure ja selle ümbrusesse dessant. Rong nr. 2 ligines aga ikka rohkem ja rohkem Mustjõe sillale. Vaenlasega kokkupõrkeid ei olnud. Ilma lahin-

guta jättis vastane maha ka Mõniste jaama. Õhtul pommitas soomusrong Hopa jaama.

26. märtsi õhtuks oli ka Mustjõe sild soomusronglaste käes. Kalevlased korraldasid õösel Mõniste mõisast Hopa jaama luurkäigu. Jaam leiti vaenlasest tühi. Järgmise päeva hommikul sõitis kitsaroopaline soomusrong nr. 2 Hopa jaama sisse.

Kuperjanovi partisaanidel, liikudes edasi Taivola mõisast, läks korda saada Neuhofis hulk vange ja sõjasaaki. Et aga Koiva taga asusid punastel suured jõud, ei võinud soomusrongid oma seljataguse peale olla üsna kindlad. Piilurina saadeti selleks Valga ja Koiküla vahele kurseerima k.-r. soomusrong nr. 3.

Nõnda näeme, kuidas 27. märtsil meie olukord Valga—Marienburgi vahel juba sarnaseks kujunes, et Valga raudteesõlme ja linna kaitse tihkesti oli kindlustatud. Koiva jõe ja Valga—Volvamari raudteede vahepeale jäänud punaste jõud ei julenud Valga suunas enam tõsiselt edasi tungida, kuna kardeti, et võiakse kukkuda kaela-pidi raudtangide vahele, mis neid ähvardas nii Mõniste kui ka Stakelni poolt.

Lõuna rinde olukorrast.

Et Valga, meie seljataguse raudteesõlme, seisukord seekord kindlustatud oli, võidi jällegi julgesti tegutsema hakata laiaroopaliste soomusrongidega ja teiste väeosadega Petseri ringel. Tollekordne üldine olukord lõunarindel ja väljavaated selguvad küllaldaselt 27. märtsil kapten Irve poolt soomusrongide divisjonile antud operatiivkäsus, mis mul käepärast kasutada:

„Vaenlasel, kes Pihkva sihis igapäev peale tungib, on nähtavasti kavatsus Tuderna silda enese alla võtta ja meie väeosasid, kes raudtee ja Peipsi järve vahel opereerivad, tagasi suruda.

Vaenlane püüab Peipsi lõunakallast vaba hoida, et sealt võimalikul korral sügavamale Eestimaa sisse tungida, kui järv lahti läheb, võ jälle jätkata röövkäike.

Marienburgi teel on vaenlane põgenemas. Lühikese aja jooksul, mil meie väed taganesid, on vaenlane jõudnud toime panna väga palju hävitusi. Et vaenlasel edaspidi kaoks tahe röövimisteks ja et meie väeosadele, kes vahetpidamata on olnud lahingutes, kergendust ja puhkust anda, selleks on tarvis: lühendada Pihkva sihil meie liini ja asuda parematele seisukohtadele.

Põhjapool raudteed Tahna—Anekese-Hoinkelse liinil asub meie 7. polk. Lõunapool raudteed 2. polk Dubleva—Ermakova-Dubrovka liinil.

Põhjapool raudteed asub vaenlane Ljuiska—Orava liinil, Ljuiska—Madikülas 1. Petrograd polk 6 kuulipildujaga, Kliima, Korõga, Orava ja Kõvera külades 16. polk. Viiva küla juures vaenlase raske patarei.

Ülesande täitmiseks käsen:

Kapten Reissar: Skoutide rügement — 4 suurtükki, 2 kuulipildujat, 6 lüüsi (Lewis), 15 automaatpüssi ja 4 pommipildujat — liikuda läbi Hoinkelse, võtta oma alla Telliskivi vabrik, Mustjärv, Orava ja Kõvera külad ja puhastada vaenlasest Väike- ja Suur-Nitshajeva ning Trostjanka külad.

Leitnant Sabolotnõi: Soomusrong nr. 1-a, soomusrong nr. 5-b — 4 suurtükki. Sõita võimalikult ligemale vaenlase soomusrongidele ja tõrjuda need Piusa taha.

Leitnant Neps: soomusrong nr. 5-a, soomusrong nr. 2 — toetada suurtükitulega skoutide pealetungimist ja dessandiga Kollodovitshi, Vömorkova ja Lahanova külad vaenlastest puhastada.

Pealik Tõnson: Kalevlaste maleva — kaitsta endiseid seisukohti. Tugevamad luuramiskäigud ette võtta Vastseliina sihis.

Leitnant Unt: Üks rood, üks miinipilduja, üks 1½" suurtükk.

Üks rood 28. märtsil kell 04.00 saata Schroode ja Adsel-Neuhofi peale, puhastada see vaenlastest ning tulla siis tagasi. Peale ülesande täitmist kapten Sarapuu kaitseliitlased vabastada ja saata Sarapuu käsutusse.

Kapten Sarapuu: Kaagvere, Laanemetsa, Hargla sillad kaitsta. Toetada võimalikult k.r. soomusrong nr. 2 dessanti.

Al.-kapten Laaman: soomusrong nr. 2, soomusrong nr. 3, soomusrong nr. 4, soomusauto „Vahur”. Soomusrong nr. 2 dessandil puhastada vaenlastest Tillik, Pedrauds ja Segn.

Soomusauto „Vahur” Koikülas reservis.

Kapten Luiga: soomusrong nr. 3. Reservis Valgas. Soomusauto „Estonia” remondis, ratsaeskadron reservis Valgas.

Tegevuse algusest teatatakse eraldi.

Haavatud saata Vastseliinasse ja Piusasse. Divisjoni arsti k. t. dr. Hold'il hoolitseda, et haavatud saaksid korrapäraselt seotud ja evakueeritud.

Minu asetäitjad: kapten Reissar ja leitnant Neps.”

Olgu siinkohal korduvalt tähendatud, et iga-sugused käsud, mis antakse väeosadele, juba sageli enne lahingu algust ning kestel olukorra tõttu muutuvad ja ei saa olla küllalt täpsed läbi-viimiseks. Kuid neid kõrgemalt poolt antud juht-nööre tuleb väeosade ülematel vastu võtta tõsi-selt, ilma vaieluse ning kritisee-ringuta, kuigi see alluva ülemuse seisukohalt vahest ka mitte kõige kohasemana ei paista. Vana tõde jääb ikka maksma: parem min-gisugune korraldus, kui mitte

mingisugust. Igast käsukirjast selgub ikkagi juhi üldine tahe ja alluvad ülemad saavad vähemalt mitmekülgse selgituse üldisest olukorrast. Ning kui neil alluvail ülemusil on peatsas, mehe süda rinnus ja küllalt julgust, siis ei pruugi karta üldise operatsiooni nurjumist.

Adm. Pitka oma mälestusis kirjutab eelpooltoodud käsukirja kättetoimetamise üle väeosade ülematele järgmist:

„27. märtsi hommikul oli 1-se soomusrongi peal Petseri võtmise plaani läbiarutamine. Sellest läbiarutamisest võtsid osa: 2-se jalgväe polgu ülem polk. Kurvits, 7-da polgu ülem kpt. Anderson, skoutide pataljoni ülem kpt. Pinka, skoutide korraldaja kpt. Reissar ja kalevlaste maleva pealik kpt. Tõnson.

Sellel nõupidamisel läbiarutatud peajoonte põhjal seadis kpt. Irv kokku operatsiooni täieliku kava. Öhtul pimedas läksime temaga kahekesi skoutide pealikute ja 7. polgu ülema staapi operatsiooniplaani ära andma ning nende peenuste üle veel läbi rääkima.

Operatsiooniplaani läbiarutamise juures avaldasid kaptenid Anderson ja Reissar operatsiooni kordamineku üle kahtlust. See pahandas kpt. Irve ja hoolimata oma alalisest rahulikust meelest ja külmaverelisusest sai ta kaunis ägedaks ja tähendas lühidalt: „Siin ei ole enam pikemalt vaielda, vaid nõuan, et operatsioonikäsk, nii kui see kokku seatud, saaks täidetud.”

Lahkusime sealt ja sõitsime tagasi raudteele, kust hiljem pääsesime möödasoitvale rongile, mis viis meid Piusa jaama, kus hakati kohe operatsiooni algamiseks tegema ettevalmistusi.”

Ettevalmistusi.

Valmistati tõsiselt sõjakäiguks Petseri suunas: koondati ligemale laskemoona parke, täiendati väeosade meeskondi niivõrt kui see võimalik oli meie kitsastes oludes, kontrolliti aideabinõusid, hangiti rinde teistelt osadelt juure abivägesid, millistele — kui nad kohale ka ei jõua tegevuse alguseks — võis igal ajal ikka vaadata kui reservidele (nagu kalevlased Mõnistes). Kapten Irv kui vanem ülem ja tüsedamaid juhte, liikus alatasa ühe väeosa juurest teise juure, korraldades ja kontrollides kiiret tööd.

Kõik, mis võimalik ja mida vähegi võidi arvestada, pidi kasutatama ära.

Kus ei nähtud tol ajal kuulsat ja juba lugejaillegi tuntud Irve valget mütsi?

Igalpool võis seda näha, kus oli vaja anda korraldusi, juhatusi jne.

Pealetungi kava oli teada vähestele.

Sellega seletatav ka see nähe, et praegugi veel mõned ohvitserid, kes võtnud osa Petseri all peetud lahinguist, püüavad kinnitada, et Petseri peale liikumine ja kogunika Petseri vallutamine on olnud soomusrongide juhuslik ja peaaegu kogemata hüpe.

Meie teame aga, et

see „hüpe” oli vanemate juhtide peades valminud juba ammugi, oli tõsine kavatsus.

Lugejail tuleb ehk meelde juba varem kirjeldatud nõupidamine sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoneri, 2. diviisi ülema polk. Puskari ja minu vahel.

Retk algab . . .

27. ja 28. märtsi ööl sõitis „Kartetsh” (lt. Sabolotnõi) soomusrong nr. 1-se lõõgiosaga Petseri sihis välja.

Oli teada, et ees raudtee punaste poolt on lõhutud. Tasa, hiilides, liiguti ööpimeduses edasi, iga hetk valmis ootamata üllatusiks.

Mõned dessantmehed-piilurid, liikusid taskulaternatega ees raudteeliinil.

Rong liigub pikka. Oodatakse eestpoolt iga silmapilk märguandeid. Viimati viipavadki piilurid taskulaterna valgusega rongile. Seisutatakse. Poolsosinal antakse korraldusi ning varsti liiguvad ööpimeduses mustad kogud rongi ette raudtee liinile. Algab parandus. Ümber ringi välja pandud valvurid vahivad hoolega ümber mustavasse pimedusse ja kuulatavad teraselt igatki kahtlast krõbinat väljastpoolt. Ees, raudteeliinil, märgatakse midagi kahtlast. Järgmisel hetkel sähvatub õhe tugev tulejuga ja kostub kõrvulukustav pauk. Punaste soomusrong . . .

Ta on luurates tulnud takistama meie tööd. „Vaata paganat, või ei näe parem magada. Tuleb tülitama ja eksitama meie tööd,” sõnub Sabolotnõi ja järgmisel sekundil rikutakse ka meie poolt vaikist õõrahu. Mitu mürsku lendab punaste sihis.

Et aga meie kui ka punaste soomusrong laskmiste vahel edasi-tagasi liikumisega üksteist petta katsusid, venis lahing ligi tunnipikkuseks. Lõpuks saab punaste „raudruun” siiski pommi pihta, mis sunnib ta Petseri suunas kiiresti kaduma.

Raudtee parandatud ja 1-se soomusrongi dessantosa kaasa võetud, liigutakse edasi. 1-sele

rongile seltsivad veel nr. 2 ja 5. Viimased kaks soomusrongi olid toetanud oma suurtükitulega skoute, kes samal ajal tungisid Orava mõisa kallale. Nüüd surusid kõik kolm soomusrongi end. raudteel visalt edasi. Ikka Petserile ligemale ja ligemale . . . Kartus oli siinpool Petseri jaama asuva raudteesilla pärast.

Omalajal Petserist välja taganedes lõhuti see meie poolt ära, kuid punased olid silla vahepeal jällegi ära parandanud. Oli karta nüüd, et see sild on mineeritud.

Juba jõudis kõige ees liikuv soomusrong nr. 1 Piusa silla juure.

Silda valvav punaste salk hävitati hetkega.

Soomusrongid nr. 2 ja 5 hoidsid 1-sele järgi liikudes Petseri alevi ja põhjapool raudteed asuvad külad ägeda suurtükitule all.

Sild järelevaadatud ja tekkinud olukorras kiiresti orienteerunud, sõitsid soomusrongid Petseri jaama sisse . . .

Alevi vallutamine.

Jaam korda seatud, otsustas kapten Irv vallutada Petseri alevi, mis asub umbes kolm versta jaamast lõunapoole.

Selle ülesande täitmise pani ta lipnik Villemi peale. Viimasele abiks määrati lt. Behrsin ja al.-lt. Bärenklau. Väljaaadatud dessant seisis nii koos kolmest ohvitserist ja 110 sõdurist.

Lipnik Villemi (praegu major 1. soomusrongide rügemendis) otsustas liikuda Petseri ümbruses asuva vaenlase seljataha ning lõigata läbi tema taganemisteed Irboska sihis. Selleks liikus ta kiiresti Mõlnikova ja Ragusino külade vahelt läbi, et jõuda Petseri-Irboska maanteele välja, Petseri alevi seljataha.

Alam-leitnant Bärenklau sai lpn. Villemilt käsu liikuda vähema osa dessandiga jaamast otse lõunasse Suure-Patschkovka küla suunas.

Lipnik Villemil läks korda Mölnikova ja Ragusino külade vahelt vastase rindest energilise löögiga läbi murda. Tormati edasi nii kiiresti kui iganes jõuti.

Kõige pingutuse ja püüdmise peale vaatamata ei jõutud siiski õigeks ajaks Petseri-Irboska maanteele välja.

Dessantmeeste nähes läks ühel vastase patareil korda maanteed mööda Irboska suunas põgeneda. Patarei tulistamine püssidest umbes paari kilomeetri kauguselt ei annud tagajärgi.

Vastase jalgväega lahingut lüües tormas Villemi naabruses asuvale kõrgustikule, kus asus punaste teine patarei. Ägeda võitluse järel langes dessantmeeste kätte terve patarei — kaks 42-liinilist suurtükki. Peale suurtükkide saadi saagiks veel üheksa reekoormat mitmesugust laskemoona.

Sellest teatas lpn. Villemi Petseri jaama kapten Irvele, paludes ühtlasi saata hobuseid, kellega viia ära patarei.

Edu ja sõjasaak viis mehed suurde võitlusvaimustusse. Karjuti läbisegi: „edasi, edasi — alevi peale!”

Ühe rühma meeskonnast jättis lpn. Villemi patarei kaitseks. Ülejäänutega tormati edasi ning

vallutati Väike-Patschkova küla ja Petseri alev.

Siin saadi sõjasaagiks üks raske kuulipilduja ühes suure hulga kuulipilduja lintidega, 100 kuulipilduja tagavara-rauda, palju muid

tagavaraosi, hulk püsse, mitu koormat padruneid ja voor — 20 hobust.

Suureks üllatuseks meestele oli leitud:

kaks koormat mahorka tubakat.

Kuna mehed sageli ühe plotski eest olid valmis ära andma kogu oma päevase leivaportsjoni ning suhkrutagavara, oli tubaka leid suitsumeestele enam kui suureks rõõmuks.

Edu tagajärg.

Et Petseri ümbruses asuvatel punastel lpn. Villemi poolt antud hoobiga taganemistee Irboska alevi suunas ära oli lõigatud, ei jäänud neil enam üle muud nõu kui kiiresti ja suures segaduses põgeneda otse lõuna sihis.

Al.-lt. Bärenklau ja ltn. Behrsini juhatusel liikuv dessantosa leidis Suure-Patschkova küla juures vaenlase poolt visa vastupanu. Siiski — kõigele vaatamata — vallutasid soomusronglased küla hoogsa rünnakuga.

Saagiks saadi „vaeva eest” üks 3-tolline väljasuurtükk. Päeva jooksul oli meie kätte vangi kukkunud umbes 30 punaväelast. Meil seevastu ei olnud aga ühtegi kaotust!

Meeste meeleolu oli kirjeldamatult ülev. Osa sõjasaaki, peaaesjalikult tubak, jaotati meeskondade vahel ära. Ilma ei jäetud ka soomusrongidel viibivaid suurtükimehi ning kuulipildureid. Muu sõjasaagi hulgas leidis muuseas veel dokumente, mis meile osutusid väga tähtsateks, nimelt telefonogrammide raamatud. Neist võis näha, missuguste vastaste väeosadega meil oli tegemist. Meie vastu töötasid 1., 2. ja 4. eesti kommunistlik polk, 7., 8., 9., 19., 85., 86. ja 87. vene kütipolk, üks üksik jalgväe salk, üks ratsa

eskadron, 4 patareid, 4 soomusrongi, 3 iseäralist suurtüki divisjoni, üks sapöörirde rood ja üks teesilla salk.

Võib kujutada ette, kuidas see juhatajates kui ka sõdureis meeleolu veelgi kõrgemale kruvis, et võidi nii suurte jõudude vastu edukalt välja astuda.

See eelpoolkirjeldatud Petseri vallutamise operatsioon peaks väärima tõsist tähelepanu ka meie praeguse kaitseväge ohvitserkonna poolt. Mustrina võiks seda võtta meie sõdurite sõjalisel kasvatamisel.

Õõseks jäeti Petseri alevi kaitseks üks desantmeeste rühm.

Soomusrongid käisid Petseri jaamast Irboska sihis valves kuni enamlaste poolt lõhutud sillani.

Terve öö kestis kibe ettevalmistus järgmiseks päevaks. Väikeste jõududega oli purustatud küll punaste rinne ning sunnitud nende väeosad laiali valguma ning taganema, kuid tarvis oli nüüd veel puhastada vallutatud ümbrus ning kindlustada enese seisukord. Ei olnud väikeste salkadega ju võimalik mitu korda suuremaid vastase jõude kaugele paisata ning allaandmisele sundida. Mis palju, see ikka palju. Tuli vaid leppida vallutatud raionis oma julgeoleku tagamisega.

Järgneval ööl tõmmati Võru juurest abiks ka soomusrong nr. 3.

Orava all.

Kuna punased Oravas kõvasti sees istusid ja ikka veel pealesurvet avaldasid, oli meie seisukord kaunis ähvardav, sest Orava oli oleval silmapilgul kaugel seljataga. Samal päeval, kui soomusronglased Petseri ümbruses suurt edu

saavutasid, löödi ka Orava mõisa all maha ägedaid lahinguid. Skoutide pealetung Orava mõisale, kus sees istus poolteisttuhat punaväelast, kes olid end siin tugevasti kindlustanud, ei õnnestunud.

Kuna ei läinud korda siin edu saavutada, võeti nõuks tegutseda vaenlase seljataga. Selleks saadeti soomusrong nr. 3 dessandist 100 meest al.-lt. I. Kase juhatusel Petserist välja ülesandega, vallutada raudteest põhjapool asuvad külad punaste seljataga. Sellega loodeti kergendada skoutide ja 7. polgu edasitungi.

Soomusrong nr. 3-da Petseri rindele jõudmine muutis olukorda põhjapool raudteed järsult. Rongi dessandi ilmumine punaste Orava grupi seljataha oli mõjuv ja otsustav. Soomusrong nr. 3 võttis raudteel positsiooni sisse umbes paar versta siinpool Petseri jaama. Siit saadeti desant välja põhjapoolse raudteed Belohvostova küla suunas. Dessandi esimene osa ohvitseri asetäitja Kogeri juhatusel liikus ees. Teine osa lipnik Kulboki ja lipnik Oja juhatusel liikus teisena. Viimane osa liikus dessantpataljoni ülema lt. Kase ja ohvitseri asetäitja Gromulsoni juhatusel.

Läbi metsa jõudnud ja põhjapoolsele servale peatuma jäädes, selgus, et Belohvostova külan oli umbes veel kuni pool versta. Küla ees oli lage väli. Lagedalt küla peale olevate jõududega liikuda näis väga hädasohtlikuna. Meil olemasolevate teadete järele oli vastasel Belohvostova külla paigutatud vähemalt paar roodu mehi mitme kuulipildujaga. Mida teha? Lõpuks otsustati küla peale otsesuunas saata üks osa dessandist. Kaks osa pidi paremalt ringi liikudes küla ümber haarama. Haarajateks oli dessantpataljoni 2. ja 3. rood. Roodud jõudsid peagi

oma kohtadele ning avasid küla peale püssidest ja automaatidest ägeda tule. Samal ajal, kui vastane ägedat lahingut pidas kõrvalt pealetungijatega, tormas Koger oma meestega otse suunas külla sisse. Tagajärg oli see, et vastane sattus ootamatust kallaletungist paanikasse, kaotas tasakaalu ja põgenes. Meie kätte langes üks kuulipilduja ühes lintidega.

Vangi langes 5 punaväelast.

2-ne ja 3-as rood, kes kõrvalt küla peale tormasid, olid vastase ägeda vastupanu tõttu saanud tublisti kannatada.

Haavata sai neil võitlustel ka dessantpataljoni ülem ltn. Kase. Tema asemele astus ltn. Oja.

Külalt läbi minnes leiti veel üks vastupanu pesa. Ühte majja oli jäänud kolm punaväelast ja need ei mõtelnudki soomusronglaste külla ilmudes alla anda. „Pesa” likvideeris aga mõne silmapilgu jooksul üks majja visatud käsigranaat.

Peale Belohvostova küla puhastati veel Podubje, Tatishtsheva, Maslova, Vömorkova ja Lahanova külad.

Edasi liiguti Nitshajeva küla suunas, mis asus punaste seljataga — umbes 7 versta Oravast ida poole.

Nii sügaval selja taga ei osanud vaenlane enesele pealetungi nähtavasti oodatagi. Ohvitseri asetäitja Koger tormas oma salgaga vasakult külale peale, tehes seejuures suurt kisa ja kära, et tõmmata omale vaenlase tähelepanu. Dessandi peajõud liikusid külale peale paremalt. Kogeri soov — tõmmata omale vastase peatähelepanu — ei läinud siiski korda. Paremini võeti punaste poolt vastu ägeda tulega. Kui halvasti, siis uuesti — Koger tungis oma salgaga uuesti vasakult külale peale, tehes veel suure-

mat kisa. Rünnak õnnestus. Vaenlane põgenes, jättes meile saagiks maha kolm kuulipildujat, hulk kuulipilduja linte ja paar koormat igasugu muud kraami.

Nii oli 3-da soomusrongi dessant ühe hoobiga murdnud punaste seljataha sisse, vallutades terve rea külasid ning purustades vastase seljataguseid ühendusi.

Sellejuures oli võetud vangi umbes 30 punaväelast ühes kolme ohvitseriga. Vastane oli maha jätnud hulga surnuid ja haavatuid. Meie dessandi kaotused olid: kolm meest surnutena ja 18 haavatutena.

Peab siiski imestama, kui võrd võrd võrd Oraval sõandasid veel vastu panna. Terve päev otsa kestis neil seljataga lahingumüra, kuna eestpoolt kolm skoutpataljoni roodu ägedalt Orava mõisa kallale kippusid, kusjuures skoutide patarei neid kogu aja suurtükitule all hoidis. Alles õhtupoolikul vallutasid skoudid Orava mõisa ja küla. Et vastasel idapoole taganemistee 3-da s.-rongi dessandi poolt ära oli lõigatud, oli ta sunnitud taganema põhjapool asuva Trostjanka küla suunas.

Lõunapool raudteed puhastas soomusrong nr. 2-se dessantsalk Borovitsõi küla vaenlasest. Vastase jalgvägi põgenes kabuhirmus Kosheljaha sihis. Samal ajal pommitasid soomusrongid Sabelina, Nisova ja Beresnjaki külasid. Rongid raudteel edasi liikuda ei saanud, sest remont-rong nr. 3, mis parandas lõhutud teed ja purustatud roobaste asemele uusi maha pani, ei jõudnud oma tööga kuigi kiiresti edasi.

Vastane oli oma lõhkumistöö teinud väga põhjalikult. Ent sellelegi vaatamata olid meie soomusrongid kaugel ees — vaenlase seljataga — ja tehti Kähelpool raudteed suurima hoole ja rahuga puhastustööd.

Kalevlased appi.

Nõnda olid soomusronglased ja skoudid Orava, raudtee ja Petseri ümbruses annud punastele säärase sauna, mis andis neile mäletada.

Meie jõud olid vastase omadega võrreldes aga siiski liiaks väikesed. Kestvalt edasi tungida oli raske. Vastase vasturünnakuid välja kannatada aga veelgi raskem. Et saavutatud edu siiski fikseerida ja edasi arendada, selleks kutsuti kalevlased Mõnistest appi. 31. märtsi hommikul jõudsid kalevlased ka Petseri jaama, kus kpt. Pitka ja kpt. Irv nad vastu võtsid.

Kalevlastele tehti selgeks olukord ning määrati ülesandeks Petseri ümbruskonna lõpulik puhastamine vaenlasest, tungides välja kuni Suure-Beresnjaki küalani, kus võtta sisse positsioon. Punaste jõud ei olnud nii Petseri kui ka Orava ümbruses siiski veel murtud. Nende luursalgad püüdsid tungida Petseri alevi peale, kuid kihutati meie valvetõkke poolt alati tagasi.

Ka Orava piirkonnast välja löödud ja Trostjanka alla taganenud vaenlane algas skoutide vastu uuesti pealetungi Kõvera ja Orava külade sihis. Skoutide A-kompanii oma ülema ltn. Kane juhatusel pani Kõveras visalt vastu vaenlase suurtele ülejõududele.

Peale selle kui ltn. Kane haavatuna langes, oli skoutide kompanii sunnitud Kõvera külast välja taganema.

Muidugi ei jätnud skoudid veel oma jonni. Tormati uuesti peale ja pressiti vaenlane, ehkki ta arvuliselt oli kohutavas ülekaalus, uuesti külast välja.

Nüüd olid 7. polgu mehed omakorda maha jätnud soomusronglaste poolt vallutatud Lahnova ja Belohvostova külad. Soomusrong nr. 3-da dessandist saadeti 30 meest ltn. Sii-

mani juhatusel ja luurajate komando ltn. Vassermanni juhatusel välja, kes seisukorra ringi peagi jalule seadsid ja 7. polgu mehed jälle uuesti oma kohtadele asetasi. Nagu selgus, olid viimased põgenenud punaste luursalga eest.

Sellest näeme veelgi ülearune kord, mis võib juhtuda, kui väeosal puudub õige juhatus.

Meie töö tagajärgi.

Ei saa siinkohal kuidagi allakriipsutamata jätta soomusronglaste energilist tegevust Petseri valdamise lahingus. Murti sisse otse vaenlase sekka, visati dessant-osad välja ja vallutati vastase seljataga mitukümmend küla, pandi liikuma terve vastase rinne taganemise, koguni põgenemise näol. Seejuures olid kaotused aga minimaalsed. Lõunapool raudteed tegutsev dessant ei kannud üldse kaotusi. Appitulnud 3. soomusrongi dessant, mis põhjapoole Belohvostova küla peale ja siit edasi tungis, kandis võrdlemisi tunduvald kaotusi. Surnutena ja haavatutena kokku langes rivist välja umbes paarkümmend meest, nende hulgas kaks ohvitseri haavatutena (ltn. Kase ja ltn. Kulbak). Terveksjäänud juhatajad Koger ja Oja kaotustele vaatamata tormasid edasi põhja poole, vallutades vastase rinde seljataga veel terve rea külasid.

Eriliseks nähtuseks peame pidama siin mitte ainult energilist tegevust, vaid ka seda taktikat, mida käsitasid soomusrongid. Püütakse ju lahingus alati rõhumise abil mõju avaldada vastase tiibadele. Et meil aga pea alati oli tegemist arvuliselt palju suurema arvulise vastasega kui ise, sellepärast olid vastase tiivad ka kaugel kõrval. Meie oma väikeste jõududega ei ulatanud neid sageli kuidagi haarama. Sellest said soo-

musronglased aga üle teisiti: pörutati otse vastase rindest läbi, mille tagajärjel iseenesest tekkis kaks sisemist tiiba, samuti vaba seljatagune, kus võimalik tegutseda ka vähema kuid energilise meeste hulgaga.

Minu arvates

Petseri ja Petseri ümbruse valdamise operatsiooni võiks võtta ka praegu mustrina meie soomusrongide lahingtegevuse väljaõppel.

Kahju ainult, et praegu meil roomusrongide rügementides vanu soomusronglasi-juhte väga vähe on jäänud järele. Soomusrongide rügementides leiduvaid vanu juhte võime vahest isegi viie sõrme peal üles lugeda, teised on kõik ühel ehk teisel teel ridadest lahkunud või sunnitud selleks. Tuleb välja, et need mehed kord oskasid küll sõdida, kuid nüüd rahuajal sõdima õpetada enam ei osanud. Ei tea, kas siis tõesti peaks õpetama nüüd need, kes tol ajal ise sõdida ei osanud!

Vanad, lahinguis kogenud juhid olid ju oma tööoskuses annud eksami ja see eksam oli sõda. Jääb arusaamatuks, mikspärast ei kasutata rahuajal ära uute kaitsejõudude kontingentide kasvatamisel vanade juhtide silmapaistvaid kogemusi, mis saavutatud verehinnaga.

Mulle võidaks ehk vastata: ja, vaadake, ega need vanad, kogenud juhid ei ela igavesti. Meil on vaja kasvatada ka uusi juhte ja võimaldada neile juhtimise praktikat. Tahaksin siin sellele aga kindlasti vastata, et kõik endised juhid, kes sunnitud lahkuma, on pea eranditult kõik veel noored mehed, kes oleks vähemalt seniajani võinud väga hästi nii lahingtaktika kui ka muul alal pakkuda oma kaasvõitlejaile vajalikku kasvatust.

Nüüd on nad eemaldatud, jäänud kõrvale ja unustanud palju. Paljud neist on kaotanud ka oma endised kohad, ning mitmed neist meie kitastest oludes isegi kõlbliselt ruineerunud. Õnnelikumad aga ennast kõigel jõul pühendanud teistele aladele.

Nende meeste endistel kohtadel istuvad aga suurt ja rasket lahingkatset sooritamata mehed. Mulle võidaks veel vast öelda, nagu ongi ka varem öeldud vabadussõja juhtide suhtes, kui olen nõudnud nendega õiglasemat ümberkäimist — et, vaadake, meie kutsume nad kord jälle ridadesse. Ja, kutsutakse küll, kuid siis peab vilunud, juba lahingutest läbikäinud endine kindel juht alluma uuele rahuajal enese kõrgele teeninud ja lahingkatset sooritamata mehele, kes omanud rahuajal aukraadi. Kuidas arvatakse lahendada siis need ettetoodud asjaolud.

„Ja siis me allutame uusi vanadele aukraadile vaatamata”, on vastatud sellele.

Aga vaadake, mu härrad, siin olete siiski pankrotis. Esiteks need vanad mehed võitlesid, näitasid end kui tublid juhid ja lahingmehed. Selgus sellest hea kogu tublimaid ja paremaid mehi ning juhte. Neil oli õigus loota, et nad ka rahuajal oma vaimuannete ja isiklike omaduste tõttu väärivad vähemalt koha ja teenistuse. Tuli välja, et seda siiski ei sündinud. Kuidas tahetakse aga nüüd ühel heal päeval neid allutada teistele, kes võib olla uuema sõjatehnika mõttes on jäänud ajast maha?

Eks ole selle tagajärjel tekkinud olukord, millest üle pääseda väga raske.

See olukord on tekkinud aga seetõttu, et juba rahuaja algusest peale ei osatud vabadussõja

juhtide ärakasutamise suhtes võtta tarvitusele mingit õiget põhijoont. Nende peale oleks pidanud vaatama kui inimestele, kes kannatanud palju, olles paljud korral elust mõistetud surma, närvid rikutud sõjakoleduste, haavamiste, põrutuste jne. tagajärjel.

Iga

lahingkäsk tähendas, olla mõistetud surma.

Mis tunnil või silmapilgul viiakse see täide, seda ei teadnud keegi. Ühele tuleb see kohe, teisele hiljem. Kolmas jääb üle kui saatuse kiuste.

Soomusronglaste tubli töö.

31. märts, nagu nägime, oli meile täis edu ja sõjaõnne. Nii juhte kui ka mehi pahandas ainult 7. polgu 5. ja 6. roodu taganemine Lahnova, Võmorkova ja Belohvostova küladest. Seisukorra parandasid siin ltn. Siiman ja lpn. Vassermann oma mõnekümneliste salkadega, asetades 7. polgu roodud jällegi uuesti oma kohtadele.

Järgmisel päeval, 1. aprillil, jätkasid skoudid, soomusrongid ja kalevlased pealetungi. Sel päeval oli kavatsus tungida välja kuni Kasheljaha jaamani ja Vashina-Gorani, puhastades ühtlasi kahel pool raudteed terve rea külasid.

Ööl vastu 1. aprilli liikusid välja Kasheljaha sihis soomusrongid nr. 1 ja 2. Kaasas oli ka üks remontrong. Rohkesti aega kulus raudtee parandamiseks, mis punaste poolt paljudest kohtadest tublisti oli lõhutud. Parandusel tikkus puudus tulema roobastest. Neid hangiti rutuliselt seljataga asuvaist jaamadest. Kahel pool raudteed liikusid dessantosad.

Paremal pool, Petseri raioonis, Kalevlaste maleva ning kaugemal vasakul Kõvera ja Rikore piirkonnas Trostjanka sihis skoudid.

Kibedasti tegid raudteel tööd soomusrongid kui ka remontrong. Samm-sammult saadi edasi. Kui oli jõutud juba enamlaste poolt enda tarvis terveks jäetud raudteeni, ilmusid silmapiirile ka punaste soomusrongid.

Algas vastastikune võitlus. Meeleheitlikult püüdsid nad nurja ajada meie poolt raudtee parandamise töid kui ka edasiliikumist. See nurjus. Punaste rong löödi tagasi. Juhtisid ju meie tuld Sabolotnõi („Kartetsh”) ja Pallon („Uku”). Nende vastu punased juba ei saanud.

Et tee parandamine lõpule oli jõudmas ning edasitungimine seetõttu peagi alata võis, nõuti välja soomusrong nr. 3.

Hommikul vara jõudis 1-le ja 2-le soomusrongile järele oma „isu kustutama” ka kapten Luiga. 3. soomusrongi dessant liikus kalevlaste maleva vasaku tiiva ja raudtee vahel.

Punaste soomusrongid, nähes ära, et meie soomuselukate edasiliikumist neil väga raske takistada, hakkasid nüüd uuesti lõhkuma raudteed.

Nende taganemisel kõlasid paugud, mis ütlesid, et on tegemist raudteeliini lõhkumisega. Meie pool oli otsus ka kindel. Soomusrongide dessantosad peavad raudtee piirkonnas liikuma kiiresti edasi, et takistada vaenlasel tegutsemist.

Nii võttis soomusrong nr. 2 dessant ltn. Lutt'i juhatusel ära Saitsova ja Kotelnikova külad. Üks punaste kütipataljon jooksis laiali. Suure-Räbtsova küla juures, kus asus üks punaste pataljon 4 kuulipildujaga ja ühe automaatpüssiga, tekkis äge tulevahetus. Punaste ja dessantmeeste vahel oli jõgi, millest üle pääseda oli võimalik ainult kitsa silla kaudu.

Sild hoiti punaste poolt aga kogu aeg ägeda kuulipildujate tule all. Mõnetunnilise kibeda heitluse järele olid pu-

naste närvid läbi. Mehed ei kannatanud enam väija. Võis näha, kuidas ühe ja mitmekaupa „jalga lasti”. Dessantmeestel tõstis see tublisti tuju.

Võeti end kokku ja tungiti kiiresti üle silla. Küla vallutati.

Saagiks saadi seejures hulk püsse ja padroneid ja üks hobune. Vangi langes umbes kümnekond punaväelast.

Dessant kaotas 3 meest haavatutena.

Kapten Luiga tüssab punaseid.

Samal ajal liikus kapten Luiga oma 3. rongi dessandiga Sabelina küla peale. Ta jaotas oma dessandi kahte ossa, et küla kahelt poolt võtta risttule alla. Luiga ise ratsutas ühe osa dessandi ees. Säärane kahelt poolt liikumine viis punaväelased segadusse ja hirmule. Nad ei märganud isegi seda, et Luiga ümber küla ratsutas ning lõpuks neile

otse sekka kihutas.

Punaste kuulipilduja juure jõudes kukkus ta kõiki sõimama.

Sõimu peale on aga Luiga, kui tarvis naljakeita, suur meister. Punased olid tõsiselt ehmunud ja ei taibanud alul põrmugi, milles asi seisab. See vahejuhtumine oli kogu nende tähelepanu nii enesele tõmmanud, et nad ei märganud, mis sündis eemal.

Seda oli meile vajagi. Parevalt poolt haarav dessantosa tormas hurraaga külla. Punased tõmbasid end kähku vasakule. Siin võttis nad aga vastu vasakpoolne dessantosa. Punaste üllatus oli nii suur, et nad (umbes 100 meest ühes kahe ohvitseri ja 3 kuulipildujaga) suurema vastupanuta alla andsid. Saagiks langes veel mitu hobust, hulk püsse, padroneid, kolm

kuulipildujat ja mitmesugust muud varustust. Vangi võeti üle 100 punaväelase. Meie kaotused ainult üks kergesti haavatu.

Nagu harilikult, kaebasid ka siin vangilangenud punaväelased, et nad olid mobiliseeritud ning sunnitud komissaride poolt sõdima.

Komissarid hirmutanud neid ka veel sellega, et nad valgete kätte vangi langedes kõik maha tapetavat. Vangilangenud meestest saadeti kaks kirjaga punaste poole tagasi teatama „seltsimeestele”, et vangi langedes neid meie poolt mahalaskmine ei ähvarda, vaid ümberpöörduvalt, nendega käiakse hästi ümber, antakse korralikult süüa jne.

Järgmisel hommikul tõigi üks saadetunist omaga ühes kaks uut ületulijat-punaväelast. Teine tagasi ei tulnud. Kuidas ta käsi seltsimeeste juures küis, seda ei tea.

Osa dessandist ltn. Siimani juhatusel jäi Sabelina külla, osa saadeti tagasi soomusrongile.

Samal päeval Väike-Räbtsova peale saadetud 1. soomusrongi dessant ei leidnud vastast enam ees. See oli juba eelmisel päeval külast minema läinud.

Soomusrongid raudteel, eesotsas ltn. Sabolotnõi, soomusrong nr. 1-se löögiosa ja remontirong, jõudsid kogu aeg teed parandades ja vastast tule all hoides Kasheljaha jaamale kuni 4 kilomeetri kaugusele. Vastase soomusrongid taganesid visalt, lõhkudes vahepeal teed ning lastes õhku raudteesildu. Kogu päeva kostis Pihkva poolt plahvatusi. Mõned soomusronglastest olid ajaviiteks lugenud seesuguseid plahvatusi kuni sada.

Skoutide edurikas päev.

Soomusronglaste rinde kaugel vasakul tiival tuli

skoutidel

suurearvulise vaenlase vastu seistes maha lüüa ägedaid lahinguid. Kõvera küla oli eelmisel õhtul kõigele vaatamata jäänud siiski veel punaste kätte. Nüüd tulid nad siit siiski igal tingimusel välja lüüa. A-kompanii sai sellega ka hiilgavalt toime, pressides vastase äkilise ja kiire hoobiga külast välja. Meie kätte jäi ka sõjasaaki.

Et veel suuremat edu saavutada, liikus kompanii kiiresti taganejaile järele. Ei võidud ju vaenlasele, keda arvuliselt oli ligi 600 meest 11 kuulipildujaga, miski hinna eest võimalust anda toibumiseks ja vastuhakkamiseks. Et skoutidele vastase jõud nii paremal kui ka vasakul pool veel vastu panid, otsustati eestkätt vasakult Rikora külast vaenlane välja lüüa. Osa kompaniidest saadeti sinna. Rikoras istus sees 350 meest 7 kuulipildujaga.

8 tundi kestis kibe lahing,

kusjuures punastel korda läks skoute omakorda peaaegu täiesti ümber piirata. Skoudid ei kohkunud. Kasutades olukorda, kus vastane omad jõud oli piiramise katsel killustanud, tormasid skoudid otse peale ja — vallutasid küla.

Päeva jooksul jätsid punased skoutidele maha hulk sõjasaaki — püsse, padroneid, kuulipildujaid ja mitmesugust muud varustust. Saadi ka vange. Surnuid jäi vastasel maha 50—60. Skoudid kaotasid surnutena 9 ja haavatutena 18 meest.

Vangid jutustasid hiljem sedasama, mis mujalgi. Räägiti ka sõjavastasest meeleolust.

See polnud ju ka mingi ime, sest teadsid punaväelased suurtükkide mürina järele otsustades ka hästi, et vastane oli juba kaugel nende seljataga (soomusrongid).

Sarnases olukorras andis venelastes end alati tunda sõjatüdimus ja hirm.

Samal päeval, 1. aprillil, kalevlased pealikute Ōunapuu ja Tiefi juhatusel soomusronglaste paremal tiival võideldes võtsid ära Sagorje-Kosje ja Bulatnova külad, kuhu öösel oli sisse tulnud 1. Petrogradi polgu 3. pataljon. Samuti vallutati Poddavalitsõi, Demidova, Herkova, Risova ja Kaskova külad. Sõnaga: puhastati terve raioon kuni Suure-Beresnjuki küalani, mis umbes 12 kilomeetrit Petseri jaamast lõunaida pool. Kalevlaste pealetungi toetas mõjukalt 2. polgu 2. rood. Suurtükitlega abistas kalevlasi, iseäranis aga 2. polgu 2. roodu, ltn. Unt oma patareiga. Tule tabavus oli suur. Mürsud langesid otse vaenlase sekka, tuues ühes surma ja hukatust ning demoraliseerides vastase väeosi. Suurel määral kalevlaste edule olid kasuks ka eelmisel päeval saadud teated vaenlase seisukohtade ning arvu suhtes. Nii oli pealik Ōunapuu käinud eelmisel ööl oma luursalgaga Poddavalitsõi külas, kusjuures maha lasti vastase vahipostid ning muretseti ööpimeduses kõik vajalised teated. Seejuures näitasid salgas üles erilist julgust sõdurid Gutman, Grünberg ja Jaanvald.

Teine salk, võttes vangi vahipostil kuulipilduja juures asuvad punaväelased, tõi täpseid teateid vastase jõudude ja asukoha kohta Sagorje-Kosje külast. Selle salga meestest näitasid erilist julgust ja vahvust üles Parm ja Kurtman.

Päeva jooksul said kalevlased 100 vangi. Sõjasaagiks hulk püsse, padroneid, telefoni-

aparaate, väljatelefoni kaablit jne. Ka surnute ja haavatutena olid punaste kaotused suured. Kalevlaste kaotused päeva jooksul olid mõned mehed haavatutena.

Ehk paistab lugejaile pisut imelikuna, et meie mehed tihti suuremaarvulisele vastasele peale tungides siiski edukalt suutsid rünnata, kusjuures vastase kaotused väga suured, meie omad aga võrdlemisi minimaalsed. Mõeldakse ehk, kas ei ole see vast lihtne hooplemine vabadussõjalaste arvel. Vastan kindlasti ei. Osaval, julgel pealetungijal võib olla kaotusi harilikul tulevahetusel ja peasjalikult rünnaku algusel, kuid kui rünnak viiakse vastase seisukohtade valdamiseni, siis on taganejate, põgenejate tulistamine täiesti vaba ja võitjad võivad teotseda nagu jahimehed. Ja just sel viimasel hetkel kannab vastane ka kõige rohkem kaotusi. Miks tappa põgenejaid armutult? Aga kas ei koguta soodsal juhusel põgenejaid jällegi kokku, kes hiljem kindlasti võivad tappa mõne meist. Andku põgenejad end vangi, siis pole mõtet ka tapmiseks. Vastase sõjariistus jõudu hävitada igal viisil — see on sõja peamine ülesanne.

Anarhiline meeleolu punaarmees.

Viimastel päevadel meie poolt võetud vangide läbi saime nii mõneski suhtes häid teateid vastase üle. Saime teateid vastase vägede toetuse, ümberpaigutuse kui ka punaväelaste meeleolu kohta. Teated vastase meeleolu kohta olid meile iseäranis tähtsad. Oli meil sageli ju ükskõik, kas vaenlasi palju või vähe, peaaegu kus nad on ja missuguses tujus. See viimane asjaolu oli meile kõige tähtsam.

Nii ka nüüdki. Vangidelt kuulsime, et punaväelased on viimaste võitluste tagajärjel tub-

listi väsinud, suurtest kaotustest põrutatud, sõjast üldse tüdinud. Meeste jutustuse järele olevat punaste väeosis olnud laialt tuntud kõnelus:

„Palju neid näha ei ole, aga ronivad. Edasi. Lased kuipalju tahad — maha ei jää. Ronib ikka liigemale... Õudne hakkab. Tahes tahtmata paned jooksu. Agatema? Pea tõstad — saad paugu pihta! Kuradid, mitte inimesed. Ja nende suurtükid, nii kui onnis õlgedele viskad — pauk ja onn põleb... Parajasti kui supp katlas valmis ja tarvis hakata sööma — nende pomm katlas!

Surm ja nälg — muud midagi. Vaja ometi rahu, ükskord... Ütled aga sõna „rahu“ — komissar kohe revolvriga kallal.

Kui tema juba tuleb, siis veel ainuke abinõu — katsu põgeneda...”

Sääraseid kõnelusi võis kuulda pea kõigi vangilangenute suust. Selge oli, et vastane oli tublisti terroriseeritud ning sellest ka — sõjatüdimus. Kõiki saadud andmeid ja teateid arvestades otsustas meie grupi juhatus — tungida kiiresti edasi ja tegutseda. Nüüd oleks olnud hea, kui soomusrongid, kes küll teistest kaugele ette olid jõudnud, oleks võinud liikuda kiiresti edasi, desorganiseerides sellega vastase seljatagust. Kahjuks ei olnud soomusrongidel nii kiires tempos võimalik edasi minna nagu nõudis olukord. Vastase soomusrongid olid paljudes kohtades lõhkunud raudtee ja lasknud õhku sildu. Raudtee parandamine ja sildade ehitamine vastase tule all oli äärmiselt raskendatud ja nõudis rohkesti vaeva. Seda tuli

peamiselt teha õösel. Öötöö on aga öötöö, kus kobatakse ja komistatakse. Valgust kasutada aga ei või. Vastane puistab kõik kohe üle pomidega, tappes inimesi ning rikkudes materjali ja tööriistu. Siiski katsuti teha kõik, mis iganes võimalik. Nii näiteks remontrong nr. 1 soomusrong nr. 5 kaitse all parandas ja ehitas kogu 1. ja 2. aprilli öö teed, mis punased järjest taganedes hirmuga lõhkusid. Terve öö liiguti edasi äärmiselt aeglaselt Kosheljaha jaama poole. Ka järgmisel päeval jätkas remontrong oma tööd.

Ei ole ülearune siinkohal tähendada, et kõige selle palavliku töö juures suuresti raskusi tegi korraliku materjali, kohati tööriistade kui ka teiste vastavate abinõude viletsus.

Soomusrongide juhatus püüdis teha kõik, mis võimalik. Opereeriti dessantidega raudtee piirkonnas ning katsuti tungida edasi, et oma tegevusega võimalikult abistada nii skoute kui ka kalevlasi nende edasitungimisel. Samuti oli tarvilik ka soomusrongidele enestele, et dessandid kõrval ja ees töötades võimaldaks kergendusi raudtee parandamisel, tõrjudes eemale vaenlast.

Vashina-Gora vallutamine.

Soomusrongi nr. 1 ja nr. 2 dessantidest saadeti koondatud salk, umbes 60 meest, põhjapoolse raudteed välja Borovski ja Grabilova külade sihis. Kiire ja energilise löögiga puhastas see salk eelpooltähendatud ja veel mõned teised külad ning liikus siis, võttes oma alla ka raudteele ligemal asuva Sabolotje küla, Kosheljaha raudteejaamani välja. Sabolotjesse ja Kosheljahasse asuti valvetõkkesse. Samal ajal tungis kapten Luiga osaga omast dessandist Vashina-Gora mäele, kus asus samanimeline küla. Suurtükitule ettevalmistusel soomusrongilt süttis küla tulistamisel põlema. Eel öhtut rünnati

küla otsustavalt. See rünnak tekitas punaste keskel paanikat, mille tagajärjel nad põgenesid, jättes maha isegi kümnekond kuulipildujat.

Kes on näinud Vashina-Gora mäge ehk roninud selle otsa, see teab, mis tähendab rünnata vastase tule all seda mäge. Kapten Luigale ning tema meestele ei olnud aga midagi võimatut. Kuhu nad kord peale tormasid, seal pidi kõik ees murduma. Seekord oli siiski võimatu liikuda nii kiiresti, et oleks saadud oma kätte vastase poolt kabuhirmus mahajäetud kuulipildujad. Punased, taibates, et veel mitte hilja pole, tormasid tagasi ja tirisid kuulipildujad ära, enne kui Luiga mehed jaole said.

Külaelanikud jutustasid hiljem, et põgenevaid punaväelasi olnud silmad hirmust suured kui viksikarbid.

Vashina-Gora vallutamisel oli väga suur tähtsus. See on mägi, kust vaadeldes paistab kogu ümbrus mitmekümne kilomeetri laiuselt kui peopesal. Vasakule on kõik maa-ala näha selgesti kuni Pihkva järveni (õieti Peipsi järve lõunapoolne osa). Samuti võib kaugele ümbrust näha ka paremale. Ettepoole, Irboska sihis, on heinamaa, jõgi ja teisel pool heinamaad mäekünkad otse kui peegli peal. Mägi ise ei ole ülevalt mitte küllalt terav, vaid mõne ruutversta suurune lage platoo, kus asuvad põllud ja suur küla. Mäeküljed ümberringi aga pea kõikjal järsud.

Ka taktiliselt oli Vashina-Gora meile väga tähtis. Varjas ta ju meie väeosade kui ka soomusrongide liikumisi oma vägeva turja taha. Ja selle mäe külje all, meie pool küljes asus Kosheljaha jaam kus soomusrongidel oli võimalik tarbekorral toimida vahetusi. Kosheljaha jaam oli vastasele Irboska poolt küljest näha ainult raudteelt. Kui meie soomusrong Koshel-

jahas, siis ei julenud vastase oma näidata end raudteel. Vashina-Gora äärtele seadsid oma vaatepunktid üles meie soomusrongide suurtükimehed.

Vasakul pool, üle raudtee Sabolotje küla sihis, olid samuti mäed, mis kaetud metsaga.

Nõnda olime vallutanud n. ö. defilee, mille varju võisime kasutada ära, tehes vastasele äkilisi ja ootamatuid kallaletunge ning muid eba-meeldivaid üllatusi.

Meie grupi juhatus ruttas kohe kasutama ära ka soodsat maastikku ning tekkinud olukorda. Kaks roodu Kuperjanovi partisaane, kes olid hommiku vara Valga alt Petseri jaama jõudnud, toodi kohe Kosheljahasse ning saadeti siit edasitungile Lesgi küla peale. Õhtupoolikul kella viie-kuue vahel oli küla partisaanide poolt juba puhastatud. Õhtuks viskasid partisaanid punased välja veel Sorokino, Saurova ja Kruh-nova küladest.

Punavägede kriitiline seisukord.

Kui heita pilk kaardile, näeme, kuidas skoutide vastas asuva punavägede grupi taganemistee ikka kitsamaks ja kitsamaks muutus. Seda, tänu meie soomusrongide ja dessantide energilisele tegevusele Irboska sihis ja Kuperjanovi partisaanide edasitungimisele Lesgi piirkonnas.

Võiksime nüüd meele tuletada kusagil eelpool öeldud sõnu: „Kui vajutame koti suule — näis, kuhu nad siis jäävad?”

Möödunud päevade lahingtegevus, mis puutub soomusrongidesse, oli just vajutamine koti suule.

Punastel jäi valida: kas põgeneda üle Peipsi või kapituleerida, s. o. anda alla.

Kõneallosele aastaajal võisid nad pääseda üle Peipsi. Kuid kevade lähenemisega võis jää peagi hakata ka lagunema. Üsna kindel oli, et punaste seisukord iga päevaga muutus üha täbaramaks ja täbaramaks. Nende viietuhande-mehelise väegrupi hävinemine oleks olnud kindel, kui mitte mõned kevadiste vete tõttu tekkinud rasked äpardused raudteel meid ei oleks takistanud tegutsemast. Selle kohta pikemalt edaspidi.

Nagu eelpool kirjeldatud, tuli skoutidel raskeid lahinguid vastase ülejõududega maha lüüa Rikora, Kõvera, Liiva ja Kukkola piirkondades, kus meie poolt langes 6 meest surnutena (nimelt: kapral Ed. V e i n b e r g, reamehed Valter K a t t o, Johan K u k k, Jaak T o h v e r, Alfred P i h l a k ja Jakob V i l l e m s). Haavatuid oli skoutidel 1. aprilli lahingus 26 meest.

Meie väikese arvu juures olid need kaotused meile suured ja tunduvad. Siiski tungisid skoutid taganeva vaenlase kannul kiiresti edasi kuni Trostjanka küalani. Lahingut andmata põgenes vastane korratu massina. Vaenlase kiire liikumise tõttu ei olnud temaga võimalik sel päeval (2. aprillil) enam jõuda ka lahing-kokkupuutumisse.

Sapreeje suunas taganevat vastast läks korraldada tulistada. Rahva jutu järele olevat selles suunas taganejate arv olnud suur mitutuhat meest.

Skoutide meeoleolu tõusis, vaatamata kaotustele ja kõigile teistele raskustele. Edu — võit — kaalub palju.

Õnn on nagu udu. Näed seda enese ees, hakkad minema ta poole, kuid siis ei ole teda enam. Paistab, nagu oleks ta eemal, ees. Ei leia teda püüdes kunagi. Ümberringi vaatad, nagu oleks õnne palju, nagu oleks kõik õnnelikud — ainult sina mitte. Ainult sina pole jõudnud temani.

Samuti on sõjaõnn, nagu teavad seda sõjamehed kõigeparemini, sageli lahinguis väga heit-

lik ja petlik. Piltlikult võime veenduda selles ka käesoleva lahingepisoodi kirjeldusest.

Nii kalevlased, kes eelmisel päeval (1. apr.) löid vastase põgenema, saades hulga sõjasaaki ning kaotades omalt poolt ainult mõned mehed haavatutena, järgmisel päeval saavutasid küll edu, kuid see edu tuli kalevlastel enestel lunastada väga kallilt.

Mis juhtus siis kalevlastega?

Kuna kalevlased eelmisel päeval olid jõudnud tublisti edasi, olid neist paremal töötavad 2. polgu osad jäänud kaugele maha. Sarnases olukorras oli kalevlastel üksinda edasi liikuda risk ja kardetav. Nende vahvaid pealikuid aga ei ehmatanud see palju. Olid ju pealik Tõnsonil ligemateks abilisteks sarnased mehed nagu Anton Õunapuu ja Otto Tief. Õunapuu initsiatiivil võeti ette luurkäik Lebedõi küla sihis. Enne tuli aga, nagu selgus, veriste lahingutega vallutada mitmed teised teel eesolevad külad.

24-mehelise salgaga liikus pealik Õunapuu Beresnuki küla peale. Vālgukiirusel löödi punased külast välja. Kūūthobustel kihutasid kalevlased edasi Suure-Beresnjuki küla peale.

Peagi jõudis Õunapuu külani. Teiselt poolt küljest külale peale, ülesandega, vastast tema seljatangant āralōigata, oli Õunapuu poolt saadetud veltveebel Boris Parm (tuntud laiemale hulgale kui riigivanemat külastanud n. n. kaikamees) 8 mehega. Liiguti metsa mööda regedel, kusjuures hobused pahatihi kõhuni lumes sumasid. Edasilikumine sündis suuri vaevu. Metsas Parm oma salgaga vaenlast ei ko- hanud. Teejuht, keegi setu, oli juba hādas. Talt nõuti: kuhu on mehed viidud — kus on vaenlane?! Ümberringi ainult mets ja igavene lumi...

Viimati jõuti kuni ristteeni, kus lõppes ka mets. Ees seisi valge, lage vāli. Lagedal edasi- sõit nāis mõttetu. Tõmbuti kuni seisukorra sel- guseni vōsastiku āārde ahelikku.

Pealik Õunapuu surm.

Pealik Õunapuu aga, kes umbes kilomeeter eemal teiselt poolt Suure-Beresnjuki külale peale tormas, lõi punased mõneminuti- lise tulistamise järele külast välja. Punased taganesid nüüd Parmu ja ta salgaga peale, pidades viimaseid omadeks.

Hiljem kui punased aru said, et siiski mitte tegemist pole omadega, panid mitmed neist uuesti küla poole plagama. Teine osa astus aga võitlusse Parmu salgaga. Peagi piirati Parm punaste poolt oma väikese salgaga sisse ning selja- tagant avati pihta kuulipilduja-tuli. Vapralt kait- ses end salk. Lõpuks otsustas Parm teatada omale tekkinud olukorrast ja asupaigast teate saata pealik Õunapuule, paludes ühtlasi ka abi. Sõnumiga saadetud kalevlane jõudis õnnelikult teisel pool küla asuva salga juure. Hakati otsima Õunapuud, kuid ei leitud. Viimati tuli küla tagant üks sõdur, kes oli olnud Õunapuuga ühes ja

teatas, et pealik Õunapuu ühes kuue auto- maatpüssi-mehega on saanud surma.

Küla vallutamisele ei olnud tähe- legi pandud, et osa punaseid oli istunud küla kõrval asuvasse kruusaukudesse ning pealik Õu- napuule ja ta vapraste kaaslas- tele edasitormamisel seljatangant tule avanud.

Õunapuul oli kuul tunginud seljast sisse, rindu, purustades südame ligidal veresooned. Surm oli järgnenud peaaegu silmapilkselt. Samuti said silmapilkselt surma ka ta kuus kaastlast.

Nõnda sai kalevlaste väiksearvuline salk peaaegu kui hävitatud, kuna Parm sissepiiratuna end meeletult kaitstes. Viimasel kriitilisel silmapilgul jõudis kohale pealik Tiefi poolt väljasaadetud rood lpn. K a s u k a juhatusel.

Esimesel kokkupõrkel vastasega sai aga lpn. Kasuk kohe haavata. Ka Parmu, kes lipnik Kasuka järelle salka juhtima asus, tabas sama saatust. Ta sai jalast haavata.

Nüüd võttis salga juhatamise oma peale äsja kohale jõudnud lpn. V o k k. K e s t i s e d a s i ä g e l a h i n g. Punaste poolt üle jooksnud viis sõdurit ja kaks ohvitseri teatasid, et punaste pool võtab lahingust osa kolm roodu ja komissarid ei luba milgil tingimisel küla ära anda.

Kalevlased otsustasid lahingut siiski edasi lüüa — kuni võiduni.

Seal aga hüütakse juba mitmelt poolt: padroneid, tooge padroneid! Padroneid aga polnud. Õhtu saabus. Viimased padrunid olid lastud välja!... Teisel silmapilgul kõlas punaste poolt hüüdeid, „a n n a m e a l l a” ja lehvitatakse valgeid rätikuid. Võit oli saavutatud üle noatera. Kuid

valusalt olime veristatud ka ise.

Lahingus oli langenud kuulipildurite roodu pealik reamees Õ u n a p u u, kelle elu oli kustunud ennem, kui ta oleks saanud tõsiselt ja täiel määral näidata oma tublidust ja ilusat hinge. Temaga oli Eesti rahvas kaotanud ühe oma kange-

laslikumaid eesvõitlejaid, kuid ühtlasi ka ühe põhjalikuma kasvataja-õpetaja kehalise kasvatuse alal. (Anton Õunapuu oli üks esimesi Kalevi maleva organiseerijaid ja esimene kehalise kasvatuse õpetaja Tallinnas.)

Mälestusi pealik Õunapuust.

Õunapuuga juhtusin isiklikult kokku Vabadussõja algupäevil, kui kord Viru rindelt Tallinnas käisin ohvitseri hankimas.

Brookusmäe ligidal pidas mu kinni keegi sihvakas, julge näoilmega mees, nõudes isikutunnistust. Olin viltides ja rasvast mustaks ning läikima hõõrdunud vene poolkasukas. Arvatavasti leidis Õunapuu terav silm minu väljanägemises ja näos midagi iseäralikku. See polnud ka ime. Võisin ju tõesti välja näha väga metsik ja iseäralik: põsed vajunud auku, nagu must, silmad kiirgavad, lõug habetunud — sarnane tüüp ei võinud Tallinna tänavatel ometi olla igapäevane. Mõne sõna järelle selgus aga eksitus, millele järgnes tugev käepigistus. See käepigistus oli esimene ja jäi ka viimaseks.

Hinga rahus sa tulisehingelisemaid Eesti rahva vabaduse eest võitlejaid!

Eelpoolkirjeldatud võitluses langesid samal päeval veel lipnik V o k k, rahvaväelased Rudolf Rundstük, Johannes Ludvig, Roman Hirt, Oskar Uus, Arnold Rütman, Bernhard Kikhöfer, Jaan Pärn ja Herbert Rebas.

Au langenuile!

Haavatutena langesid reast välja lpn. Bernhard Kasuk, veltveebel Boris Parm, reamehed Oskar Rebin, Johan Lepisto ja Johannes Allikus.

Mis oli meil siis hinges.

Raskeid kaotusi kandes olime siiski suutnud vastast igalpool tõrjuda tagasi. Kohati taganes vaenlane kergema surve all, kohati pani aga kõvasti vastu. Olles arvuliselt tugevas ülekaalus, oli tal kergem opereerida. Katsuti haarata meie väiksearvulisi väeosi tiibadest nii ühelt kui teiselt poolt.

Vastasel oli seljataga ka tublisti varusid, millega võidi vahetada eesliinil olijaid ning anda neile puhkust. Meil seevastu aga ühed ja needsamad mehed õõd kui päeva omal kohal. Igal nendest meestest kusagil sügavas südames opis kipitses küll nagu tunne: ei tapeta mind täna, langen homme, ei juhtu aga homme, siis ülehomme... Pääseteed kuhugi ei ole...

Külm näpistas jalgu, käsi, kõrvu ja nägu. Külmas sügavas lumes lamades ja tammudes väriseb ja vöbiseb üleni keha. Iga silmapilk võib oodata, et kuulid, granaadikillud või šrapnell rebib oma osa su külmetanud liikmeist, kehast.

3. aprillil kehtsid lahingud Pihkva sihis edasi. Vasakul tiival tegutsevad skoudid vallutasid Leikosha ja Gorodishtshe külad. Kolmel skoudil, kes oma initsiatiivil olid läinud Gorodishtshe peale luurekäigule, läks korda kinni nabida ning äratuua üht punaste polgu komissari.

Komissarid olid harilikult polkude vastu-panu hingeks. Nõnda oli komissari „röövimisega” polk jäänud ka n. ö. peata. Tormati peale ja terve punaste polk põgenes, jättes maha 11 surnut. Skoutidel ses lahingus kaotusi üldse ei olnud.

Õnn on muutlik.

Ülevas meeleolus edasi liikudes vallutasid skoudid veel terve rea külasid. Õhtuks jõuti Ivanovo-Boloto küla alla.

Külasse ja selle ümbrusse olid punased koon- danud mitu oma paremat kütipolku. Need olid eht kommunistlikud polgud, keda skoutidel tuli arvestada väga tõsiselt.

Punastel olid omad positsioonid kõvasti kindlustatud: traataiad, kaevikud, jooksupunktid ja blindaažid. Seejuures oli vastane ka veel hästi varustatud ning relvastatud. Skoutide rünnakud ei annud mingeid tagajärgi. Ka meie suurtükitali ei suutnud lõhkuda punaste kuulipildujate pesi. Suurtükitali ettevalmistusel varjas vastane end blindaažides, ilma et tuli neile kahju oleks sünnitanud.

Nüüd mindi luurkäigule, et vastase seisukohis leida mõnd nõrgemat kohta või n. ö. auku, kust võiks lüüa sisse.

6. aprillil tehti uuesti katset rünnata vastase positsioone. Rünnak varises kokku. Nüüd hiilis lipnik Paulmeister üsna ligidale vastase traattõketele. Sealt suurtükitald juhtides läks tal korda peksta puruks mitmed punaste kuulipildujate pesad.

Tärgas juba lootus läbimurdmiseks. Veel kümme korda mürsku ja tee oleks olnud vaba... Seal tabas aga Paulmeistrit vastase kuul, mis tõi silmapilkse surma. Kompanii, nähes oma julge juhi surma, tungis ltn. Rehe juhatusel vihaselt vastase kaevikute peale. Jõuti traattõketeni ja asuti neid metsikult purustama. Kasvas usk ja lootus võidusse... kuid ei. Ootamatult avas vastane varjatud kuulipildujatest marutule ründajate pihta. Mitmest kuulist läbi-

puurituna langes ltn Rehe. Surma sai peale selle veel 11 skouti.

Haavatutena kaotasid skoudid umbes parkümmend meest.

Sellega oli väiksearvuline kompanii peaaegu kui hävitatud.

8½ tundi kestis see õnnetu lahing.

Usku — julgust!

Ka raudteel ja selle ümbruses oli juba 3. aprillist peale tegemist punaste katsetega, likvideerida meie edasitungi. Et soomusrongide desantade arvuline koosseis viimaste päevade lahingute tagajärjel tunduvalt kahanes, tuli nüüd teha viimaseid pingutusi, et ajada vastasel nurja meie Lesgi, Kosheljaha, Vashina-Gora positsioonide selja taha raudteele välja tungimist.

Selleks paigutas kpt. Irv soomusrongid nr. 1, 2 ja 3 ning remontrong nr. 1-se Kosheljaha jaamast tagasipoolle, et vastase edu korral meie poolt seal kõva jõud vastas oleks. Soomusrong nr. 5 paigutati Petseri jaama, kus täiendati ka rongi meeskonda. Korraldati intensiivselt luurkäike, et valmis olla igaks ootamatuseks. Selgus peagi, et punased liiguvad Lesgi ja Grabilova külade vahelt läbi raudtee suunas. Neile saadeti vastu al.-ltn. Bärenklau juhatusel 50 meest. Vastane piirati sisse Goruska külas. Peale lühikest tulevahetust sattusid punaväelased suurde segadusse ning põgenesid. Saadi 50 vangi. Võidutuhinas kavatses Bärenklau oma väikese salgaga tungida edasi umbes 5 kilomeetrit eemal asuva Vederniki küla peale. Õigel ajal saadi aga veel teada, et vasakule, nende selja taha, Grabilova külla on sisse tulnud punased, oodates põhjast oma peajõudude päralejõudmist.

Nüüd liikus Bärenklau tagasi Grabilova peale. Saadi teada veel, et ka otse meie seljataga, Sabolotje külas, on punased sees. Bärenklau pööras sellest kuuldes äkilise ja kiire liikumisega nende mõlemate külade peale, et ootamata hoobiga külasid vallutades murda omale taganemistee vabaks.

Külasid vallutada ei läinud korda. Lõpuks murti taganemistee siiski lahti, vallutades Sabolotje küla.

Nüüd paluti soomusrongilt suurtükituld Grabilova külale. Seda saadi peagi. Mindi uuesti Grabilova peale. Et aga suurtükitule ettevalmistus küllaldane polnud, ei läinud salgal küla vallutamine siiski korda. Dessantsalk asus Sabolotjesse, kuhu jäädi seisma, lüües tagasi ka mitmed küla vallutamise katsed punaste poolt.

Nõnda oli Kuperjanovi partisaanide seljatangune ikkagi kaitstud, vaatamata mitmekordsetele pealetungidele. Punaste pommitamise peale vaatamata püsisid partisaanid kindlasti Lesgi ja Saurova külades.

Kõik vastase kallaletungid löödi tagasi. Ka Grabilova poolt pealetungivad punased suruti tagasi. Punaste poolt alati nüüd igalt poolt ägedat pommitamist suurtüke.

Partisaanid Lesgi ja Saurova külades hoiti vastase poolt alalise suurtükitule all. Punased katsusid peale tungida partisaanidele kahest küljest — Soha ja raudteeliini poolt — kuid ka see katse nurjus neil. Vangivõetud punaväelased jutustasid, et punased kavatsesid taganeda Pihkva alla, kus olevat palavlikult käimas kindlustustööd. Vastane olevat rõhutatud meie visadusest ning kaotanud lootuse püsima jääda enne Pihkvat.

Rindelt rindele.

Kuna skoudid olid täitnud oma ülesande, takistada vaenlasel meie soomusrongide seljataha tungimist, ja suuremat mõtet polnud Ivanova-Balotno juurest enam edasi tungida, toodi 7. aprillil skoudid Petseri piirkonda, lõunapoole raudteed. Nimelt oli kavatsus seal Riia-Pihkva kiviteeni välja murda, et vallutada Vana-Irboska. See oli tähtis teedesõlm, mis võimaldas vastasele oma väeosade manööverimist kui ka varustamist. Skoudid paigutati esialgul Petserisse, kus neile anti päev puhkust. Selle aja jooksul pidid nad end ette valmistama ka uuteks lahinguteks. Skoutidele langes raske ülesanne: Nad pidid tungima välja Petseri alt, vallutades mitukümmend küla ja asulat, kus sees asus hulk kindlustatud punaste polke.

Skoudid olid, nagu varem teame, eelmistes lahingutes tublisti kannatanud. Oli olnud õnne kuid samas ka palju õnnetusi. Pead ei norutatud siiski.

Pean juure lisama, et sarnased väeosade üleviskamised tihtipeale aitasid tõsta isegi meeskonna meeoleolu.

Teati, et see päev ehk poolteist, mis uute lahinguteni aega, see päev oli oma. Nähti teisi inimesi, maastikke ja uusi olukordi, ning tõmmati seega n. ö. hinge. Kuigi ees olid võib olla raskemaidki lahinguid, see ei teinud muret. Nendeni oli aega, olgugi kas või ainult mõned tunnid.

Puhastati, parandati lõbusas meeoleolus varustust jne. Öö jooksul puhati end veel välja ja 9. aprilli hommikul algas uuesti lahingtöö.

Kiiresti loodi punased välja Babkova, Barkanova, Lebedõi ja Satrubje küladest, kusjuures

vastane põgenedes maha jättis umbes kümme-kond surnukeha. Vangi langes punaväelastest mõnikümmend meest.

Vabaks pääses ka kümme-kond võrukat, kes punaste poolt kühimeestena kaasa olid viidud. Skoudid kaotasid ses lahingkäigus ühe mehe surnuna ja viis haavatutena.

Skoutidele anti korraldus, asuda vallutatud positsioonidele.

Edaspidist pealetungi takistasid aga kevadised vallalepuhkenud veed. Punased aga, nähes meie seisakut, katsusid omalt poolt asuda pealetungile, et suruda meid vallutatud seisukohtadelt välja. Need katsed ei läinud neil aga terve järgneva nädala jooksul korda.

Raudteel ja selle ümbruses Irboska sihis kestis tegevus edasi. Kahjuks pidi see tegevus piirduma peaaesjalikult ainult tublisti lõhutud raudtee parandamisega. Et Irboska jaam, samuti ka alev, punavägedele varustusbaasiks oli, katsusid soomusrongid raudteel kõik teha, mis iganes võimalik, et jõuda lähemale neile punktidele, ja et vähemalt suurtükitlega oleks võimalik takistada ning häirida vastase korraldustöid.

Nii tungis kord kapten Luiga oma soomusrongiga Kosheljaha jaamast seevõrra edasi kui iganes võimalik ning hakkas siis ootamata vastasele tuld kaela sülgama.

Irboska jaamas on tol korral seisnud mitu vastase soomusrongi, esheloni jne. Märk oli valitud hästi. Esimene pomm kukkus otse punaste sidekomando vagunisse, mille tagajärjel olivat surma saanud mitu punaväelast. Suure kiirusega olivat isegi neli punaste soomusrongi jaamast Pihkva poole minema lidunud.

See ootamatu kost on punastel seevõrra kannanaha ihule ajanud, et nad oma baasi Irboskast kümme-kond versta tagapoole, Moglino jaama, asetasiid.

Jalutuskäik lahingmuusikaga.

Ikka tõsisemaks ja tõsisemaks muutus punastel võitlus raudtee piirkonnas. Nad koondasiid meie soomusrongide vastu hulk patareisiid, et kuidagi takistada raudtee parandamist ja ühes sellega meie soomusrongide edasiliikumist. Ka vastase soomusrongid püüdsiid hakata meile vastu, kuid visati pea iga katse juures meie poolt verise peaga tagasi.

Sageli tekkis meie ja vastase soomusrongide vahel kahevõitlusi, kusjuures vastasele suurt toetust anti väljapatareide poolt. Seejuures, vaatamata kõigele, enamikel juhtudel jäi kaotajaks ikka vastane.

Kuid oli äpardusi ka meil.

Nii kukkus 8. aprillil üks vastase granaat meie soomusrong nr. 3-da kuulipilduja vagunisse, mis tegi meile väga palju tuskat. Lõhkemise tagajärjel said surma leitnant Siiman ja lipnik Oja. Peale selle sai surma veel kolm sõdurit ja põrutada kaks.

Kirjeldatud olukorras oli raudtee parandamine äärmiselt raske. Parandustööd tuli mitmel puhul katkestada rentside puudumise ja haavatud tööliste äraviimise tõttu.

Vastase positsioonid asusid metsaga kaetud liivaküngastikel, kust nad oma hästipeidetud vaatepunktide abil alati hästi võisid näha meie ilmumist raudteele Vashina-Gora varjult.

Isiklikult mäletan veel väga selgesti, kui võrt tabav oli vastase tuli.

Kord kadunud kapten Irvega raudteed mööda vastase seisukohtade poole jalutades, lasi meid

vaenlane rahulikult ligineda umbes kilomeeter maad edasi. avades siis alles ägeda shrapnellitule.

Müriin, vingumine ja vuhin valitses otse põrgulikult ümberringi. Imestasime Irvega, kui võrt ohtralt võidi raisata laskemoona ainult kahe inimese tapmiseks... Sekka anti ka granaate.

Rahulikult sammudes jõudsime tagasi mäe varju, kuhu saatis meid aupaklikult metsik sõjamuusika — alatasa undav kildude virin ja vihin. Erilist muret see meile ei teinud.

Mul oli ainuke mure: kui puutub ka paremat kätt (vasak oli haavatud ja sidemes), kuidas saan ma siis kasuka selga... Peaks riietumisel olema alati abiline. Irv aga naeris, sõnades:

„No, küll on aga näljased. Kahe rahulikult jalutava mehe pärast kulutada niipalju kallist laskemoona...

Parem oleks võinud nad lasta meid jalutada edasi ja katsuda õnne meie vangivõtmisega.”

Kriitiline seisukord Piusa taga.

9. aprilli hommikul, kui skoudid Vana-Irboska sihis pealetungile asusid, algasid pealetungi ka soomusrongid.

Kõikidelt meie soomusrongidest kui ka väljapatareidest avati vastase pihta suurtükituli. Tule juhtimiseks olid meil valitud vaatepunktid, mis telefoniühenduses rongide ja patareidega. Alamleitnant Einbund toetas oma patarei tulega mõjuvalt meie pealetungi.

Nagu eelpool tähendatud, oli 9. aprilli lahingus edu peaaesjalikult ainult skoutidel, kuna põhjalikult purustatud raudtee tõttu soomusrongidel sel päeval suuremat edu saavutada korda ei läinud.

Küll oli aga vastasele siiski tehtud järjekordselt suuremat hirmu. Ka soomusrongide dessandid viskasid mitmest külast punased välja. Vastane põgenes. Võeti ka vange, kes jutustasid, et

punaväed taganevad Pihkva poole.

Kahtlemata oleks seekord punased võidud kuni Velikaja jõeni välja peksta. Siin tuli aga ilmsiks takistus, millest üle ei saanud inimlik võim ega mõistus. Algas kevadine veteaeg, mis tõstis järsku välja veed jõgedest, kaugele üle kallaste.

Heinamaad ja madalikud muutusid järvedeks.

Raudteel, meie seljataga asuvad sillad olid alaliselt liikuva jää kaisutuses ja võisid iga silmapilk puruneda. Juhtuski suurem õnnetus. Suure vee ja ujuvate jäätükkide pressil hävines Piusa jõel meie seljataga asuv suurem raudteesild.

Terve meie operatsioon tuli lükata edasi,

sest täiesti võimata oli väeosadel, vooridel kui ka patareidel liikuda, võimata oli saada tarvilikul määral toidumoona kui ka lahingvarustust. Meie vahvad väeosad ja soomusrongid olid silm-silma vastu vastasega, kuid meil puudus igasugune ühendusvõimalus oma seljatagusega.

Seisukord oli äärmiselt kriitiline.

Ei saa enam toitu, ei saa laskemoona... Iseäranis raskeks muutus soomusrongide seisukord. Meie soomusrongid, remontrongid kui ka sanitaarrongid seisid vastase pool purustatud sillast. Vesi jões tormas aga 5 meetri kiirusega sekundis.

Vaenlane, aru saades meie ülliraskest seisukorrast, asus nüüd omakorda ägedale pealetungile, lootes nähtavasti ühe hoobiga hävitada meie soomusronge.

Soomusrongidel tikkus lõppema otsa laskemoon.

Sarnases olukorras tekkis terve rida lahinguid, mis lõppesid vahelduva õnnega...

Piusa raudteesild oli suurvee ja jää tõttu täiesti purunenud. Tõusis teatud ärevus mitte ainult kohapealsete väejuhtide keskel, vaid ka ülemjuhataja poolt võeti käsitamisele kiired abinõud, et korda seada Petseri lahinggrupi seljataguseid teid. Tallinnast saadeti välja insenere ja teisi raudtee asjatundjaid, kes pidid kiires korras jalule seadma ühenduse väeosade seljatagusega. Nende asjatundjate arvamise järele võis silla uuesti üles ehitada kõige varem kolme nädala jooksul.

See aeg oli meile aga liiga pikk. Ei oleks jatkunud hulgil väeosadel niikauaks ei toiduga ka laskemoona.

Soomusrongide divisjoni tehnilise osakonna juhatajat Ed. Jürgensit vihastas see.

Võrdlemisi nõrkadele tehnilistele abinõudele vaatamata, oli Jürgensil julgust teatada, et tema võib silla viie päeva jooksul peale tõmmata.

Sillameister Ed. Jürgens.

Siin mõni rida sellest kuulsast sillameistrist Ed. Jürgensist. (Elab praegu Austraalias Sydney linnas, olles ühes suuremas tehases vanem-inseneriks.)

Mäletan, kui omalajal formeeriti soomusrongide divisjoni inseneriosakonda. Ei leitud kedagi, kes oleks võinud nii vastutusrikast ja

tähtsat tööd oma õlule võtta, mida nõuti soomusrongide divisjoni tehniliselt korraldajalt. Siin oli tegemist mitmete erialadega. Oli tarvis tunda vedurite ja vagunite parandamist, uute soomusplatvormide ehitamist, suurtükkide ja kuulipildujate kordaseadmist, pidi tundma raudteesajandust, sildade ehitamist, parandamist, majade ehitustöid ja autoasjandust jne. Samuti oli tarvis tunda ka positsioonide kindlustustöid (kaevikud, jooksupuukraavid, blindaašid, traataiad, vaatepunktid).

Prooviti paigutada sellele kohale mitut tegelikku inseneri, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Keegi ei kõlvanud. Katsetatavad osutsid kõik „valgekäe”-meesteks.

Mõnelgi neist oli esimeseks mureks, seada omale sisse korralik kabinett, kus oleks võidud härrana istuda ning jagada välja käske ja korraldusi. Seda mugavust ei lubanud meie olud aga vähemalgi määral. Nõuti tööd, elavat tööd. Tuli käia, liikuda, korraldada ja juhatada kõikjal. Nii õl kui päeval — külmas lumes, tuisus, suitsus ja tolmus. Ja kus tarvis, panna külge ka käed. Teisiti polnud see mõeldav meie oludes.

Viimaks peatuti Jürgensi juures. Ta määrati divisjoni inseneriks. Valik osutus kõigiti õigeks. Tehastesse, depoodesse, töökodadesse, igalepoole, kus häda ja tarvidus kõige suurem, ilmus ta kui keerub oma tulise mõõgaga. Selleks mõõgaks oli tal suur jõuküllus, hea tahe, kogemused tehnilisel alal, loomulik taip, suur püüe ja lõpuks veel suur kohusetunne ning isamaalsus.

Jürgensi isiku ümber tõusis ühes sellega ka palju tolmu. Kas igatses keegi kusagil kõrgemal pool seda kohta omale või oli siin mängus midagi muud — kuid intriige oli palju. Otsiti kord isiklikke põhjusi, kangutati aukraadi kal-

lal jne. Oli nimetanud teda keegi kapteniks või oli ta teinud end selleks ise — ei mäleta enam hästi, kuid mingisugune jutt ta aukraadist ja diploomist tõi esile koguni pika kirjavahetuse ja tähenärimise. Vaatamata sellele, töötas Jürgens edasi julgelt, tuliselt ja kohusetruult. Teda kaitsti ja seisti ta eest. Kõige paremaks eestseisjaks oli aga siiski Ed. Jürgensi enese võrratu tööviljakus.

Piusa silla ehitamine.

Ka nüüd, olevas raskes olukorras, ilmus Jürgens Valgast 45 mehega Piusa silla juure, ning algas kibe töö. Abiks mobiliseeriti veel ümbrusest mõnisada talumeest. Ööd kui päevad töötati tulise rutuga.

Sarnane kiirtöö kestis vahetpidamata 13. kuni 18. aprillini — viis päeva. Silla pikkus oli 15 silda ja kõrgus 3½. Veesügavus 2½ silda.

Selle suure ja mehiselt juhatatud töö tulemus oli see, et 18. aprillil kell 12 päeval esimene rong võis sõita üle uue silla.

Nõnda oli ühendus soomusrongidel kui ka teistel väeosadel seatud seljatagusega jällegi jalule.

Tänu divisjoni insener Jürgensile, oli nüüd kõigi nende vahvate väeosade seisukord lõplikult kindlustatud. Olgu sama õnnelik ja edukas Ed. Jürgensi töö ka kaugel võõrsil, kuhu ta olude tõttu sunnitud on olnud otsima omale uut isamaad.

Punavägede läbimurde kavatsused Võru all.

Nagu varem teame, oli meie löögiüksuste grupi ülesandeks vallutada Vana-Irboska teede-sõlm. Selleks otstarbeks oli soomusrongidele kalevlastele ja skoutidele abiks antud veel üks meie paremaid ja vahvamaid polke — nimelt 5. Rakvere polk. Märkisin juba eelpool, kuidas see polk, ilmunisel Petseri rindele, oma esimesel pealetungil kohe järsult meie lahingkaaslaste lugupidamise võitis. Kõikides tõusis usk, et nüüd ilmtingimatult jõutakse eesmärgile.

Vana-Irboska vallutamisega tol momendil oleks vaenlasel võimalus kadunud Pihkvast kui ka Ostrovist omi jõude Petseri kui ka Võru vastu välja visata. Oli ju Riia-Pihkva kivitee vastasele selleks otstarveks väga suure tähendusega. Kevadise suurvee tõttu varises seekord aga meie kavatsus kokku ja olime sunnitud asuma kaitse-seisukorda. See ei soodusta aga kunagi edukat tegevust.

Tagajärg oli see, et vastasel võimaldus Riia-Pihkva kivitee kasutamine ja seda suuremas ning laiemas ulatuses.

Punavägede juhatus asus meie kangelasliku löögigrupi piiramisele juba kaugelt meie seljagant, Võru piirkonnas. Siht oli: vallutada Võru ja sellega lõigata ära kõik meie Petseri rindel asuvate väeosade ühendus raudtee kaudu tagamaast ja baasidest.

Suurejooneline ettevõte. Kuid vaatame kas läheb see vastasel ka korda. Olid ju punaväed katsunud meid ära lõigata ka Valga vallutamise-ga, kuid senini ei olnud läinud see veel korda. Visalt takistasid seda kitsarööplised soomusrongid Valga-Mõniste vahel ühes 3. polgu ja

teiste jalgväe üksustega. Samuti olid vastasele väga karuseks tõkkeks nende ülesande kordaminekul Valga-Stakelni vahel kurseerivad laiarööplised soomusrongid.

Kirjeldataval ajajärgul lootis aga vastane suurel määral sellele, et meie soomusrongid ei pääse üle purunenud Piusa jõe raudteesilla kaitsma Võru juure oma seljatagust. Juba en-nemalt meie pealetungil Petseri suunas oli vas-tane samuti katsunud lõunapoolt Võruni välja tungida, kuid tagajärjeta.

Siin anti neile kibedalt tunda nii soomus-ronglaste kui ka jalgväemeeste raudset rusikat.

Nüüd aga, kus Asutav Kogu oli astunud kokku, oli punastel kõige soodsam silmapilk pu-rustava hoobi andmiseks meie parematele väe-osadele lõuna-rindel, et sellega kogu rahva kes-kel luua rusuvat meeleolu, mis samuti ka suurel määral oleks võinud takistada Asutava Kogu tööd riiklike korralduste jne. mõttes.

Vangidelt kui ka teistest allikatest kogutud teadete alusel oli Sise-Venemaalt ja koguni Ukraina rindelt meie vastu toodud polkudes teh-tud tublisti olukorra üle selgitustööd. Olevat kirjutatud ja räägitud, et seltsimehed peaks nüüd tegema viimase ja võimsama pingutuse Eesti „valge-kaardi“ jätiste purukslõõmiseks. Nii siis

veel viimane pingutus ja siis võivad kõik jällegi rahulikult minna tagasi oma koju naiste ja laste juure.

Punaväe juhatus teadis kül-lalt hästi, et nende seltsimehed — punasõdurid põrmugi sõdida ei soovinud. Et neid veel kuidagi pingutusele viia, oli vaja äärmisi abinõusid. Ja siin oli üks

— lubati rahu! Peteti sellega mehi kui lapsi kringlisaiaga.

Koondades kuni pooltosinat diviise Riia-Pihkva kivitee piirkonda Mõniste-Panikovitshi sektoril, algasid punaväed purustava laviinina liikumist põhja...

Volmari polgu äpardus.

Vastase vasaku tiiva survele taandus Volmari läti polk 17. aprillil Seveli piirkonnast kuni Mustjõeni. Sellega ühe päeva jooksul 7—8 kilomeetrit.

Pean tunnistama, et see lätlaste taganemine tuli mulle üllatusena. Tundsin selle Tartus formeeritud läti polgu ohvitserest paljusid kui väga tubeid lahingmehi. Seda taganemist võiks ehk põhjendada selle polgu juures ilmsiks tulnud nähtusega: püüti olla liiga kompaktselt ja koondatult, mis andis punastele võimaluse teha polgu tiibade ümberhaarangu. Volmari polk kui värskelt formeeritud ei olnud saanud veel korralikku tuleristimist, mille tõttu lätlaste ka vähemate salkade viisi võisid karta punavägede kätte vangi langemist. Sarnasel korral ei oleks aga läti punased sõdurid oma „valgete” seltsimeestega muidugi mitte väga sõbralikult ümber käinud.

Volmari jalgväepolgule vastandina töötas läti patareid mehiselt — tänu oma tublidele ohvitseridele.

Sevelist lahkunud Volmari polk ei teatanud taganemisest midagi oma naabritele, mille tõttu viimased äärmiselt raskesse seisukorda sattusid. Nii ähvardas 3. polgu vasakut tiiba punaste poolt ümberhaarang.

Korraldasin 3. polgu vasaku tiiva tagasitõmbamisele ning toetuda selle tiivaga raudteele,

kus kaitseks kitsaroopalised soomusrongid. Ka läti polgust vasakul tegutsevad eesti väeosad olid sunnitud ümberhaarangu tõttu tõmbuma tagasi. Lõunapool Võrut asuvad väeosad olid sunnitud, lüües vastasega ägedaid lahinguid, taganema 21. aprilliks Uue-Nursi ja Vana-Kasaritsani.

Paljudele paistis Võru lange mine käegakatsutavana.

Linnas tekkis kabuhirm. Isegi lõuna-väärinde juhatus ei uskunud enam Võru päästmisse. Üks juhtidest, nagu mulle seletas kpt. Irv, oli nõupidamisel lausunud: „Võrut ei päästa enam keegi kurat!...”

Sellele tähendanud kpt. Irv: „No, vaatame veel järgi.”

Missuguste raskustega käesolevas olukorras meie juhtidel tuli võidelda, sellest siinkohal mõned sulleviiped.

Üksikud väeosad olid üksteisest lahutatud. Juhatus omakorda nendest ja nemad juhatuselt. Telefoniühendust, mis vastase suurtükitle läbi või mõnel muul põhjusel katkes, ei olnud võimalik seada enam korda. Ei saadud veest üle. Soomusrongide divisjoniülema käskudetäitja ohvitser ltn. Tilger (praegu major ja kohtu-siseministri adjutant ja kahekordne Vabadusristi kavaler) jutustas, kuidas mõnikord kadunud kpt. Irvega on tulnud ühe ehk teise väeosaga ühendust otsides ratsutada mitmed kilomeetrid läbi veeväljade. Ei teadnud, kas sõidad teekohal, kuhu juhid hobuse, kas on teel silda all või see rikutud veest ja jääst. Silla rikke korral oleks kadunud olnud hobune, murdes palkide vahel jalaluud. Tuli sõita nii, et hobusel oli sageli pool keha vees ning ise pidid jalgu hoidma hobuse kaelal või seljal.

Kõigest sellest hoolimata suudeti aga pea alati luua vajalik ühendus ja anda vastavaid korraldusi.

Mõnikord ei läinud see siiski korda. Sarnastel juhtumitel tuli väeosa ülematel, tihtipeale ka kompanii ja salkade juhtidel, talitada oma initsiatiivil. Tuli jälgida teraselt vastase tegutsemist ja paljugi otsustada kusagilt kõlavate paukude ning lahingmüra järgi. Kõigele vaatamata võideldi kindlalt ja visalt. Sellest võiks tuua välja ka moraaligi: kõrgemad kaitsevää juhid, kes teie praegu meie kaitseväge õpetate ja sõjategevuseks ette valmistate, ärge riisuge noorematele, teile alluvatelt juhtidelt, nende omal initsiatiivil tegutsemise tahet ja püüdu. Seda juhtide oma initsiatiivi ülesnäitamise osavust tuleb nii ohvitser- kui ka sõdur-konnas hoolega kasvatada ja arendada.

Kahjuks pean äramärkima, et meil, meie kaitsevâes see asjaolu palju soovida jätab. Vana vabadussõjaaegsed rahvavâe juhid on enamjaolt juba selle tähtsa töö juurest eemaldatud, kuna aga nii mõnedki praegustest õppetöö juhtidest tõsist lahingvilumust ei oma.

Ettevalmistusi vastulöögiks.

Kapten Irv, kes oli tol ajal üks vanematest juhtidest, andis 21. aprillil oma väeosadele alljärgneva päevakäsu:

1) „Vaenlane algas pealetungimist 17. aprillil Võru sihis kindla tahtega Võru ära võtta. lootes, et meie poolt suuremat vastupanu ei leia. Seda kavatsust täide viia katsudes tungis vaenlane kiiluna sügavasse meie väerinda Võru sihis. Selle sissetungimisega avanes meil aga väga hea võimalus temale küljelt peale tungida, teda ära lõigata ja hävitada.

Saadud teadete järele olevat see vaenlase viimane katse meie peale tungida ja sellepärast on tarvis anda suurem vastulöökk. et sellega teha lõpp vaenlase rõõvkäigule.

Selleks käsen: parempoolne grupp — alamkapten L a a m a n n : 1. pataljon 3. jalgvâe polgust, laiaroopaline soomusrong nr. 3 dessant ja soomlaste pataljon, Kalevlaste maleva, 1-ne Volmari läti polk, kapten Sarapuu kaitsepataljon, 3 kitsaroopalist soomusrongi, 2. ratsavâepolk — neli eskadroni — 4 kerget suurtükki.

Liikuda Mustjõe sillast üle Mõniste mõisa, mööda põhjapoolset Vaidava kallast Vana-Laitseni peale ning Riia-Pihkva kiviteed mööda liikuda kuni vasakpoolse grupiga kokkujõudmiseni, luua temaga side, Mõniste, Vaidava, Neeli-jõe, Viidu, Vislajärve, Shrebershhofi ja Laitseni liinile asuda, kindlustada ja kaitsta.

Vaenlast püüda rohkem hävitada, kuna püüda moonavoore.

Leitn. Neps, soomusrong nr. 1 ja nr. 5 — Sõmerpalu ja Võru vahel kaitsta raudteeliini ja Võrut.

Kuperjanovi pataljon, skoutide rügement, soomusrongid nr. 2 ja 4 ja eskadron — vanad seisukohad.

2) Vasakpoolne grupp algab pealetungimist Illingi juures kivitee sihis 22. aprillil 1919 a. kell 03.00.

3) Selle operatsiooni peatingimus on kiirus, seepärast nõuan kiiret ja energilist pealetungimist ja edasijõudmist.

4) Meie liin: Mustjõe sillast üle Mõniste, Tsooru, Sanna, Rõuge, Vana-Kasaritsa — Illingeni peale.

5) Operatsiooni algus punkt kell 03.00, 22. aprillil 1919. a.

6) Teateid saata iga 3 tunni järele.

7) Minu asemikud: alamkapten Laamann ja kapten Luiga.”

Sellest käsukirjast paistab, nagu oleks Irv elnud teab kui palju mehi. Ligemalt informeeritud teavad aga, et kogu nende üksuste ja

-osade meeste arv ei ulatanud kokku üle paari-tuhande mehe. Needki igalpool näputäie kaupa laiali.

Kui palju pidi jätkuma sisemist jõudu, usku ja julgust, et teha otsust ning anda lahingkäsku.

Edu korral saab juhile küll osaks suur rahuldustunne ja võib olla ka au — tiivustus edaspidiseks tegutsemiseks. Kuid kaotuse korral on juhi saatuseks tema sisemise usu ja enesetunde kokkuvarisemine, otsusvõime paraliseerumine, sõnaga hävinemine. Rahva ja kaasvõitlejate poolt hukkamõist, kirumine, viletsaks, saamatuks tembeldamine ning võib olla koguni ka sõjakohtu alla andmine.

Teavad kõik, kuidas mõnikord tühisegi asja kohta pole kerge teha otsust — toimida nii või teisiti. Kas osta, ütleme taskunuga niisugune või teissugune, siit või sealt poest või jätta see üldse ostmata — raha on ju kallis ja võib tarvis minna mujalegi. Kas mõni asi pole mitte tarvilikum kui see? Kui sarnase nähtuse üle järgi mõelda, on arusaadav, kui raske on ühel juhtival isikul langetada otsus. Seda raskem oli veel meie vabadusvõitluse olukorras, kus

ühest käsust võis rippuv olla terve rahva saatus.

Teame, kuidas sõdade ja lahingute suurmeister Napoleon, kui ta pidi mõnd otsust tege-ma, enese kohta tunnistas, et ta sel silmapilgul enese sama viletsa ja saamatu tundis kui üks raskejalgne naine.

Ühel nõupidamisel minuga tähendas kapten Irv: „No kirju on see paber nüüd küll üksuste nimetustega, aga siiski — m e h i o n v ä h e ! Imelik, kui sõidad kuhugi linna, igalpool rahvast külluses. Meile siia aga ei jätku.”

— „Nähtavasti on soovijaid vähe,” tähendan.

„Igalühel oma sile nahk armas,” muigas kpt. Irv.

Nõnda siis, punaste suured jõud kui hiigla-madu, olid sattunud sipelgapessa. Meelekindlalt ja enesest hoolimata asusid eesti poisid sipel-gatena selle suure mao keha kallale. Algas hir-mus võitlus elu ja surma peale. Üks kahest on valida — kas neelab see madu meid, või jääb tast järele ainult luukere.

Otsustavate operatsioonide keerises.

Nagu varemkirjeldatust teame, oli punas-tel korda läinud Valga—Petseri rinde sektoril mitmeid meie väeosi tublisti tagasi tõrjuda, alates paremalt tiivalt.

„Kus häda näed laita, seal tule ja aita’, üt-leb vanasõna. Nähtavasti sellel põhimõttel al-gas ka kapten Irv oma tegutsemist vastase suure ja ähvardava hoobi tagasitõrjumisel.

Läti polk meie paremal tiival oli taandunud edasi vasakule. Olid sunnitud selle tagajärjel taanduma ka mitmed meie väeosad.

Kapten Irve päevakäsu täitmiseks algas 22. aprilli varahommikul lahing-tegevus. Väeosade üldjuhiks oli määratud kitsaroopaliste soomusrongide üldjuht al.-kpt. L a a m a n.

Kitsaroopalised soomusrongid nr. 1 ja nr. 3 liikusid lipnik L i n d e m a n n i juhatusel Mõ-niste jaama suunas.

Laiaroopalise soomusrongi nr. 3 dessantrood sõjaväeametnik M a n k e ja lipnik V a s s e r -m a n n i juhatusel liikus raudteel üle Mustjõe silla. Nende järele soomusrongide soomlaste dessantpataljon, arvult 45 meest.

Tuli liikuda raudteetammi mööda, sest ka-hel pool oli sügav kevadiine, üle jõekallaste tõus-nud vesi.

Vastasel olid kahelpool raudteed kindlustatud valvetõkked ühes kuulipildujatega. Sv.-ametnik Manke liikus oma luuresalgaga kõige ees. Katsuti hoida alul raudteetammi varju vasakul. Kui punaste kuulipildujat tuli juba liiaks kibedaks muutus, joosti paremale poole tammi. Sealpool asuvaist punaste valvetõketest avati meie meeste pihta nüüd omakorda tuli. Et ka seal tuli liikumist tunduvalt takistas, tormati juba otse raudteetammi mööda, kiirust lisandades, edasi. Sarnaselt liikuda oli võimalik vaenlase tule halva tabavuse tõttu. Kiire liikumisega pääsis meie luuresalk vasakul raudteest asuva valvetõkke tiivale ja sundis vastase oma kuulipildujaid maha jättes põgenema. Nii pääsesid luuresalgale järgivad desantrootud kui ka soomlased juba kergemalt edasi.

Paremalt meie pihta halvasti juhitud tule tõttu läks dessandil korda kaotusteta tungida üle Mustjõe silla.

Sarnasel julgel edasitungil on enamasti suur edu. Vastase tuli muutub närviliseks ja mitte-tabavaks, ning võit on enamail juhtudel peagi käes. Nii ka nüüd. Meie dessandi üle silla tungimisega said soomusrongid asuda raudtee kui ka Mustjõe silla parandamisele, tulistades suurtükkidest Mõniste jaama, kuhu ka peagi sisse tungiti.

Nahatäis vaenlase soomusrongile.

Teiseltpoolt Mõniste jaama ilmus meie vastu äkisti punaste soomusrong. Meie 1. kitsaroopalisel soomusrongil algas vastasega äge tulevahetus. Vastase soomusrong oli hästi varustatud suurtükkidega, mille tõttu ta ka meie nõrgalt varustatud kitsaroopalistele kõvaks pähkliks osutus.

Punaste soomusrong ei mõelnudki peale kokkupuutumist ja esimest tulevahetust taandumisele, vaid algas visa võitlus.

Kitsaroopaline soomusrong nr. 1, mis ees liikus, sai pihta ühe vastase mürsu. Punaste soomusrong jätkas ägedalt meie soomusrongi nr. 1-se ja Mõniste jaama pommitamist. Tagant järgi jõudnud kitsaroopaline nr. 3 sõitis Mõniste jaamast läbi ja tungis nüüd punaste rongile kallale.

Läks lahti vastase soomusrongi ja meie 3. rongi vahel

kahevõitlus

— äge suurtükitule vahetus. Rong nr. 3 sai pihta kolm vaenlase granaati, kuid sellele vaatamata võideldi südilt ja suruti pealetungides edasi.

Visadus võitis ka vaenlase vastupanu.

Punaste soomusrong põgenes.

Meie sr. nr. 3 hakkas vastase rongile järele liikuma — ajades teda taga. Jõudes umbes 4 kilomeetrit jaamast edasi, leiti ees tee purustatuna. Vaenlasel oli vahepeal korda läinud oma soomusrongi päästmiseks teostada viimane abinõu.

Kohalike elanike jutustuse järgi oli punaste soomusrong saanud tublisti kannatada. Inimesed imestanud, kuidas ta võis üleüldse veel liikuda. Oletatavasti oli terveks jäänud aga vedur ja vagunite rattad ning teljed.

Et meie Mõniste ümbruses tegutsevad jalgväe üksused tiivakaitseta ei jääks, anti kitsaroopalistele rongidele korraldus mitte enam edasi tungida. Olid ju soomusrongid oma ülesande ka korralikult täitnud.

Laiaroopalise soomusrongi nr. 3-da dessant, jõudes Mõniste jaama, algas siit viivitamata liikumist põhja poole, Mõniste mõisa sihis.

Mõisa eel, nimelt Harksalu ja Pelja talude juures, oli dessandil punastega esimene kokkupõrge. Peale ägedat lahingut purustati vastane täiesti. Iseäranis verine oli punastele Pelja. Talu ümbrusest leiti hunnikutena nende surnukehi. Saagiks saadi mitu kuulipildujat, hulk linte, püsse, padruneid ja suurel hulgal põgenemisel mahapillutud seljakotte ning sineleid.

Üleüldse loeti Mõniste jaamast peale kuni Mõniste mõisani umbes 100 punaväelase laipa.

Kerge on öelda — sada laipa — sada kustutatud inimelu.

Need mehed langesid nüüd mõne tunni jooksul. Mis oli nende elu hind? Mitte kui midagi „Sada laipa” — see oli kõik, mis meie nende kohta öeldagi võime. Neid matta polnud meil aega ega jõudu selleks.

Mille eest surid need mehed?

Mis ajas neid siia, meie maale võitlema? Oli neil vaja maad või tulid nad päästma omi võõrsil elavaid omakseid? Ei üht ega teist.

Neid ajasid surma meeletud utopistid, ajasid vägivallega ja terroriga, igasuguste ettekäánete, vale jne. nimel.

Sealtpoolt ehk vastatakse meile: nad surid ohvritena rahvaste vabaduse suurima idee — üheõiguse — eest.

Meie praegu aga näeme, et neist jumalikest loosungeist ei ole nende õnnetute kodumaal kübetki päevavalgele kerkinud. Puudus, nälg ja muu viletsus ning seinäääre seadmine, see on kõik, mis osaks saanud sellele õnnetule rahvale. Ja laibad, laibad, laibad — lõpmatuseni laibad!

Ons väärt mingisugune idee niipalju laipu, niipalju verd. Võib olla ka, kuid need laibad ei aita! Kui hävitada ka kogu inimsugu, oleks see asjatu. Arvestamata seda, et tolle suure idee teostamise eesotsas oli tõelisi idealiste ehk ainult niipalju, et võis neid vabalt ülelugada viiel sõrmel. Teised enamasti kõik, kui mitte imperialistlikud maailmavallutajad (maailmarevolutsiooni abil), siis saagiahned juhusteotsijad ja võimule püüdjad. Ühesugused kurjategijad, teadlikult ehk teadmatult — siiski kõik.

Kas ei võinud mõtlejad inimesed aru saada, et sarnane „õndsakstegemine” praegusaja inimesoo arenematuse tõttu osutub täiesti võimatuks. Küsiksin, palju on neid, kes kätt südamele panes võiks öelda: ma armastan ligemist samuti kui iseennast — mõeldes ligemise all igat elavat inimest.

Vist mõnedki küll kes tahaks seda öelda, valetaksid.

Võiksime säärast meeletu idee teostamise katset võrrelda raudteerongiga, mis pööraselt kuristiku poole kihutab, kus silda ei ole peal. Karjutakse, hurjutatakse, kuid vedurijuht ainult vajutab auru peale.

Mis peaksid reisijad tegema sarnasel korral niisuguse hullunud vedurijuhiga, kes loodab terve rongiga kihutada üle kuristiku, seda jäätame lugeja otsustada.

Lipnik Vassermann.

Soomusronglased jõudsid umbes keskpäevaks Mõniste mõisa kust punased olid juba välja surutud. Enne mõisa jõudmist avasid läti Volmari polgu mehed meie dessantmeeste pihta kogemata tule, pidades neid eksikombel punasteks.

Vahejuhtum lahenes aga õnneks ilma kaotusteta.

Mõned tunnid puhkasid ja korraldasid end mehed mõisas, siis algas jälle töö — lahing. Komando, ning kogunenud meeskond saab uue ülesande. Teatatakse selle eesmärk ja algas liikumine. Liiguti maanteed mööda põhja-ida suunas välja. Ees paistavad nagu tähistena vene-õigeusu kiriku kuppeltornid. Paiskutakse ahelikku. Kõlavad üksikud paugud. Varsti kostab koorina püsside ragin ja kuulide vingumine. Järk-järgult tungitakse vastasele lähemale, keda nähagi pole.

Punaste positsioon on hästi valitud ja kõvasti kindlustatud. Katsuti rünnata, mis ei toonud aga edu.

Veel ja veel kord, kuid — asjata.

Ka

padrunid on lõpukorral.

Lipnik V a s s e r m a n n, kes sama päeva hommikul enne lahingusse minekut oma senist tegevuse arvet kokku võttes oli tähendanud: „Ü h e k s a k ü m m e n d k a n e k s a o n, k a s s a a n t ä n a s a d a t ä i s ? ! . . .”

Oma jonni mitte jättes, tormab ta mõnikond mehega üsna vastase kaeviku ääre, kuid — langeb, tabatuna mitmest kuulist.

Võib olla, täitus ka ta viimane soov — saada sada täis, enne, kui leidis vaenlase kuul selle vapra sõduri.

Seisukord teistel oli raske. Padrunid olid lastud välja viimaseni. . .

Padrunite puudumisel ei olnud mõtet piirata vastase kindlustatud seisukohti. Ei olnud mõtet ohverdada mehi asjata — külma sõjariistaga võitlemisel, pealegi, kui selleks olid ainult püssilaed.

Meie püssidel — need olid vene süsteemi — puudusid täägid.

Vastane, omades positsiooni kaitseks hulga jalgväge ja mitu kuulipildujat, ei lasknud meie mehi käsitsi võitluseni. Selle tõttu ei saadud kätte ka Vassermanni surnukeha. Ei jäänud üle muud teed, kui pöörduda tagasi. Tuldi Mõniste mõisasse.

Selles lahingus ilmnes ka meie dessantosade suurem puudus — nõrk varustamine laske-
moonaga.

Minnes soomusrongilt välja, võttis igamees kaasa umbes paarsada padrunit. Padrunikaarikud puudusid laskemoona suuremal arvul kaasa-
võtmiseks.

Üks-kaks lahingut läbilöödud, olid lõppenud ka väikesed padrunit tagavarad.

Mõnistesse olid vahepeal päralt jõudnud kalevlased, kellede käest soomusronglased said padruneid.

Mõnistesse oli sõitnud parajasti ka kapten I r v, et anda väeosadele juhtnõore Mõniste piirkonnas tegutsemiseks. Kalevlased kavatsesi saata Grabenhofi kaudu Kikre suunas välja, kus oleks võinud ära löigata punaväe seljataguseid teid. Soomusrongide dessandid pidid liikuma vasakult Sänna mõisa kaudu, kuna 2. ratsapolk pidi minema kalevlastest paremal. 2. ratsapolk sai omale ülesandeks vallutada Stradde.

Ratsapolk algas liikumist, kuid ettevaatamatuse tõttu kukkus ootamatult küljelt punaste tule alla, mille tagajärjel tekkis suur segadus. Korratult ja tuhatnelja kihutades taganes ratsapolk üle Mõniste silla.

Põgenikke nähes pani jooksuma ka üle saja läti Volmari polgu mehe. Jalga lasid ka 3. polgu 4. ja 7. rood, kes olid antud kalevlaste käsutusse.

Tuli omade pihta.

Põgenevaid ratsaväelasi nähes avas soomusronglaste luursalk nende pihta tule, pidades neid atakeerivaks punaväe eskadroniks. Õnneks saadi siiski õigel ajal aru, et tegemist omadega, ning lõpetati tulistamine.

Soomusronglaste viha põhjuse taganejate vastu oli piiritu. Kiruti ja ähvardati kaasvõitlejatele selle eest teha tulist peapesu.

2. ratsapolk, olles formeeritud palju paremates tingimustes kui mõnedki teised väeosad, oli siiski ebakindel löögiüksus. Polgul puudus tubli ülem — juht. Teame väga hästi, et pea alati

väeosa ajalugu on ka ühtlasi tema ülema ajalugu.

Tahaks seda eriti aga just allakriipsutada ratsaväe suhtes. Ratsaväe juhilt nõutakse, peale oma eriala tundmist, kiiret otsustamisvõimet, selget silma ja ka palju julgust.

Selle kõige juures peab ta olema võimne, omama hea arusaamise olukorrast ja ümbrusest.

Raske oli meil leida sarnast ratsaväe juhti.

Meie rinnete suhtes ja jalgväe diviiside arvu arvestades oleks meil pidanud Vabadussõjas olema kolm ratsapolku. Suudeti formeerida korralikult aga ainult üks, nimelt 1. ratsapolk.

2. ratsapolgu uuestisünd.

Peale eelpoolnimetatud äpardust 2. ratsapolguga, oli vägede ülemjuhataja kindral Laidoner jällegi rindel, kuna olid kohale kutsutud ka diviisiülemad kindral Põder, polk. Puskar ja mina.

2. ratsapolgu asjade üle nõu pidades toonitsid kindral Põder ja polk. Puskar, et 2. ratsapolk peaks saadama laiali.

Seisin isiklikult siiski selle vastu, avaldades ülemjuhataja ees usku, et ehk vast ometi leidub sarnane ohvitser-ratsaväelane, keda võiks määrata polguülemaks.

Kindral Laidoner vastas, et sarnast ratsaväe ohvitseri tema käsutuses kahjuks ei ole, lisades juure, et ei või ometi 1-st polku rikkuda 2-se formeerimisel.

Katsusin siiski kõigiti selle eest seista, et see suur formeerimistöö, mis 2. ratsapolgu juures juba tehtud, asjata polgu laialisaatmisega kaotsi ei läheks.

Teadsin omastkäest väga hästi, mis tähendab väeosade formeerimine. Kui palju tööd, vaeva ja jõudu nõuab see. Palusin sellepärast ka ülemjuhatajat, et 2. ratsapolk jääks laiali saatmata.

Nüüd küsis kindral Laidoner teistelt diviisiülematelt, mis nad lõpuks arvavad. Need vastasid, et silmapilgul, kus diviisil hobustest puudus, 2-sel ratsapolgul seisab asjata aga umbes 400 hobust. Neil diviisidel olevat puudu aga sada hobust. Ka minu diviisis puudus umbes sama arv hobustest.

Lõpuks palusin kindral Laidoneri, anda 2. ratsapolk minu korraldusse, et polku ja selle seisukorda korralikult üle vaadates võiksin lõplikult veenduda, mis sellega teha.

Kindral Laidoner nõustus minu sooviga, lubades anda kohe vastava korralduse.

Hiljem, kui polku üle vaatasin, leidsin, et varustuse mõttes polk jätab palju soovida. Puudus hulk saapaid, samuti oli vilets ka meeskonna riietus. Mis puutus meeskonda, siis

mehed jätsid mulle enesest väga hea mulje.

Need olid toredad noored poisid, et lust vaadata.

Omas hinges oli heameel, et olin nende eest seisnud. Tean väga hästi, kui haavav on sõdurile, saada saadetud võorastesse väeosadesse, kus neid harilikult vastu võetakse suure pilke ning mõnitusega.

Mis puutub peale äpardust ajutiselt määratud polguülemasse kapten R. Uritam'isse (praegu üks P. K. „Estonia” direktoreid ja kol. ltn. reservis), avaldas ta mulle hea mulje. Omavahel, silm-silma vastu vesteldes ilmnes, et see oli tubli ohvitser ja võis julgesti määrata 2. ratsapolgu uuesti formeerijaks.

Nii ka sündiski.

Peagi võttis polk enesele uuesti n. õ. jalad alla ja

sellega oli päästetud meeste au.

See jäägu aga kapten Uritami suuremaks teeneks.

Mõniste heitlus.

Eelnimetatud 2. ratsapolgu äparduse tõttu Stradde sihis õnnestus punastel tungida kolm-nurgana sügavalt sisse Mõniste ja Konoküla vahele.

Meie kitsaroopalised soomusrongid olid sunnitud lahkuma Mõniste jaamast, sest punased olid meid pea igast küljest peaaegu rõngana sisse piiranud. Ei saanud sellises olukorras mõeldagi pealetungile, vaid tuli asuda kaitseseisukorda.

Õhtul piirasid punased Mõniste mõisa ümber. Igalt poolt anti tuld.

Kalevlaste maleva ja laiaroopalise soomusrongi nr. 3 dessant võitlesid meeleheitlikult. Punaväelased tulistasid püssidest ja kuulipildujatest ning andsid lisaks veel suurtükituld.

Mõniste mõisa kaitsel oli ka Võru kaitsepataljoni 1. rood.

Tuli oli vahetpidamatu ja nii äge, et kõigil püssirauad otsesussisid. Toodi lõpuks platsi tagavaras olevad püssid, et nendega vahetada palavaksläinuid. Meil oli juba tublisti kaotusi. Haavatute hulgas oli muuseas ka vapper ohvitseri asetäitja Rosenberg. Raudteelt tulistas kitsaroopaline nr. 3 vastast nii kuis võis.

Viimaks läks kalevlaste ja laiaroopalise soomusrongi nr. 3 dessandil korda punaseid mõisa juures otsustavalt lüüa. Selle töö eest saime saagiks ühe raske kuulipilduja, mitu automaatpüssi, hulk püsse ja laskemoona. Meie kätte langes ka hulk hobuseid, sadulaid ja mitmesugust muud varustust.

2. ratsapolk varises kokku, nagu mäletame, juba Võru all tegutseva vaenlase seljataha tungimise operatsiooni alul. Selle tõttu olime siin esialgul sunnitud asuma ainult kaitsepositsioonile, pealegi, et soomusrongide divisjoni juhatuse oli sunnitud osa kitsaroopalisi ronge ja teisi väeosi saatma Ruhja alla 3. diviisi osadele abiks.

Vastane oli end välja murdnud Valga—Mõisaküla raudteeliinile. Ainukeseks väeosaks, mida võidi tõsiselt Mõniste piirkonnas tegutsemisel arvestada, oli kalevlaste maleva.

Vastasele seljataha tungimise operatsiooni ei jäetud siiski mitte pooleli.

Kalevlaste malevale ja temaga ühes tegutsevale 3. soomusrongi dessandile saadeti abiks soomusrongide divisjoni tagavara pataljon ja nimelt selle pataljoni ülema alam-kapten Emil Kurski (praegu soomusrongide rügemendi ülem, kolonel) enese tungival soovil.

Kolonel Kursk.

Mäletan juba maailmasõja päevilt Kurski kui tublit lahingohvitseri. Teenides 269. Novorsevi polgus pataljoni-ülemana, langes ta Karpaatides baierlaste läbimurde tõttu vangi, kuid põgenes siiski ära. Selle eest omandas Püha Wladimiri orduristi.

Ei ole huvituseta äramärkida, missuguse heameelega eestlased omal ajal suures Vene armees üksteist kohtasid.

Nii ühel öisel liikumisel oma rooduga astus pimedas minu juure keegi pikk, sihvakas ohvitser, nimetades oma aukraadi ja nime ning lisades juure, et ka tema on eestlane. See oli Kursk. Järgnes sellele muidugi kahe lahingumehe tugev, soe käepigistus.

Hiljem, Vabadussõja päevil, kui viibisin haavatuna Tartu haiglas, külastas mind ühes kapten Irvega ka al.-kapten Kursk.

Olles endiseist lahingpäevist kõik ühe polgu mehed, oli jälleenägemine hulga aja tagant väga liigutav. Panime kapten Irvega Kurskile kohe ette, kes tol ajal Tartus kusagil tagavara väeosas teenis, tulla jällegi meie kampa — soomusrongide divisjoni. Tundsiime ja hindasime üksteist tõsiselt.

Kurskil ei läinud tol ajal aga veel korda tulla meie divisjoni. Ta avaldas ka kartust, et vahest ehk ei saa meie juures hästi hakkama oma eesti keelega. Kursk oli sündinud ja üleskasvanud Venemaal, mis tõttu seletatav oma emakeele puudulik tundmine. Ka tema õige perekonnanimi K u u r s k oli venelaste poolt kuidagi, nähtavasti u muutmisega r-iks, Kurskiks tehtud.

Hiljem külastasime kapten Irvega Tallinnas Patarei tänaval Kurskide perekonda. Siin andis

endine tubli lahingkaaslane lõplikult oma nõusoleku ületulekuks soomusrongide divisjoni.

Sellega võitsime juure omale uue tubli kaasvõitleja.

Märtsikuus 1919 a. Valka üle tulles, määrati al.-kpt. Kursk soomusrongide divisjoni tagavara pataljoni formeerijaks ja ülemaks.

Selle pataljoni formeerimine oli suur ja raske töö. Ei olnud ju meil Eestis meeste tagavara kuigi suur. Mida mobilisatsioonid andsid, see sai kiiresti juba olemasolevaise väeosisse täienduseks saadetud.

Saaremaa mässajad soomusrongile!

Kord ülemjuhataja juures viibides palusin talt oma väeosade täiendamiseks mehi.

„Praegu ei ole mul Teile mehi mitte anda,” vastas ülemjuhataja.

„Aga, härra ülemjuhataja,” tähendasin, „hiljuti oli ju mobilisatsioon.”

„Mobilisatsioonist saadud mehed on juba kõik teistele diviisidele ära antud.”

„Ma pean teatama, et minu väeosades viimaste lahingute kestel meeste arv on kuivanud üsna väikeseks. Ei saa enam edukalt tegutseda.”

„Igatahes mul mehi praegu tagavaraks ei ole, peale Saaremaa mässajate, kes interneeritud.”

„Palun, andke siis need mulle?”

„Mis te nendega teete?” imestab ülemjuhataja.

„Sõdin!” vastan kindlalt.

„Noh, siis võtke,” tähendab naeratades kindral Laidoner.

„Tänan!” lausun. „Palun teie vastavat korraldust.”

Soomusronglaste perel ei tulnud kunagi kahetseda, et võeti oma hulka need saarlased „mässajad”. Olid kõik tublid, arukad ja tugevad poisid. Julged, visad ja mehised — kui kangelased kunagi.

Mäletan Valga raudteejaama esisel, kui oli päralt jõudnud juba mõnisada saarlast, pidasin neile, olles ise haavatud ning seotud käevarrega, kõne. Selles kõnes ei teinud ma neile mingeid haavavaid etteheiteid, vaid tervitasin neid sõbralikult meie juure tulemisel. Halvasti rietatud, viletsates jalanõudes nad esialgul head muljet ei avaldanud, kuid selgesti võis näha nende silmis paljutähendavat tulukest. Hiljem kuulsin, mida soomusronglased omavahel vesteldes on avaldanud, et see sõbralik ja südamelik tervitus ning vastuvõtt on meeste peale nii mõjunud, et nad on soovinud kas võtta otsekohe lahingusse minna. Jalad olevat hakanud liikuma otsekui iseenesest.

Minu arvates

polnud need ka kellegi mässajad,

vaid lihtsad maa poisid, kes halva korralduse tõttu hulganisti söömata olles nurinat tõstsid. Muidugi katsusid siis nii kodused punased kui ka Domesnes'i kaudu tulnud lätlased-punased seda nurisejat massi oma huvides liikuma panna.

Nii siis, nendest saarlastest kui ka mujalt teiste diviiside tagavara osadest väljapraagitud meestest asutasime Valgas soomusrongide divisjoni tagavarapataljoni.

17. märtsil 1919. a. algas tagavarapataljoni formeerimine.

Alam-kapten Emil Kursk määrati formeeritava pataljoni ülemaks. Esimesteks ohvitserideks pataljonis olid leitnant Eduard Pensa

ja lipnikud Johannes Eisenberg ning Leo Kõõsel.

Mõned päevad hiljem komandeeriti 4 rahva-väelast divisjoni kuulipildurite kursustele, et valmistada ette õppinud kuulipildureid tagavarapataljoni kaadriks.

Pataljonis formeeriti õppekomando, et valmistada jao- ja rühmaülemaid. Õppekomando ülemaks määrati al.-kpt. Pinding. Formeeriti veel pommipildujate komando, kelle ülemaks sai ltn. Schilling.

Divisjoni päevakäsuga 9. aprillist loeti pataljon formeerituks. 1. roodu ülemaks sai ltn. Eisenberg, 2. roodu ülemaks ltn. Parkthal, 3. roodu ülemaks ltn. Kõõsel ja 4. roodu ülemaks määrati end. õppekomando ülem al.-kpt. Pinding. Pommipildurite komando ülemaks jäi endiselt ltn. Schilling.

Liinilolijaks loeti pataljon juba 1. aprillist ja 23. aprillil, nagu eelpool tähendatud, pataljoni-ülemaks kpt. Kurski tungival palvel saadeti pataljon Valgast välja liinile, Mõniste mõisasse.

23. aprilli lõuna paiku jõudis tagavarapataljon Mõniste silla juure. Aukartuses vaatasid mehed, kes seni vabadusvõitluses veel karastatud polnud, kohti, kus juba niipalju oli heideldud, kus juba harjumatugi silm siin kui ka seal võib märgata pinevate heitluste jälgi. Nähes liikumas üksikuid kalevlasi, kel oli seljataga palju tõsiseid lahingusündmusi, koheldi neid imetlusega. Need mehed olid näinud juba surma. „Mis läkitab saatus aga meile,” see küsimus võis küll liigahtuda nüüd nii mõnegi tagavarapataljoni mehe hingest läbi.

Soomusrongide divisjoni tagavarapataljoni 4. roodul tuli veel samal päeval lahingtegevusse astuda, võtta vastu n. ö.

esimene tuleristimine.

Nimelt olid punased uuesti katsunud Mõniste mõisat vallutada. See ei läinud muidugi neil nüüd enam korda. Vastane sunniti tagasi tõmbuma purustatud peaga.

Järgmise päeva, 24. apr. hommikuks tõmmati tegevusse ka tagavarapataljoni teised roodud. Nüüd

algas pealetung meie poolt.

Sel pealetungil loobuti esialgsest plaanist — liikuda sügavale vastase seljataha. Väikeste väeosadega oleks võidud sinna, soodesse ja metsadesse, ära kaduda, ilma et seeläbi oleks võidud mõju avaldada vastase Võru all tegutsevatele jõududele.

Otsustati liikuda otsekohe Mõniste-Võrumaantee suunas punaste jõududele küljelt kallale. Kõrgepalu sihis läks lahti edasirühkimine, vasakul tiival tagavara pataljon, paremal tiival 3. soomusrongi dessant.

Puhastati rida külasid ja jälgiti kiiresti taganevat vaenlast. Jõuti Varstu küalani. Siin püüdis vaenlane panna visalt vastu.

Võitluses sai meie poolt surma tagavara-pataljoni 2. roodu ülem ltn. Parkhal ja haavata ltn. Schilling ning lpn. Tamman.

Abiks kutsuti varus liikuv 4. rood, sest lahingliin tuli venitada pikemaks.

Nüüd löödi vastane igalpool taganema ning vallutati teel veel rida külasid.

Edasiliikumisel sai Kangsti küla juures haavata 1. roodu ülem lpn. Eisenberg (praegu major ja Viljandi kaitseliidu maleva pealik). Eisenbergi asemele määrati rooduülemaks lpn. Anni.

Visalt edasipressides ja mitmesugust sõjasaaki saades jõuti õhtuks Kõrgepalu mõisa. Pataljoni paremal tiival liikus laiäroopalise

soomusrong nr. 3 dessant. Siin ei julenud punased palju vastugi hakata. Kokkupõrgeteni läks ainult paaris-kolmes kohas.

Punased lasksid ees kabuhirmus jalga, pildudes maha püsse, padroneid ja muud sõjavarusust. Põgeneti laiali metsadesse ja soodesse.

Oli koguni raske jõuda neile järele. Punased põgenesid nüüd oma rinde seljataha, külvates siia ohtralt kabuhirmu batsille.

Võru päästmiseks aitas see küll omajagu kaasa.

Oma töö teinud ja rikkalikku sõjasaaki kaasa tuues, pöördus 3. rongi dessant Sänna poole minevale maanteele välja, kuhu olid järele jõudnud ka tagavarapataljoni mehed.

Soomusautoga kohalesõitnud kapten Irv läks õhtuhämarikus Sänna mõisa sisse, kuhu jäädi ka õõbima. Kuna vasimus oli äärmiselt suur, sellepärast otsustati puhkust anda võimalikult igauhele. Paljudel olid halbade jalanõude tõttu hõõrdunud jalad veriseks ja valutaksid. Mitmed ei võinud isegi enam püstijalu käia. Valveks pandi välja ainult mõned vahipostid.

Hommikul ärgates leiti aga vahid postil tääkidega läbitorgatult

— neid oli kolm dessantroodu meest.

Nähtavasti olid vahimehed, olles surmani väsinud, jäänud postil magama, mil vastane nad unepealt tappis. Samas läheduses lamas surnuna ka keegi punaväelane. Missugune kurbmäng õõpimeduses aset leidis, see jäi kõigile saladuseks.

Õõ jooksul oli vastane Rõuge sihis taganenud. 3. soomusrongi dessant sai korralduse Vastse-Nursi kaudu Sõmerpalu jaama suunas edasi liikumiseks. Dessandiga kaasa läks ka soomusauto. Ettesaadetud luurajatel oli Nursi ligidal kokkupõrge punaste luurajatega. Viima-

sed põgenesid. Dessant jõudis õhtuks Sõmerpalu jaama, ilma et punaväelasi enam oleks nähtud.

Tagavarapataljon, saades olukorra kohta teateid, jätkas 25. aprilli hommikul Rõuge sihis pealetungi. Ka vastane oli end korraldanud ning asus omalt poolt vastupealetungile.

Lahing kujunes võrdlemisi ägedaks. Meie pool sai põrutada 5. roodu ülem al-kpt. P i n d i n g, kellele asemikuks määrati lipnik P r o o s a. Seisukorra lahendasid 1. ja 2. rood, tungides vastase tiiva taha.

Tagajärg oli meile rõõmuks — vaenlane taganes kiirelt, kaotades veel vangidena 4 meest.

Edasi Rõuge peale.

Meie poolt jätkati edasitungimist. Vastane oli koondanud oma varud Matsi küla piirkonda, kus muuseas ka kinni püüti ja positsioonile asetati taganenud roodud. Selle tõttu tuli meil uuesti rünnata vastase positsioone. Ka seekord

otsustas tagavarapataljoni 2. rood lahingu saatuse,

haarates ümber vastase vasaku tiiva. Taganeva vastase kannul jõuti Rõuge mõisa lähedale. Padrunitetagavara otsalõppemise tõttu tuli kannatada, kuid niipea kui padrunid järele jõudsid, võttis 2. rood ka mõisa oma alla. Suurem osa tagavarapataljonist saadeti vasakult tiivalt Võru sihis edasi, et takistada Võru alt taganevaid punavägesid omakord pugemast meie seljataha.

Rõuge mõisa asunud 2. roodu luurajad, maad kuulates alevi suunas, said saagiks kolm kuulipildujat.

3. rood jäi kaitseliinile Matsi ja Kangsti juure, kuna tagavarapataljoni teised roodud õhtuks Rõuge älevisse kogunesid.

Sellega lõpetas pataljon oma tegutsemise Võru kaitse operatsioonis.

See esimene tagavarapataljoni tuleristimine ei möödunud ka ilma n. ö. huumorita.

Nii on kapten Irv, nähes kusagil kedagi kergesti haavatud või põrutatud ohvitseri vankriga seljataha sõitmas, oma pilkava naeratusega taganevale mehele seevõrra piinlikkust valmistanud, et see selle tagajärjel kohe valmis olnud hobuse ringikeerama, et sõita rindele tagasi...

Võru.

Ajal, kus soomusrongide divisjoni tagavarapataljon ühes soomusrongi nr. 3 dessandiga Võru all tegutsevatele punavägedele küljelt ja seljalt tagant suure hooga kallale tungisid, kaitsesid raudteed Võru piirkonnas soomusrongid nr. 1 ja 5.

Vastane oli Võru sihis 21. aprilliks välja tunginud juba kuni Vana-Kasaritsa mõisani. Oli ärev silmapilk. Liikusid kuulujutud 2. jalgväe polgu osade vangilangemisest.

Hirmunud kohalike elanike jutu järgi oli punavägede osi nähtud ka juba raudtee piirkonnas.

Esimesena saadeti välja soomusrong nr. 1 dessant, millest üks osa liikus Vana-Kasaritsa, teine osa aga Mõisamäe ja Kallaste sihis. Vana-Kasaritsa mõisast vaenlast ei leitud. Meksi taluni liikudes leiti siin sees asumas 2. jalgväe maakuulajate komando. Meksi talust liikus dessant rutuliselt edasi. Punased asusid Sodi ja Tõlga külades, kust ka meie dessandi pihta mitmest kuulipildujast tuli avati.

Üks osa dessandist pörkas vastasega kokku Mõisamäe ja Kallaste külade juures. 1. soomusrongi dessandist saadeti üks rood Reppo talu juure.

Kui ka majandusülem võttis püssi.

Võru poolt väljasaadetud rong nr. 1 dessant ei jõudnud kõikjal seisma panna vastase ägedat pealetungi.

Nii tungisid 22. aprillil punaväed Vana-Kasaritsa mõisa sisse. Dessant pani nüüd kõik välja, mis ta iganes võis et vastast tagasi paistata.

Dessantpataljoniga ühinesid soomusrongi patareimehed, kuulipildurid, luurajate komando ja isegi soomusrongi adjutant ühes kirjutajaga. Ka soomusrongi majandusülem ltn. Oskar Kurvits (pragu major k.v. staabis) astus vabatahtlikult dessanti. Kokku kogunes 110 meest dessantpataljoni ülema lpn. Villemi juhatusel.

Lpn. Villemi, kui julge ja ettevõtlik ning juba paljudes lahingutes karastatud juht, liikus oma „surmapataljoniga“ 23. aprilli varahommikul Uue-Kasaritsa sihis välja. Kuna Villemi ise eelmisel päeval lahingust isiklikult osa oli võtnud ja möödunud ööi julgeid luurekäike sooritanud, oli nüüd vastase asukohtadest ka enam-vähem selge pilt.

Uue-Kasaritsa mõisast läbi jõudnud tuli dessandil Peekmäe talu juures võitlusse astuda. Punased panid vastu visalt. Meie dessantmeeste pealetungi tempo oli aga võrratu. Ees tormavad luurajad löid vastase Peekmäe talu juurest põgenema, saades seejuures saagiks kaksasket kuulipildujat.

Issako küla juures metsaserval läks lahti juba päris tõsiseks lahinguks. Punaväelased näitasid üles haruldast vahvust.

Samm-sammu viisi tuli rünnata igat põssast, igat kändu.

Ka puude otsast lasti.

Dessantmehed võitsid... Punased põgenesid, jättes maha kolm täiesti korras kuulipildujat ühes laskemoonaga. Lahinguväljale jättis vastane maha umbes paarkümmend surnukeha.

Punaseid taga ajades läks dessant kuni Lillemäeni, kus dessandi juht lpn. Villemi lahinguhooesse sattunud mehed sundis jääma paigale. Oli ju dessant tunginud juba kiiluna sügavale vastase rinde sisse, mille tõttu Vana-Kasaritsa vallutamine meile oleks võinud kujuneda suureks äparduseks. Dessandi juhile oli selge, et punastel Võru all tegutsevad täiesti korralikud ja tugevad väeosad. Sarnane vastase osade vahele tungimine võis lõppeda halvasti.

Lillemäelt oli hästi näha, missugusesse segadusse oli sattunud Vana-Kasaritsas asuv punaste väeosa meie ootamatu läbimurde tagajärjel. Ehkki dessantmehed nõudsid kiiret pealetungi, ei lasknud lpn. Villemi mehi siiski Lillemäelt minna, vaid asetas nad positsioonile. Peagi selgus, et juhil oli õigus. Parajasti kui mehed olid asunud positsioonile, avati nende peale kahelt poolt, umbes paarisajalt meetrit, tuli.

Mõned minutid ägedat tulevahetust ja kraavisasuvad punakaartlased tormasid tääkidega soomusronglastele kallale.

Järgnes mõni minut kõrvulukustavat püssi ja kuulipildujate raginat ning meeleheitlikku vastupanu. Soomusronglased ei murdunud. Vastane hävines ka siingi. Vähestel läks korda põgeneda kraavi tagasi.

Pealetungivad punaväe roodud seisid koos, nagu selgus, Petrogradist liinile toodud punase sõjakooli kasvandikest.

Nii päästis lpn. Villemi oma tegevusega des-sandi moodsapääsmatust hävinemisest, sest Vana-Kasaritsa mõisa peale edasitormamisel oleks nad piiratud sisse ning kindlasti hävitatud.

Sarnase ägeda pealetungi mõjul ja kaotuste tõttu olid punased niivõrt segaduses, et hakkasid rutuliselt taganema. Meie kaotused neis lahinguis olid kolm meest surnutena ja viis haavatutena. Lahingus langenute hulgas oli ka oma julguse ja vahvuse poolest tuntud luurajate komando veltveebel Kallas. Saatus tahtis, et see mees, kes oli üle elanud palju lahinguid ja pääsnud neist eluga,

langes just oma koduküla lahingus.

Isamaa ilu hoieldes langesid ka õppursõdurid Johannes Ein ja Hugo Laeva. Au neile langenuile kodumaa eest!

Eelkirjeldatud lahinguid tuntakse Kasaritsa lahingute nime all. Need lahingud otsustasid Võru saatuse. Nende lahingute kõige suurem tähtsus seisis Valga-Petseri raudteeliikumise julgeoleku tagamises, mis oli väga tähtis lõuna rinde olukorras.

Suurt osa mängisid Võru kaitsel ka Tallinna ja Tartu kaitsepataljonid, kes töötasid Uue- ja Vana-Kursi, Rootsi ja Raudsepa joonel. Peab ära märkima seda ennenägematut visadust, mida punaväed momendil avaldasid. Siin tegutsevais punaväe polkudes oli väga suur protsent kommuniste. Suurt võitlustahet ja distsipliini näitasid üles ka punased junkrud — sõjakooli kasvandikud.

Nõnda algas punavägede taganemine Võru alt.

Kolmanda jao lõpp.